201.177

201177
Magy. Tört.
0,4978.
26

A PÜSPÖKI SZÉKEK
ÉS
A KÁPTALANI JAVADALMAK
BETÖLTÉSE
MÁRIA TERÉZIA KORÁTÓL 1918-IG

IRTA

ECKHART FERENC

BUDAPEST
1935

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

Magy. Tört.
6,4978.

A PÜSPÖKI SZÉKEK
ÉS
A KÁPTALANI JAVADALMAK
BETÖLTÉSE
MÁRIA TERÉZIA KORÁTÓL 1918-IG

328126

IRTA

ECKHART FERENC

MTAK
0 00003 01944 3

BUDAPEST
1935

201177

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1935 év 2167. sz.

I.

MÁRIA TERÉZIA KORÁTÓL 1848-IG.

A királyi kegyúri jog kiépítése.

Fraknói munkáiból tudjuk, mily fontos volt Mária Terézia uralkodása a királyi kegyúri jog kiépítése szempotjából. Már több ízben mutattak rá arra a nagy hatásra, amelyet Kollár Ádám 1762-ben írt munkája a bécsi kormányszékekre, Mária Terézia tanácsadóira gyakorolt.[1] A «Historia Diplomatica iuris patronatus . . .» teljesen a régi magyar okfejtéssel dolgozik és amiként Pázmány Péter e kérdésről írt memorandumában, érveinek megalapozásában a Hármaskönyvön nyugszik. A kegyúri jogról szóló része Verbőczy érveivel kezdődik és velük is ér véget, ebbe a keretbe illeszti azután a történeti áttekintést, amelyben a Sylvester-bullára, az apostoli követségnek az évszázadok folyamán állandóan gyakorolt jogaira hivatkozik. Már Fraknói rámutatott arra, hogy milyen könnyen ugorja át Kollár azokat a nehézségeket, amelyeket okfejtésének a történeti tények emlékei okoznak.[2] Ezek nem maradhattak ismeretlenek oly szorgalmas kutató előtt, aminő az udvari könyvtár nagytudományú őre volt. Jól tudta pl. hogy az Anjouk idejében az egyházi beneficiumokat Magyarországon az általános egyházi viszonyoknak megfelelően a pápák töltötték be. Ezt azzal az esküvel hozza összefüggésbe, amelyet Károly Róbert 1310-ben Gentilis zsinati határozataira tett. Ezek közt helyet foglalt az is, hogy senki világitól ne fogadhasson el beneficiumot. Ha Károly Róbert maga és utódai nevében esküt is tett arra, hogy a zsinati pontok Magyarországon örökké erővel fognak bírni, ez az eskü nem kötelező, mert a királyok tartoznak országuk jogait megtartani. Gentilis jobban ismerte az egyházjogot, semhogy azokat a megállapodásokat, amelyeket a király esküje dacára sem tarthatott meg, végre akarta volna hajtani. «Károly király pedig, úgy vélem, inkább gondolt kötelességére, mint a pápától kapott jótéteményre, amellyel az ország és a szabad nemzet kárára törvényesen nem élhetett.»[3]

A Tripartitumról szólva megemlíti, hogy a kegyúri jogot megerősítő konstanzi zsinati privilégiumot, amelynek ő is oly nagy fontosságot tulajdonított, szorgalmasan kereste ugyan, de nem tudta felfedezni. Munkája végén a függelékben azt bizonyította Kollár, hogy a trienti zsinatnak a beneficiumokra vonatkozó és a Hármaskönyvvel

[1] Legbehatóbban Fraknói: A magyar királyi kegyúri jog. Budapest, 1895. 480. l.

[2] U. o. 481. l.

[3] Histor. diplom. 198. l.

M. KIR. ÁLLAM KÖNYV-TÁR

ellentétben álló határozatai Magyarországon nem érvényesek, mert a zsinatot csak annyiban recipiálták, amennyiben «a mi szent koronánk jogának és az ország régi törvényeinek nem mond ellen».[1]

Nem tudjuk, hogy Kollár a kegyúri jogról szóló munkáját nem az udvari körök biztatására írta-e meg. Ha ez nem is így történt, a munka felhívta rá Mária Terézia tanácsadóinak a figyelmét. Kollár történeti tudását jól felhasználhatták azoknak a törekvéseknek a megvalósítására, amelyekkel a királyi kegyúri jogot ki akarták építeni.

Kollár második munkája a királyné bécsi tanácsosainak óhajtására iratott, mint arra már Fraknói rámutatott.[2] 1763-ban adta ki Hontheim Miklós trieri felszentelt püspök Justinus Febronius név alatt «De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis» című művét, amelyben a «felvilágosodás» értelmében a fejedelmi hatalom kiterjesztésének elveit fejtette ki a pápai hatalommal szemben. Kollár második művében Febronius elveinek alapjára helyezkedve, nagy szolgálatot tett, illetőleg akart tenni a bécsi kormányszékeknek és az uralkodónak azzal, hogy történeti alapon igazolja a korlátlan királyi jogokat az egyházi dolgokban. Fraknói is szólt már Kollár ügyes Pálfordulásáról a kegyúri jog kérdése körül kifejtett érvelésében. Míg első művében érvelésének alapja a Sylvester-bulla és Szent Istvánnak meg utódainak apostoli követsége volt, addig most elvetvén eddigi nézeteit, nyiltan bevallja, hogy «Magyarország felséges királyainak hatalmát az egyházi dolgokat illető törvények hozására inkább az isteni kegyelemnek, amelynél fogva a főhatalmat gyakorolják, kell tulajdonítani, mint az apostoli követség hivatalának, amelyet II. Sylvester pápától kaptak».[3] A Sylvester-bulla hitelessége felől pedig kételyeknek ad kifejezést. A történeti fejlődés bemutatása is csak a fenti tételnek bizonyítására szolgál. Már Szent István utánozta a nyugati császárokat és abszolút törvényhozó volt, miként Nagy Károly, «iure regio» intézkedett egyházi ügyekben. Utódai törvényhozásában sincs sem pápai, sem püspöki beleegyezésről szó, holott azokban igen gyakran intézkednek az egyház érdekeit érintő dolgokról. Kálmán az egyházi javak ügyében hozott intézkedéseket és a pápa megkérdezése nélkül elvette a feleslegeseket. Különösen kiemeli Mátyás törvényét, amely elrendelte, hogy senki se merjen közvetlenül Rómában panaszt emelni az ország szabadsága ellenére, amellyel Szent István király idejétől fogva él. A magyar királyok szerinte a ius placeti jogát mindig gyakorolták, miként a frank királyok, nem a kánonok szabályait követve, hanem országuk hasznára, díszére és szüksége szerint.[4] Verbőczyvel is foglalkozik, erősen kritizálja. Legnagyobb hibájának tartja, hogy majdnem minden közjogi kérdést mellőzött és azt a keveset is, amit érint, «korának sötétségébe burkolja».

Ismeretes az a hatás, amelyet Kollár könyve az 1764. országgyűlésen összegyűlt rendekre gyakorolt. A bécsi törekvések hű szol-

[1] U. o. 261. l.
[2] I. m. 483. l.
[3] De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra. 157. l.
[4] U. o. 130. l.

gája, a királyné kegyúri jogainak tudós harcosa, nem a vázolt fejtegetésekkel keltette fel a rendek gyűlöletét, hanem az azokból levont végső célzatos következtetéssel: Amire a vallás megoltalmazása, a korona méltóságának fenntartása és az ország javának biztosítása érdekében esküje kötelezi, azt önhatalmából elrendelheti a királynő és — adót róhat ki az egyháziakra.[1]

Kollár munkája megerősítette a bécsi minisztereket azokban a nézetekben, amelyeket a korszellem és főképpen Febronius munkájának hatása alatt amúgy is vallottak: az uralkodó korlátlanul intézkedhetik uralkodói hatalmánál fogva az Egyház ügyeiben. A Magyarországon eddig is élvezett jogok kitágításának igazolására megvolt a megbízható szakember. Kollár az ő szemükben ezután hivatva volt a magyar kegyúri jog kérdéseiben történeti alapon tanácsokat adni, illetőleg a felmerülő szándékokat történetileg igazolni. Először akkor fordultak Kollárhoz, mikor a királynő kegyúri jogait a kanonoki stallumok adományozására is ki akarták terjeszteni, ami eddig a püspökök hatáskörébe tartozott. Mielőtt e kérdésben elhatározásra jutottak, Kollár nézeteire voltak kíváncsiak. Hivatalos felszólításra Kollár memorandumot készített: «Wie das ius conferendi beneficia et canonicatus in dem Königreich Hungarn an die Bischöfe gekommen?». Ebben Kollár első könyvére utal, amely szerint a magyar királyok «ősidők» óta maguk töltötték be az érsekségekben és püspökségekben úgy a nagyobb, mint a kisebb beneficiumokat.

Erre vonatkozólag I. Ferdinánd érseki és püspöki kinevező okleveleinek rendelkező részében a következő formulát használta: «Jus patronatus nostrum regium, quod scilicet in eadem ecclesia Strigoniensi sicut etiam in aliis quibusvis regni nostri Hungariae ecclesiis habere dignoscimur, eidem domino N. N. archiepiscopo tanquam metropolitano duximus dandum et conferendum, damusque et conferimus per presentes... ut ipse ad omnia beneficia, praeposituras majores et minores, lectoratus, cantoratus, custodias, canonicatus et praebendas ac parochias personas idoneas et bene meritas eligere, nominare, ordinare et providere valeat...» Az érsekek és a püspökök tehát Magyarországon a kanonoki stallumokat eredetileg «nem saját nevükben, hanem mindenkor a király nevében adományozták, és pedig annál a hatalomnál fogva, amelyet kinevezésüknél külön kérelem alapján kellett a királytól megszerezniök».

Arra a kérdésre, hogy mely időben kezdték az érsekek és a püspökök ezeket a beneficiumokat a saját nevükben eladományozni, Kollár szerint nem könnyű felelni. Mikor egyszer erre vonatkozólag kutatott, a magyar kancellária levéltárában, azt a felvilágosítást adták neki, — amit forrásanyaggal nem igazoltak — hogy «ez a visszaélés» nem régi idő óta, lassanként lopakodott be, «különösen az egyházi rendből való kancellárok alatt a vonatkozó adománylevelek formulái egyben és másban lassanként megváltoztak az új egyházjogászok gondolkodás-módja szerint, de úgy látszik a király tudta és beleegyezése nélkül».

[1] U. o. 154. l.

Mindez persze nem felel meg teljesen a valóságnak. A királyi prépostságokra és apátságokra vonatkozólag királyainkat a 13—14. században a bemutatás joga illette meg, a káptalani javak betöltésére azonban nem volt királyainknak befolyása. Fraknóinak az a feltevése, hogy a főpapok nálunk királyi felhatalmazás alapján töltötték be a beneficiumokat,[1] bizonyíték hiányában nem fogadható el. A rezervációk korszakában e javakra vonatkozólag a pápák éltek a betöltés jogával anélkül, hogy a királyok a bemutatás (praesentatio) jogát gyakorolták volna.[2] Ez még Zsigmond idejére is áll,[3] s tőle bírunk már adományleveleket is, amelyekkel a káptalani javadalmakon bírt kegyúri jogait az illető főpapnak engedi át.[4] Mégis még a 15. század derekán is nevezett ki a pápa prépostokat Magyarországon.[5] Csak a század második felében állapodik meg a kegyúri jog kiépítésével a királyoknak e javadalmakra vonatkozó betöltési joga. Mikor az első törvényhozási intézkedés történik e kérdésben (1498 : 68. t.-c.), persze szokott módon «az ősi szabadságra» hivatkoznak a rendek, amelynek értelmében az összes javadalmakat a király adományozza, a főpapok pedig csak a királytól nyert felhatalmazás alapján.[6]

Ez épúgy nem felel meg az igazságnak, mint több más, nemcsak egyházi vonatkozásban elhangzott hasonló hivatkozás az «ősi» jogokra.

Kollár említett memorandumában tanácsokat adott arra nézve is, hogy az uralkodó jogát e téren hogyan lehetne visszaszerezni. A király intézzen kérdést a püspökökhöz, hogy minő hatalomból kifolyólag és kinek a nevében adományozzák a javadalmakat, és hogy minő privilégiumokat tudnak jogaikra vonatkozólag felmutatni. Ha a magyar főpapság ilyen adományleveleket felmutatni nem tud, úgy bizonyos, hogy visszaélést követnek el a királyi kegyúri jog rovására. Szükségesnek tartotta az adománylevelek formuláinak megvizsgálását, hogy vajjon megfelelnek-e azok a főkegyúri jognak vagy legalább meg kellene hagyni a püspököknek, hogy gondoskodjanak az adományleveleknek olyan megfogalmazásáról, hogy a királyi kegyúri jog legalább így megóvassék.

Az államtanács kapvakapott Kollár véleményén, de nagyobb biztosság kedvéért azt javasolta, hogy a királynő a magyar kancelláriától kérjen beható felvilágosítást, vajjon mikor adtak a magyar királyok az érsekeknek és püspököknek jogot a káptalani javak betöltésére. A királynő ily értelemben intézett kéziratot Esterházy kancellárhoz (1766 március 23) elrendelve egyszersmind, hogy terjessze be I. Ferdinánd korából az adományokleveleket, de az újabbkoriakat is, hogy meg lehessen állapítani, mikor történt a változás a formulákban.[7]

[1] I. m. 39. 44—46.
[2] U. o. 55. l.
[3] U. o. 109. 113.
[4] U. o. 128.
[5] U. o. 143.
[6] U. o. 209. l.
[7] Mindez Staatsrat 1766 : 468. Bécsi Állami levéltár.

A kancellárnak javaslatot kellett a királynői kézirat szerint tenni, hogy a király jogainak megvédésére mi történjék.[1]

A magyar kancellária egy év mulva felterjesztett javaslatában a Corpus Juris-szal igazolta, hogy a magyar királynak kegyúri joga minden javadalom adományozására kiterjed. Hivatkozott a Hármaskönyvre, amely szerint a királyokat ez a jog az egyházak alapítása és a kereszténység elterjedése révén illeti meg. (P. I. tit. 11.) Idézte az 1498 : 67., 1526 : 21., az 1553 : 9. és 1569 : 36. t.-c.-ket, az újabbak közül pedig 1723 : 55. és 1741 : 16-t, mely utóbbinak a hozatalakor a királynő leiratban szólított fel mindenkit, aki azt állítja, hogy Magyarországon kegyúri joga van kanonokságok vagy más javadalmak betöltésére, ezeknek a jogoknak az igazolására. Arra vonatkozólag, hogy miként jutott a kanonokságok adományozásának a joga I. Ferdinánd ideje óta a püspökök kezére, holott erről semmi törvényes intézkedés nem szól, a kancellária nem tudott felvilágosítást adni. I. Ferdinánd és utódjai alatt egészen 1666-ig az érsekeknek és a püspököknek részint külön oklevélben adta meg a király a javadalmak eladományozásának a jogát, részint már a kinevező oklevélben. Ez állítás igazolására több oklevelet mellékelt a 16. és 17. századból.[2] I. Lipót alatt 1696-ig a kegyúri jogot a főpapok az adománylevelekben kapták meg. 1696 óta azonban az adománylevelekben a kegyúri jog adományozásáról nem történik kifejezetten említés és külön okleveleket sem kaptak erről. A főpapok mindamellett ma is élvezik a káptalani javak adományozásának a jogát, és semmiféle okmányt erre a jogra nézve a kancellária nem ismer.

A kancellária a törvényeknek jobban megfelelő módot a királynő akaratának végrehajtására nem látott, mintha az uralkodó leiratot intéz a prímáshoz, mint a klérus fejéhez, hogy az összes főpapok bizonyítsák be kegyúri jogaikat, amelyeket a kanonoki javadalmak adományozása körül gyakorolnak.[3]

Az államtanács a kancellária fejtegetéseivel nagyon meg volt elégedve. A szakértő ezekben a kérdésekben báró Stupán volt. Szerinte világos a kancellária fejtegetései alapján, hogy a királyokat Magyarországon a kereszténység behozatala óta a kegyúri jog, nemcsak a püspökségek és a nagyobb főpapságok, hanem minden más káptalani méltóságok és egyházi javadalmak betöltése körül megilleti. Ha az érsekek és püspökök mindig éltek volna az adományozás jogával, úgy nem lett volna szükség arra, hogy a királyok mindig külön adományozzák az újonnan kinevezetteknek ezt a jogot. Egy az oklevelek közül, amelyeket a kancellária mellékelt, ezt az okoskodást meghazudtolni látszott és szeget ütött az államtanácsos fejébe. Mikor Lipót Szelepcsényit esztergomi érsekké kinevezte, ezt «*cum iuribus patronatus ad eundem archiepscopatum Strigoniensem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus*» tette. Mária Terézia azonban, mikor az esztergomi szék üresedése idejében néhány javadalmat eladományozott, ezt a

[1] Orsz. Levéltár. Orig. ref. 1766, 617.
[2] 1527, 1553 és 1569.
[3] Orig. ref. 1767 : 550. Orsz. Levéltár. 1767. május 7.

megjegyzést fűzte a kinevezéshez: a javadalmakat betöltötte «*non quidem obrogandi iuris patronatus, quod ex collatione regia archiepiscopi obtinere soleni*». Ebben már azt hangoztatta tehát a királynő, hogy az esztergomi érseknek és így a többi püspöknek sem jár ki a kegyúri jog, hanem csak adományozzák neki, ámbár I. Lipót említett oklevele ellentmond ennek a felfogásnak. «Könnyen megérthető — mondja Stupan — milyen nagy fontosságú ez a királyi jog, amellyel a király az egész magyar papságot magához fűzheti és nagyszámú mágnást és nemest az elérhető gazdag és félgazdag egyházi javadalmak reményével nagyobb alázatosságba és függésbe hozhat.»

Kérdés, mit kell tenni. A kancellária az 1741 : 16. tc.-re hivatkozik, amely, amint láttuk, a főpapok jogainak igazolását kívánta, de 26 éven át elmulasztotta a főpapok jogainak igazolását és megengedte nekik a királyra tartozó jogok gyakorlását. Az uralkodó tulajdonkép mindjárt gyakorolhatná ezt a jogot. Mivel azonban egyrészt száz éven át a kancellária hibájából nem gyakorolták, de nem is adták másnak ezt a jogot, másrészt meg az államtanács már régebben (febr. 14) elhatározta, hogy a jelen körülmények közt, míg az urbariális ügy Magyarországon el nem intéződött, ebben a kérdésben tartózkodást kell gyakorolni, óvatosan kell eljárni. El kell ugyanis kerülni azt, hogy a magasabb és az alacsonyabb rendű papság az országban bírt különös tekintélyénél fogva az úrbér ügyének útjába nagyobb akadályokat gördítsen. Legjobb volna tehát, Stupan nézete szerint, a kancelláriával tudatni, hogy a királynő az egyházi javadalmakat mind maga fogja adományozni — kivéve, amelyek, mint partikuláris alapítványok más kegyuraságtól függnek. Ezért a jövőben az érseki és a püspöki székek betöltésénél a kegyuraságot a kinevezett főpap alá tartozó minden javadalomra nézve fenn kell tartani. Ha pedig valaki kifogásokat emelne, az terjessze elő az igényelt jogokra vonatkozó bizonyítékait. Így ez az eddig elhanyagolt jog helyre lenne állítva és mégsem lesz olyan általános az elégedetlenség, mintha minden püspöktől, ki a jog élvezetében van, elvennék ezt. Az államtanács többi tagjai azonban nem fogadták el a vázolt javaslatot, mert csak nagyon lassan érvényesülne ilyen módon a királynak a kétségtelen joga. Egy-két megüresedő főpapi székkel szemben, mint Stahremberg herceg vélte, azonnal meg kell kezdeni a kinevezési jog gyakorlását. Kaunitz herceg szerint is, akinek, mint a legbefolyásosabb miniszternek, a véleménye, minden esetre a legtöbbet nyomott a latban, az igazolások általános bekívánása csak elódázná az ügyet és nem sokat segítene, mert a legtöbb főpap más jogcím hiányában, az elévülésre hivatkoznék, «aminek az egyházi jog szerint nem lehetne ellentmondani». Ezért a legcélszerűbb volna ennek «a felbecsülhetetlen jognak» a birtokába lassanként, és pedig ténylegesen belehelyezkedni.

Hogy azonban a király elhatározása teljesen szilárd alapokon nyugodjék, Kaunitz javaslatára a kancellária felterjesztését véleményadás végett mégegyszer kiadták Kollárnak, aki ilyesformán a kérdésben a döntő véleményt nyilvánította.[1]

[1] St. R. 1767 : 1447.

Kollár szerint világos, hogy a főpapok a kisebb javadalmak betöltésének jogát csak abban az esetben gyakorolták, ha a király különös kegyből megadta ezt nekik, szó sem lehet tehát folytatólagos jogról. Ha az újabb adománylevelekben ez nincs is benne pontosabban, ennek csak az lehet az oka, «hogy azok kiállításánál nem ügyeltek erre a körülményre». Elévülésről e kérdésben nem lehet szó, mert felségjogok nem évülhetnek el.

Kollár ezután sajátságos fejtegetéssel iparkodik minden kételyt a királyi jog felől eloszlatni és «felfedni egy bizonyos titkot, amelyből mindezek a tévedések erednek». A ius patronatus jelentésével manapság kettős fogalmat kapcsolnak össze és egyszer a régi egyházi törvény (Kirchen-Disciplin), máskor meg a behozott új jelentés szerint magyarázzák. A régi egyházi törvény értelmében ius patronatus alatt azt a jogot értik, hogy valaki, aki egyházat alapított, annak temporáliáit és javadalmait (beneficia) adományozhatja. Az új jelentés szerint az egyház kegyurát nem illeti meg több, mint a ius praesentandi a temporáliákra és a javadalmakra, a régi magyarázat szerint a ius patronatus a kegyúré, aki az egyházat alapította, az új szerint a pápáé.

A magyar királyi udvar a kereszténység kezdetétől napjainkig a kegyúri jogot mindig a régi magyarázat szerint fogta fel és ezért a magyar királyok, mikor a római szék valami újítást kezdett, annak mindig nyomatékosan ellenálltak és fenntartották a régi jogot, amint ő azt munkájában kimutatta. A szentszék újabban a temporálét is adományozza a consecratiós bullákban. Ilyen bullák nagyobb számmal vannak a pozsonyi (kamarai) levéltárban.

Ha ilyen bullákat kezükbe kapnak főpapjaink, «akik nem látják be teljesen a korona jogait, vagy az iskolákban magukbaszívott előítéletüknél fogva félreismerik azokat», úgy arra a gondolatra jutnak, hogy a pápai adomány és bullák révén illeti meg őket a temporáliák kezelése és hogy ők ezek alapján a káptalani javakat is adományozhatják. Ez az oka, úgy véli Kollár, hogy miért nincs már 1696 óta a királyi adománylevélben a káptalani javadalmakról szó.

A koronát megillető ősi jogokat, amelyeket belopódzott visszaélések megcsorbítottak, újból helyre kell állítani és úgy a nagyobb, mint a kisebb javadalmak adományozási jogát vissza kell szerezni, amivel a káptalanokat az uralkodóval szemben alávetettebb helyzetbe lehet hozni és így a fiscus részére a kanonokok és más káptalani tagok hagyatékához az utat megnyitni.

Kollárnak ez a fejtegetése éppen nem volt meggyőző, amint ennek az államtanácsban is kifejezést adtak. Ott általánosan győzött az a felfogás, hogy a királyi jogok visszaszerzését nem szabad ugyan elhamarkodni, de nem is szabad hosszú időre elodázni ezeknek újbóli gyakorlását. Ha az új berendezés ideje nem is alkalmas az adományozás általános megkezdésére, a megürülő egyházmegyékben léptesse az uralkodó jogait újból életbe.[1]

A magyar kancelláriának pedig ezek alapján a következő elhatáro-

[1] Staatsr. 1767 : 1694. Kollár memorandumával.

zást hozták tudomására: Tudott dolog, hogy Magyarországon minden javadalom adományozásának a joga a királyé, kivéve, ha magánalapítás miatt nem illet meg a betöltés joga más különös kegyurat. «Míg azonban mást nem határoz a király, a kancellária tartsa meg a szabályt, hogy ahányszor püspökség vagy érsekség eladományozásának esete forog fenn, a királyi kegyúri jog minden odatartozó javadalom felett kimondottan tartassék fenn, az ezzel az alkalommal teendő kifogásokat, vagy más igazolásokat el kell fogadni» és a hozzáírt javaslattal a királynőnek felterjeszteni.

Ugyanebben az időben szó volt arról, hogy a királyi kegyúri jog még egy irányban nyer kiterjesztést. A király öröklési jogát az elhalt főpapok és kisebb javadalmak hagyatékával szemben is meg akarták állapítani. Ezen a jogon, Kollár szerint, akit ebben a kérdésben is meghallgattak, újabb szabályok nem változtattak semmit, mert azok királyi placetum nélkül Magyarországon nem voltak érvényesek. Az egyházi jószágok Magyarországon a királyság megalapítása óta a világi feudumok feltételeinek voltak alávetve. Ezért tartozik ma is minden püspök és apát a javadalom adományozásánál hűségesküt tenni, ezért tartoztak régen is katonaságot állítani és mint a «király egyéb vazallusai», személyesen is hadbavonulni. A Kollonics-féle conventio megállapította, hogy a főpapok csak hagyatékuk egyharmadáról rendelkeznek szabadon. Mivel a conventio kétségben maradt, a fiscus érdekei nem érvényesülhettek, már pedig a papság függése a királytól fontos. Ezt nemcsak a fiscus java, hanem a politikai rendszer is megköveteli. A Kollonics-féle conventiót, mivel ez az elnevezés a királyi jogoknak árthat, privilégiumra kell változtatni, «úgy, hogy a clerus ingóságai felett, amelyek mindegyikéről felteszik, hogy egyházi javak gyümölcsei, királyi beleegyezéssel szabadon intézkedhetik», azzal a feltétellel, hogy a vagyon három részre osztandó. Egyharmada Isten egyházának biztosítására a hitetlenek ellen használandó fel, egyharmada az egyház javára, amelynek oltáráról élt a rendelkező, a harmadik rész a szegényeknek jusson. Az első két rész a királynak, mint a javadalom adományozójának és az egyház patronusának jutna, az utóbbi a rokonoké lehetne, ha szegények, ellenkező esetben iskolai célokra volna fordítandó.[1]

Kollárnak ezek a tanácsai nem találtak tetszésre az államtanácsban. Sőt a Kollonics-féle conventio megtekintése után győzött ott az a nézet, hogy az eddigi szokást kell fenntartani, amely a kincstárnak sokkal előnyösebb, mint a Kollonics-féle conventióban foglalt intézkedések végrehajtása. Jelenleg a szokás szerint a fiscus az elhalt egész vagyonában örököl, vacantia idejében az összes javadalmakat élvezi. A conventio pedig $^1/_3$-ot biztosít az elhalt vagyonából és a vacans beneficium jövedelmének felét. Új conventióval alig lehetne ennyit elérni, mint amit az usus biztosít a kincstárnak. Az elhalt főpapok hagyatéka körül előforduló sikkasztások fejében bő kárpótlást ad a vacans beneficium jövedelmeinek élvezete.[2]

[1] Staatsr. 1766 : 1169.
[2] Staatsr. 1766 : 3334.

E tárgyalások alatt ismételten történt hivatkozás V. Márton pápának a konstanzi zsinaton kiállított bullájára, amellyel a magyar király kegyúri jogait megerősítette, s amelyre tudvalevőleg Verbőczy hivatkozott először. Az államtanácsban úgy hitték, hogy nem lesz nehéz erről a bulláról hivatalos másolatot kapni a konstanzi püspöki levéltárból, ahol a zsinat iratait őrizték. Annyira bíztak Verbőczy értesítésében, hogy a királyné maga iratott kabineti titkárával, Nenyvel a konstanzi püspöknek, hogy küldje meg neki a bulla másolatát.[1] Az eredményről semmi értesítés nem maradt ránk, a kutatás bizonyára hiábavaló volt, mert különben az államtanács irataiban kifejezésre jutott volna az öröm e nagyfontosságúnak tartott, de eddig senkitől sem látott irat megtalálása felett.

Fraknói munkája után nem szükséges vázolnom, hogy Mária Terézia, az első «apostoli király» új püspökségek alapításával, az eddigi egyházmegyék felosztásával oly kiterjedt mértékben gyakorolta a kegyúri jogokat, mint még egyik sem elődei közül. Kollár munkái és memorandumai, azután tanácsosainak febronianus nézetekkel telt javaslatai megerősítették abban a véleményében, hogy hivatva van az egyház ügyeit a legteljesebb mértékben igazgatni. Mint Fraknói mondja: «Mária Terézia uralkodása alatt a királyi kegyúri jog fejlődésének útjain visszatért oda, ahol Szent István király idejében állott».[2]

A püspöki kinevezések módja.

Nincs helye annak, hogy azt a nagytömegű intézkedést ismertessük, amelyet II. József gyakran a kegyúri jogra hivatkozva tett s amelyek a rationalistikus felfogásból fakadtak. Hogy ez utóbbi volt a gyökere az egyházzal szemben követett politikájának, az kiderül abból, hogy Ausztriában ugyanazokat az önkényes rendeleteket foganatosította, mint Magyarországon. Az egyházi ügyek épúgy az államfő rendelkezési körébe tartoztak e felfogás szerint, mint a közigazgatás különféle ágai.

Ez ügyek intézésére Lombardiában már Mária Terézia megszervezte a «regio economato»-t és annak mintájára József 1782-ben az *egész* monarchia számára hasonló szervezetett állított fel, amelybe a cseh-osztrák és magyar udvari kancelláriából egyaránt akart tanácsosokat beosztani. Ez hivatva volt többek közt mindenféle egyházi javadalom betöltésére vonatkozólag javaslatot tenni, az új püspökségek felállítására és a meglevők célszerű beosztására vonatkozó intézkedéseket végrehajtani stb.[3]

A magyar kancellária természetesen nem nézhette jó szemmel jogkörének ezt a megcsorbítását és gr. Esterházy Ferenc kancellár tiltakozott az ellen, hogy a kegyúri jog gyakorlását, a kancellária egyik főügykörét elvegyék tőle és hogy a legfőbb magyar kormányszék a magyar

[1] U. o.
[2] I. m. 502. l.
[3] St. R. 1782: 1514.

törvények ellenére kénytelen legyen a kegyúri jogból eredő ügyekben az új «egyházi oeconomatus» utasításait követni.

Ámbár az államtanácsosok többsége hajlandó lett volna a kancellár kifogásait figyelembe venni és Magyarországot, «amely zavaros törvényeivel gátolná a jószándék megvalósítását az örökös tartományokban», az új bizottság alól kivenni, József megmaradt elhatározása mellett. Ennek értelmében ezt az új tanácsadó testületet «egyházi bizottságnak» (geistliche Commission) keresztelték el. Tagjai magyar kancelláriai tanácsosok is voltak és a magyar királyi kegyúri jogok tekintetében is tanácsadó testületté vált.[1]

II. József alatt ez a bizottság ügykörébe vonta az osztrák püspöki székek betöltésére irányuló javaslatok mellett a magyarokat is. Javaslatainak alapja ugyan rendesen a magyar kancellária hármas jelölése volt. A javaslatról azután az államtanács tagjai mondtak véleményt s ezt követte az uralkodó elhatározása, azaz a főpap kinevezése.[2] Így történt ez akkor is, mikor 1787-ben az egyesített magyar-erdélyi kancellária a kalocsai érsekségen kívül öt magyar püspökség betöltésére tett előterjesztést. A «geistliche Komission» persze nem mindig helyeselte a kancellária javaslatait s így került a fenti tömeges kinevezés alkalmával a zágrábi püspöki székbe Verhovac kanonok pusztán a bizottság véleménye alapján.[3]

Mikor II. József halála előtt magyarországi intézkedéseit visszavonta, megszűnt a bizottság befolyása is a magyar püspöki székek betöltésére.[4] Ezóta a magyar udvari kancellária javaslatai közvetlenül az az államtanács elé kerültek véleményezés és azután az uralkodó elé döntés végett. Gyakran azonban a döntés az államtanács meghallgatása nélkül történt meg. Körülbelül 1805 óta azonban állandó szokás volt, hogy a kancellária javaslatáról az államtanács nyilvánította véleményét.

Ilyen javaslatot a kormányhatóságok persze csak akkor terjeszthettek elő, ha a király felszólította őket annak megtételére. Ez a felszólítás ritkán történt meg akkor, amikor a király tudomásul vette a káptalan bejelentését főpapjának elhúnytáról, hanem gyakran csak évek mulva. A kinevezés joga nem volt időbelileg sehogy sem megkötve. Minthogy sedis vacantia idejében a jövedelmek a koronát illették meg, főleg pénzügyi okokból hagyta a király üresen a főpapi székeket. Már Mária Terézia 1757-től 1761-ig, majd 1765-től 1776-ig, tehát tíz évig betöltetlenül hagyta a prímási széket. Míg ez esetekben politikai okok játszhattak közre, Ferenc a francia háborúk idejében bizonyosan pénzügyi szempontok hatása alatt egész rendszert csinált a főpapi székek be nem töltéséből.

[1] St. R. 1782 : 2006.

[2] St. R. 1782 : 3514. V. 1787 : 2790. Az 1780—1820 közötti adatok egy részét *Hans Voltelini*, mint a Staatsarchiv tisztviselője használta fel egy 1892-ben írt memorandumában. «Die Ernennung der Bischöfe in Österreich u. Ungarn». (Bécsi áll. levéltár. Kurr. Act. 64/92. Ezeket az ő szíves engedelmével sorolom fel.)

[3] St. R. 1787 : 3370.

[4] St. R. 1790 : 1120.

Ilyesformán 1797-ben 1,882.485 katolikus, a hívőknek majdnem fele és az összes területnek kétharmada volt főpásztor nélkül. 1800-ban a prímási széken kívül hét püspöki szék volt üres (Eger, Vác, Nagyvárad, Besztercebánya, Rozsnyó, Pécs és Csanád), köztük némelyek már kilenc, mások 7—4 éve. Ez a hívek lelkiéletének olyan nagyfokú károsodásával járt, hogy a király öccse, József nádor felemelte ez ellen tiltakozó szavát. Szerinte egy-két püspöki szék üresen hagyása még csak elfogadható állampénzügyi okokból, de a fennálló arányokban nagyobb morális kárt jelent, mint amennyi hasznot hajt. Ezért ajánlotta legalább három püspöki szék betöltését. Fontosnak tartotta az esztergomi érsek kinevezését, mégpedig politikai okokból, mert az érsek az országgyűlés tárgyalására nagy befolyással bír és mint a papság feje, az országgyűlésen kívül is sokat tehet a kormányzat érdekében.[1]

A nádor figyelmeztetéseinek meg is volt a hatása. Azonban utóbb is találkozunk ezzel a jelenséggel. Esztergom 1816—1819-ig, utóbb 1831—1839-ig, Kalocsa 1817—21-ig és 1832—40-ig, Győr 1823—26-ig, Vác 1816—23-ig nem volt betöltve. Az öregedő beteges uralkodó, mint egyebekben, e kérdésben is a halogatás politikáját követte. A magyar kancellária, az egyes püspökségek állapotára való tekintettel, sürgette is felterjesztése elintézését.[2] Előfordul azután, hogy maga a szentszék a nuncius útján, vagy a vatikáni osztrák követnél sürgette a betöltést. Igy 1847 július 1-én a nuncius figyelmezteti Metternichet, hogy a váci és szepesi püspökség már régen üres és kéri a püspökök nominatióját, tekintettel arra, hogy a székek üresen hagyásából sok baj származik.[3] 1848 elején meg a római követ jelentéséből értesült a bécsi udvar arról, hogy maga a szentatya többször személyesen is kifejezte kívánságát, hogy a monarchiában megüresedett érseki és püspöki székeket mielőbb töltsék be. 1848 áprilisában pedig a bécsi nuncius jegyzéket intézett gróf Ficquelmont osztrák külügyminiszterhez, amelyben figyelmeztette, hogy Magyarországon hat főpapi szék (Esztergom, Eger, Vác, Szepes, Székesfehérvár és Győr) áll üresen, holott a súlyos körülmények azt kívánják, hogy minél előbb gondoskodjanak nominatióval a hívek lelki üdvéről. A nuncius csak a legfőbb érveket sorolta fel a betöltés mellett : a tized ügyében hozott törvény azt a veszélyt rejti magában, hogy a plébániák csaknem minden javadalmazástól megfosztatnak és a püspökök volnának hivatva a sürgős szükségletekről gondoskodni. Az államérdek is kívánja a nuncius szerint a kinevezéseket. «Ily mozgalmas időkben a püspökök tanításukkal és tekintélyükkel nagy mértékben hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a népet a rend és az uralkodó tekintélye iránti hűségben megerősítsék és sok bajt megakadályozzanak.»

Az osztrák külügyminiszter a nuncius jegyzékét, mint amely «alapossága miatt figyelemre méltó», a magyar külügyminiszternek küldötte el azzal a kéréssel, hogy közölje vele mindazt, ami alkalmas arra, hogy a szentszékkel «az egyházi ügyekre nézve fennálló összeköttе-

[1] Domanovszky Sándor : József nádor iratai. I. 318. l.
[2] St. R. 1834 : 54.
[3] Külügymin. Admin. Arch. F. 26. 2. Bécsi állami levéltár.

tések útján» közölje.[1] Ebből mellesleg az is kiderül, hogy az osztrák minisztérium a szentszékkel való érintkezést a magyarországi püspöki kinevezések ügyében is fenn akarta tartani magának.

Az uralkodó a káptalannak a kormányszékek rendes útján hozzá érkező bejelentéséből értesült a főpapi székek megüresedéséről, amihez a kormányszékek különösen, ha a halogatást látták érvényesülni, a mielőbbi betöltés kérését fűzték.[2] Javaslatot ugyanis csak a király utasítására tehettek.

A kancellária bejelentésére azonban nem minden esetben következett ilyen utasítás. Gyakran a király közvetlenül, minden javaslattétel nélkül maga intézkedett és nevezett ki püspököket. Ennek elhatározása tisztán tőle függött.[3] Udvari befolyásoknak és intrikáknak ilyenkor bizonyára tág tere nyilott. Igy nevezte ki Ferenc, semmiféle hatóság megkérdezése nélkül, egyszerűen legfelsőbb (kabinetje útján expediált) kézirattal, amelyet hol a nádorhoz, hol a magyar kancelláriához intézett, 1799-ben a szombathelyi, 1803-ban a nagyváradi latin szertartású püspököket, 1807-ben az egri érseket, 1808-ban a váci, veszprémi és a nyitrai püspököket.[4] Az is előfordult, hogy a király, ámbár kért javaslatot, azt nem várta be, hanem kinevezte az utódot a megüresedett székre.[5]

A kinevezést magában foglaló elhatározást máskor meg már a püspök halálát bejelentő felterjesztésre ráírta az uralkodó.[6]

A király a kancellária helyett olykor a nádort szólította fel javaslattételre, így 1804-ben az egri érsekség, továbbá a kassai és a szatmári püspökség,[7] 1805-ben a váci, győri, pécsi és szombathelyi püspökség ügyében.[8] A nádor sietve felelt meg ennek a megbízásnak, mert maga is sürgette a betöltést, azon a nézeten volt, hogy a vallásosság megerősödésére és az általános boldogság előidézésére semmi sem lehet oly nagy befolyással, mint jó püspökök, viszont ki sem lehet azt a rosszat számítani, ami az államot éri a püspökök hiánya miatt.[9]

Egyébként a javaslattétel menete rendesen a következő volt: Legelső fokon a helytartótanács tett hármas javaslatot, illetőleg legtöbbször változás nélkül felterjesztette a kancelláriához a kebelbeli tanácsosokból álló egyházi bizottság (comissio ecclesiastica) véleményét. 1815 óta csaknem kivétel nélkül nyilvánította véleményét főpapi székek betöltésénél ez az országban működő és a helyi viszonyokat legjobban ismerő kormányszék.[10] Megkérdezte még a kancellária a prímás

[1] A jegyzékváltás u. ott.
[2] St. R. 1831 : 5618.
[3] St. R. 1837 : 4644.
[4] St. R. 1799 : 4790. 1803 : 79. V. 1807 : 2518. 1808 : 1540.
[5] St. R. 1811 : 226.
[6] St. R. 1787 : 2666.
[7] St. R. 1804 : 239.
[8] József nádor iratai. II. 47.
[9] U. o. II. 456.
[10] St. R. 1787 : 2790, 3370; 1815 : 872, 5409; 1817 : 3857, 9237; 1831 : 4930; 1832 : 2897 stb.

véleményét is, aki szintén hármas jelöléssel siet segítségére, amelyet azután felterjesztenek s így ez is az államtanács elé kerül.[1]

A hármas jelölésben szereplőkön kívül is megemlítenek a kormányszékek papi személyeket, akik esetleg szintén alkalmasak volnának az illető székre és megtörtént, hogy a király választása egyikre e kívülállók közül esett. Így nevezte ki Ferenc például Lonovics József egri kanonokot és táblai prelátust 1832-ben csanádi püspökké.[2]

Mivel a prímási szék 1831-től üres volt, a magyar kormányszékeknek a prímás megkérdezése nélkül kellett javaslatot tenni s nem egyszer tolták előtérbe a kancelláriában, illetőleg a helytartótanácsban szolgálatot tevő papi személyeket, akik gyakran emelkedtek püspöki méltóságra. Egy ilyen kirivó eset alkalmából Jüstel, az államtanácsnak, illetőleg a konferenciának ez ügyekben akkoriban rendes előadója fel is emelte szavát a magyar kormányszékek pajtáskodó jelöléseivel szemben. «A jelöléseket a püspökségekre Magyarországon a politikai hatóságok a katholikusoknál a püspökök és a metropoliták megkérdezése nélkül ejtik meg (a schismatikus püspökségekre vonatkozólag a metropolita tesz javaslatot).» A német tartományokban, ámbár nincs előírva, csaknem rendszeresen kérnek a metropolitától és a püspököktől is felvilágosításokat a megyéjükben lévő és püspökségre alkalmas papokról és ennek alapján teszik meg a politikai hatóságok javaslataikat. Ezt az előnyös rendszert Magyarországon is be kellene hozni, mert biztosabb alapot adna a javaslatoknak. «Ez idő szerint mégsem helyes dolog az, hogy a javaslatban az első helyekre, mint rendesen és a jelen esetben is az ország összes többi papjainak megkerülésével az udvari kancellária egyházi referense, azután a helytartótanács referensei helyeztetnek s csak azok után neveznek meg egyes személyeket, amint azokat véletlenül egyik vagy másik tanácsos ismeri.» A kérdéses esetben a székesfehérvári püspöki székre a kancellária első helyen saját tanácsosát, Haulik György zágrábi prépostot, a 2. és 3. helyre pedig Sztankovics János és Ocskay Antal helytartósági tanácsosokat ajánlotta, mégpedig Sztankovicsot, kinek sok hivatali restanciája volt, azért, hogy megszabaduljanak tőle.

Az államkonferencia magáévá tette Jüstel véleményét és annak alapján azt javasolta az uralkodónak, hogy a nádor kéressék fel, hogy értekezvén a magyar püspöki karral, ő tegyen ez esetben javaslatot, azután, hogy a király rendelje el, hogy a püspökségek megüresedésénél a helytartótanács elnöksége mindig kérdezze meg a megyéspüspököket, hogy kik méltók nézetük szerint a püspökségre és ez alapon tegyenek javaslatot. A király ily értelmű kéziratot intézett is 1836 nov. 12-én a nádorhoz és a magyar kancellárhoz.[3] A nádor a felszólítás alapján tett is hármas javaslatot és a király a 3. helyen ajánlott báró Barkóczy

[1] 1787 : 2790, 3370; 1788 : 813, 1049; 1794 : 1619, 1825 : 7449, 1827 : 1106, 1831 : 4930.

[2] St. R. 1832 : 2897.

[3] C. A. 1835 : 176. Bécsi állami levéltár.

László egri kanonokot nevezte ki Jüstel véleményezése és az államkonferencia egyhangú helyeslése alapján.[1]

Ez utóbbi esetből az is kiderült, ami különben a 30-as évek végén gyakori eset, hogy a magyar püspökök kinevezése nem az államtanácsot, hanem az államkonferenciát foglalkoztatta.[2]

Ettől az időtől kezdve a prímás és a nádor hármas javaslata állandóan szerepel az akták közt, mint a kancellária javaslatának alapja. A nádor vagy önálló javaslatot terjeszt fel, vagy pedig, mint a helytartótanács elnöke, külön méltatja ennek a kormányszéknek a felterjesztését.[3] Abban az esetben, ha a helytartótanácsban működő papi személyeket nem lehetett a jelöltek közül kihagyni, a kancellária nem kérdezte meg ezt a kormányszéket, hanem nélküle tette meg javaslatát.[4] Az is előfordul, hogy a kancellár külön terjeszti fel kormányszékétől eltérő véleményét, amely politikai okokból másképpen hangzik, mint hivatalának javaslata. Így mikor 1838-ban Scitovszkynak Rozsnyóról Pécsre való áthelyezése következtében a rozsnyói püspöki szék megürült, a Pálffy Fidél kancellár hármas javaslata egész más személyeket jelölt, mint saját kormányszéke. Erre az államtanács javaslatára a király kézirattal fordult a nádorhoz, aki a prímással értekezvén, megint három más személyt ajánlott. Közben azonban megbukott Pálffy és az államtanács az új kancellárt, gróf Majláth Antalt kérdezte meg. Ez azután úgy vélte, hogy a küszöbön álló országgyűlés alkalmat fog adni az egyházi személyek megfigyelésére. A prímás és a nádor jelöltje, Farkas Imre székesfehérvári kanonok, mint káptalani követ majd kimutathatja az országgyűlésen előnyös tulajdonságait. Az országgyűlés bezárása után a csalódott aspiránsok elégedetlensége kevésbbé lépne fel, míg most, az országgyűlés előtt a kinevezés sok elégedetlent szerezne. Halassza tehát el az uralkodó a betöltést. Az elhatározás tényleg ily értelmű is volt.[5]

A kinevezés igen gyakran áthelyezéssel, vagy az áthelyezések egész sorával járt, ami ellen a szentszék nem emelt kifogást. A magyar király úgy helyezte át ez időben is püspökeit, mintha hivatalnokai lettek volna. Magában az államtanácsban is belátták időnként, hogy a püspök áthelyezése egyik megyéből a másikba pusztán anyagi okokból a kánonjogi törvényekbe ütközik.[6]

Az erdélyi püspöki szék betöltése e korban már épúgy ment végbe, mint a magyarországiaké. 1760-ban nevezte ki Mária Terézia az utolsó püspököt, Bajtay József Antalt a katolikus státus jelölése alapján.[7] A királyi kegyúri jog kiépítése Mária Terézia alatt elnyelte a

[1] C. A. 1836 : 2262.

[2] C. A. 1838 : 850, 1839 : 750, 1843 : 41.

[3] St. R. 1837 : 6475, C. A. 1838 : 850, 1839 : 750, 1843 : 41, St. R 1838 : 2380, 1842 : 2657, 1844 : 128, 1501 stb.

[4] C. A. 1838 : 1259.

[5] St. R. 1838 : 6291, 1839 : 3197, 4492.

[6] St. R. 1840 : 3630.

[7] Az erdélyi katholicizmus multja és jelene. Dicsőszentmárton, 1925 157. l.

katolikus státus eddigi jogát. A három következő püspököt, Manzador Piust, gr. Kollonits Lászlót és gr. Batthyány Ignácot a királynő bármely fórum megkérdezése és a státus javaslata nélkül maga nevezte ki. 1760-ig a státus megkérdezése egy a gubernátorhoz és a gubernium katolikus tagjaihoz intézett rendelet alapján történt. A státusgyűlés, a rendelet alapján összehívatván épúgy, hármas jelölést tett, mint a kormányszékek szoktak tenni. Mikor Ferencet 1799-ben gr. Batthyány Ignác haláláról értesítették, az erdélyi kancelláriát szólította fel arra, hogy tegyen minél előbb javaslatot. Mielőtt a kancellária a parancsot végrehajtotta, jelentette az uralkodónak, hogy mi volt régebben a püspöki szék betöltésének a módja.

Az államtanácsban Izdenczy nézetét fogadták el e kérdésben: az 1760 előtti eljárás felségjogokba való beavatkozás, amely különben is megszűnt «per actus subsecutos». A státus jogainak visszaállítása nagyon megfelelne az 1790—91. országgyűlés szándékainak, amely az uralkodóból csak «árnyékkirályt» akart csinálni. A kancellária tegye csak meg javaslatát minden tétovázás nélkül azok köréből, akiket legalkalmasabbaknak tart. A királyi elhatározás ily értelmű is volt.[1] 1815-ben Mártonfi József püspök halála után a kancellária az erdélyi országos kormányszékhez, a guberniumhoz fordult, amely a tábla katolikus ülnökeit kérdezte meg. A következő két kinevezésnél sem az erdélyi kancellária, sem a gubernium nem gyakorolt semmi befolyást. Mikor 1827-ben Ferenc báró Szepessy Ignác erdélyi püspököt Pécsre helyezte át, a gubernium megkérdezése nélkül nevezte ki Kovács Miklóst erdélyi püspökké. A gubernium erre felírt a királyhoz és javasolta a státus jelölő jogának visszaállítását, illetőleg a státus helyett a gubernium kebelében működő és a gubernium szerint a státust képviselő katolikus bizottság közreműködését, ami Ferenc uralkodása alatt már háromszor vétetett igénybe.

A kormányszéknek a király azzal az elhatározással felelt, hogy «annál a jognál fogva, amely őt, mint uralkodót megilleti, az erdélyi püspökség adományozásánál ezután is oly módon fog eljárni, amint neki és utódainak a körülményekhez képest Isten egyházának és az államnak javára a legmegfelelőbbnek fog mutatkozni».[2]

Míg az erdélyi püspök kinevezésére a katolikus státusnak minden befolyása megszűnt, addig a görög szertartású fogarasi, illetőleg balásfalvi püspököt Ferenc idejében választották. Királyi leirat rendelte el ebből a célból zsinat tartását, amelyre a király biztosokat küldött ki. Igy 1832-ben Kovács Miklós püspököt és gróf Lázárt. Az 1832. évi zsinaton 212 szavazásra jogosult jelent meg, akik közül a nagy többség (179) Leményi János mellett nyilatkozott meg, míg ellenfele, Alpini Izidor csak 20 szavazatot kapott. A zsinati választás eredményét a gubernium terjesztette fel az erdélyi kancelláriának, maga is állást foglalva a kinevezés kérdésében.[3]

A magyarországi görög szertartású püspökségek (Eperjes, Mun-

[1] St. R. 1799 : 149.
[2] Az erdélyi kath. multja. 183. l.
[3] St. R. 1831 : 6757, 1832 : 3951.

kács, Nagyvárad) betöltése egyébként épúgy ment végbe, mint a latin szertartásúaké. Itt állandó nehézséget okozott az, hogy a kormányszékek nem ismertek elég püspöki méltóságra alkalmas egyént, akiknek a sorából a megkívánt hármas jelölést megejthették volna. Ezért a helytartótanács egyházi bizottságának jelölését mindig hosszas kérdezősködés, valóságos kutatás előzi meg az egyházfőknél alkalmas személyek megismerése céljából nemcsak a görög, hanem a betöltendő püspökségekkel szomszédos latin szertartású püspököknél is ilyenek felsorolása érdekében.[1]

Alkalmas személyekben oly nagy volt a hiány, hogy gyakran hosszabb ideig tartott, míg egy-egy püspökséget sikerült betölteni. Így pl. a munkácsi püspökség 1831—37-ig betöltetlen volt, mert az egyetlen a püspöki székbe emelhető személlyel, az ottani vikáriussal szemben magánélete miatt kifogások merültek fel. Ezzel kapcsolatban királyi elhatározás vetette fel a kérdést, hogy mi az oka annak, hogy a görögkatolikus klérusban oly kevés a püspökségre alkalmas egyén.[2] A helytartótanács egyházi bizottsága szerint ennek okai: A görög-katholikus papok házasak, míg a püspököktől a nőtlenség kívántatik meg. A rosszul dotált plébániák miatt a papok életfenntartási gondokkal küzdenek és nem tudják magukat művelni. Nem nyernek soha megfelelő buzdítást hisz a nőtlenek teológiai tanulmányaik elvégzése után nyilvános hivatalba nem vétetnek fel. Hozzájárul ehhez a munkácsi szeminárium rossz papnevelési módszere és a basilitarend teljes kizárása a püspöki kinevezésből, holott közöttük találhatók a műveltebb egyéniségek, továbbá az a körülmény, hogy ha valakit ajánlanak püspöknek, a rágalmak áradata indul meg ellene. Azután nincsenek oly káptalani stallumok, amelyek lehetővé tennék a kanonokoknak, hogy rangjuknak megfelelő módon élhessenek. Orvoslási módok ajánlására a görög szertartású püspökök metropolitája, a prímás volna hivatva, akinek a széke azonban már 1831 óta üres volt. Ezért ajánlották prímás kinevezését, akivel azután tanácskozni kell a kérdés felől.[3]

A görög-katholikus püspökjelöltek felőli tájékozatlanság élénk ellentétben állott az uralkodóknak azzal a törekvésével, hogy a kinevezendők személyes tulajdonságait jól ismerjék. 1827-ben a magyar udvari kancellárhoz intézett kézirat híven tükrözi vissza az udvari és a központi kormányszékek felfogását a püspöki hivatalokról: «Minthogy a püspökségek betöltésénél épúgy, sőt még inkább fontos és szükséges, mint a világi állami hivataloknál, hogy azon egyének minden tulajdonságáról pontosan és teljesen tudomást szerezzek, akiket nekem valamely püspökség betöltésére javaslatba hoznak és mivel azok, akiket püspökké kineveztek és megerősítettek, nem könnyen mozdíthatók el, ha nem felelnek meg, azért a kancelláriának legszigorúbb kötelességévé teszem, hogy az idevágó kinevezési javaslatok megtétele előtt minden egyes esetben a jelöltek illetékes főpásztorától és más egészen megbízható

[1] St. R. 1832 : 2996, 1837 : 415.
[2] St. R. 1835 : 3553, 1836 : 409, 1837 : 415.
[3] St. R. 1837 : 4539.

úton lelkiismeretes felvilágosításokat és nyilatkozatokat kérjen azok szolgálati éveiről, azután, hogy vajjon alkalmasak-e és mennyire a püspöki hivatal betöltésére és ezeket a felvilágosításokat csatolják azután a felterjesztéshez».[1]

Ettől az időtől kezdve találunk is információs kimutatásokat a felterjesztések mellett, akárcsak a hivatalnoki kinevezéseknél. A tabelláris kimutatásoknak ilyen rovatai vannak: név, kor, állás, nyelvismeretek, korábbi állások, szolgálati évek, politikai nézetek, moralitás.[2] Mikor utóbb fenti kézirat tartalma feledésbe kezdett menni, az államtanácsban figyelmeztettek annak megtartására.[3]

Ha a kinevezés megtörtént, következett a pápához intézett praesentatiós iratnak a megfogalmazása, amit a javaslattevő hatóság, a kancellária végzett. Ennek tartalma az volt, hogy a király annál a jogánál fogva, hogy beneficiumokat adományozhat, a püspökséget ennek, vagy annak adta és őt a pápai institutióra praesentálja. A praesentatiós irat tervezete rendesen az államtanácsba is eljutott, amely azon nem egyszer változtatott. Ha az államtanács véleménye alapján az uralkodó hozzájárult a tervezethez, akkor azt letisztázták és az uralkodó aláírta.[4]

A nominatiós íráson kívül a kancellária collatiós diplomát is állított ki a kinevezett részére. Ezért taksa fejében a kinevezett egy évi jövedelmének egyharmadát tartozott fizetni. Ugyanennyit fizetett az is, akit egyik püspökségből a másikba helyeztek át.[5]

A nominatiós irat expediálása után a főpapi kinevezés, amely eddig belügy volt, külüggyé változott.

Megegyezés a kinevezendő személyére vonatkozólag a pápával sem a nunciatura, sem a római osztrák követség útján nem történt. Ennek semmi nyomát sem találjuk aktákban.

Miután a placettel ellátott megerősítő pápai bullákat a püspöknek kiszolgáltatták, annak a consecratio vagy inthronisatio előtt hűségesküt kellett letenni. Míg Ausztriában II. József hozta be ezt az államnak leteendő esküt, Magyarországon már a Tripartitum is tud róla. Mikor VI. Pius pápa Bécsben volt, a császárnál többször felszólalt ez ügyben, mire József kijelentette, hogy megelégszik azzal az esküvel, melyet a püspökök Franciaországban szoktak letenni. Erről azután a helytartótanácsot is értesítette, közölve a francia eskümintát. A magyar főpapok ez időtől kezdve ehhez az eskühöz voltak kötve. A közölt formula ez volt: «Je N. N. evêque de N. jure le très saint et sacré nome de Dieu et promets à Sa Majesté très chrétienne que je lui serai tant que je vivrai fidèle sujet et serviteur, que je procurerai son service et le bien de son état de tout mon pouvoir, que je ne me trouverai en aucun conseil, dessein, ni entreprise au préjudice d'iceux et s'il en vient quelque chose

[1] St. R. 1827 : 3020.
[2] St. R. 1826 : 1106, 1827 : 4270.
[3] St. R. 1838 : 2380.
[4] Voltelini idézett kézirata.
[5] St. R. 1764 : 717.

à ma connaissance, je le ferai savoir à Sa Majesté très chrétienne. Ainsi que soit Dieu en aide et ses saints évangiles par moi touchés».[1]

Mikor II. József rendeleteit visszavonta (1790 jan. 25), az eskünek ez a formája megszünt, elrendelték, hogy addig, míg az uralkodó a rendekkel az esküformában megegyezik, nem kell megesketni a püspököket.[2] Később a Tripart. I. 12 lett irányadó, amely szerint a püspökök tegyenek le esküt, ha előbb nem viseltek hivatalt, amelynek betöltésénél már tettek le esküt. Áthelyezés alkalmából nem kellett esküt tenni. Az esküt személyesen kellett letenni, nem meghatalmazott útján,[3] a helytartótanács, néha azonban királyi engedéllyel a kancellária előtt.[4]

Az eskü letétele után következett a bevezetés a püspöki javakba, amely időponttól kezdve a kinevezettet a jövedelmek megillették. Külön folyamodás alapján azonban királyi kegyelem a javak élvezetét már a kinevezés napjától kezdve megengedheti.[5]

A káptalani javadalmak.

Beszéltünk azokról a tárgyalásokról, amelyek a főkegyúri jog gyakorlása körül a káptalani javadalmakban Mária Terézia idejében lefolytak. II. József már számos ízben gyakorolta a praebendák adományozásának jogát az illetékes püspök javaslata alapján. 1785-ben azonban királyi jogánál fogva az egész országra nézve beszüntette a kanonokok kinevezését mindaddig, amíg az alsóbb papság ügyében nem történt végleges rendezés.[6]

Az uralkodó ugyanis úgy látta, hogy Magyarországon nagy szükség van a falun káplánokra és hogy sokan közülük nagyon rosszul vannak fizetve. Ezen a bajon a káptalani vagyon felhasználásával akart segíteni, mert Magyarországon viszont túl sok a kanonok, hisz némelyik káptalanban több, mint húsz praebenda volt. Úgy intézkedett tehát, hogy Magyarországon és Erdélyben, de az örökös tartományokban is egy-egy érsekségben legfeljebb 12, a püspökségekben legfeljebb 8 praebendának szabad lenni. Ezért sehol sem nevezendő ki senki a megüresedő praebendákra, míg a kanonokok száma e szám alá nem süllyed, és pedig egy káptalanban sem lehet kinevezés, míg az *összes* káptalanokban le nem csökkentek a jelzett számra a kanonoki stallumok. A primás, érsekek, püspökök és a városok is, amelyek kétségbe nem vonható privilégiummal bírnak egyes kanonokságok betöltésére, ezt tartoznak e joguk bizonyítására bemutatni és addig nem tölthetnek be ők sem egy helyet sem, míg az előírt számot nem érték el.[7] A «Geistliche Hofkommission» 55 praebendát akart bevonni Magyarországon és Erdélyben és a jövőben összesen 147-et meghagyni. 1787-ben már csak az esztergomi érsek, az egri, a veszprémi és az erdélyi püspök gyakorolta a javadalmak adomá-

[1] St. R. 1782 : 2176.
[2] St. R. 1790 : 1156.
[3] St. R. 1800 : 523.
[4] Voltelini i. m.
[5] St. R. 1833 : 1677, 1837 : 3597.
[6] O. Ltár. Kanc. 1785 : 9262.
[7] St. R. 1787 : 171.

nyozásának jogát, azonban ezeknek is tudomásul kellett venni a fenti megszorítást. Ezeket is felszólították, hogy igazolják erre vonatkozó jogaikat. A terv az volt, hogy a felesleges számú praebendák birtokosait áthelyezik más káptalanoknál megüresedő stallumokba.[1]

A tilalom annyira ment, hogy előlépés sem volt a káptalanokban oly módon, hogy az utolsó praebendák bevonattak volna, hanem a megüresedett praebendák intercalaris jövedelmeit úgy kellett beszedni, amint azok megürültek.[2] Csak egyetlen esetben, a zenggi püspöknek nézték el a királyi kegyúri jog megszegését, aki három megüresedett praebendát promotióval töltött be, mert elődei is emberemlékezet óta a betöltés jogát gyakorolták. A püspök coadjutorának kérésére azért hunytak szemet, mert «az agg püspök már nem tudta, hogy mit csinál».[3]

Az erdélyi püspöknek részleges jogai voltak a káptalani stallumok betöltésére. A gyulafehérvári káptalannál III. Károly király prépostságot és 3 kanonokságot alapított, de csak 2 praebenda adományozását tartotta fenn magának, a 4. praebenda adományozását kifejezetten a püspöknek engedte át. Az 5., 6., 7. és 8. praebendát püspökök alapították, de ezek közül a 6-iknál nem tartották fenn maguknak a betöltés jogát. Ezt tehát a király gyakorolta. Mindezt Mária Terézia elismerte és megerősítette és minden egyes kanonoknak a kamara pénztárából még 200—200 fl-ot utalt ki.[4] Később is elismeri a király, hogy őt az erdélyi káptalannál csak a prépost, a lector és a cantor állásának betöltése illeti meg, míg a custos és a káptalan alacsonyabb rangú tagjainak kinevezése a püspökre tartozik.[5]

A II. József utasításainak végrehajtására vonatkozó javaslattal 1790 februárjában készült el a magyar-erdélyi kancellária, de addig József már visszavonta intézkedéseit. A kancellár, gr. Pálffy nem tartotta a politikai helyzetet alkalmasnak a tervek megvalósítására és a kanonokok áthelyezését egyik káptalanból a másikba csak abban az esetben ajánlotta, ha valamely káptalannál egyszerre több állás volna üresedésben. A királyi elhatározás szerint a számfeletti kanonokok áthelyezése csak oly esetben történjék meg más káptalanokba, ahol több stallum van üresedésben, ha a püspök feltétlenül kívánja a betöltést. 1790-ben csak négy számfeletti zágrábi kanonok áthelyezése következett be Szombathelyre.[6]

Néhány hét mulva azonban, bizonyára a magyar politikai viszonyok hatása alatt rendelte el a király, hogy az összes javadalmak, bármelyik káptalanhoz is tartoztak és esetleg a vallásalaphoz csatoltattak, május 1-től kezdve újra visszaadandók az illető káptalannak és a püspökök tegyenek most már előterjesztést az üres stallumok betöltésére.[7]

[1] St. R. 1787 : 308. O. Ltár. Kanc. 1787 : 915.
[2] St. R. 1787 : 3438.
[3] St. R. 1789 : 2491.
[4] St. R. 1787 : 5206.
[5] St. R. 1813 : 3796, 1814 : 1239.
[6] St. R. 1790 : 502.
[7] St. R. 1790 : 1156.

Ettől kezdve a káptalani javadalmak betöltése állandóan úgy történt, hogy csak az illető püspök tett javaslatot a megyéjében lévő székes vagy társas káptalannak praebendái ügyében. A javaslatot a helytartótanács vette tárgyalás alá, megtette rá a megjegyzéseit, azután a kancellária következett, végül az államtanács meghallgatása után döntött az uralkodó. A püspök az üres helyre több, rendesen három egyént jelölt, felsorolva jelöltjeinek szolgálati éveit és érdemeit.[1] De négyes, sőt ötös jelölés is előfordul.[1a] Persze, mikor sok hely betöltéséről van szó, nincs ilyen hármas jelölés. A kalocsai érsek 1790-ben 8 praebendára 10 egyént jelölt.[1b] A kormányszékek javaslata, de még az államtanács véleménye sem egyezett meg mindig a püspökével és nem egyszer ilymódon a kormányszékek javaslatára jutottak érdemes emberek kanonoki stallumokhoz, akikre a püspök javaslatának megszerkesztésekor nem is gondolt, vagy akiket éppen csak mellékesen említett meg.[2] A helytartótanács meg is változtatta néha a jelöltek sorrendjét.[3]

A kormányszékek általánosan követett szempontja az volt, hogy a praebendák elsősorban a lelkipásztorkodásban kifáradt papok ellátására, jutalmazására szolgáljanak. Legalább tízévi lelkipásztorkodást követeltek meg attól, aki valamely kanonoki stallumra pályázott. Mikor pl. a szepesi püspök egy alkalommal két üres helyre négy jelölt közül első helyen titkárát hozta javaslatba s utána sorolt több idősebb papot, az egyik államtanácsos kikelt az eljárás ellen és kiemelvén a fenti elvet, elérte a püspöki titkár kinevezésének mellőzését.[4] Épp a szolgálati évek száma volt az ok, amely miatt a kancellária megváltoztatta a felterjesztettek sorrendjét. Igy pl. egy ízben, mikor a munkácsi püspök öt papját jelöli egy megüresedett kanonokságra, a kancellária a püspök jelölésében negyedik helyen szereplőt teszi az első helyre, «mert az valamennyi között legtovább, és pedig már 35 évig lelkipásztorkodott».[5] Királyi elhatározás állapította meg ezért a püspököknek azt a kötelességét, hogy minden egyes jelöltnél tüntessék fel a lelkipásztorkodásban eltöltött évek számát.[6]

A szolgálati évek ilyenforma jutalmazása azután persze maga után vonta, hogy a káptalanok tehetetlen öreg emberekből állottak, akik az egyházi ügyek szolgálatában nem voltak felhasználhatók. Észrevették ezt már egykorúak is. József nádor 1806 júniusában a magyar katolikus klérusról a következőket írja: «A legutóbb elhalt prímás, Batthyány életében az egyház befolyása jelentős volt és az államnak hasznos, mióta azonban a klérus ezt az annyira méltó fejét elvesztette, mióta a püspökségeknek több, mint a fele megürült és betöltetlen maradt, mióta

[1] St. R. 1790 : 1373, 1384, 1800 : 1021, 1833 : 1451 stb.
[1a] St. R. 1790 : 2110, 1800 : 1527,
[1b] St. R. 1790 : 1723.
[2] St. R. 1790 : 1596, 1669, 2711.
[3] St. R. 1790 : 1723.
[4] St. R. 1790 : 2175.
[5] St. R. 1800 : 1527. Igy 1805 : 1240.
[6] St. R. 1790 : 2285.

a kanonokok és más magasabb egyházi méltóságok kinevezésénél inkább a szolgálati évekre, mint a személyek tekintélyére, kiterjedt ismereteire és képességeire néznek s ennek folytán az összes magasabb egyházi hivatalokat megrokkant («decrepitus»), tehetetlen emberekkel töltötték be, a magasabb klérusnak a befolyása és tekintélye is annyira csökkent, hogy most már semmi jelentősége sincs».[1]

A másik elv, amely már a 19. század első éveiben állandósult, az volt, hogy a megüresedett káptalani helyek betöltése fokozatos előlépés (gradualis promotio) útján ment végbe, vagyis úgy, hogy ha a káptalani méltóságok sorrendjében üresedés támadt, az összes alacsonyabb rangúak előléptek és csak a legutolsó megüresedett helyre, vagy helyekre vonatkozólag tett a püspök hármas javaslatot.[2] Ennek a megtartásán is a kormányszékek őrködtek legszigorúbban[3] és még ezeket is ellenőrizte e tekintetben az államtanács.[4] A rangsor a legfőbb méltóságokban a következő volt: prépost, lector, cantor és custos kanonok stb.

A rangsornak ez a figyelembevétele addig megy, hogy még olyat is kinevez a király és részesít a fokozatos előlépés előnyeiben, akiről a hatóságok tudják, hogy szélütött.[5] A graduális promotiótól csak akkor tértek el, ha az előlépésre feljogosított, ki a rangsorban következett volna, lemondott az előlépésről. Ilyenkor az utána következőt nevezték ki, illetőleg, ha többen mondtak le az előlépésről, lementek a legelsőig, aki nem mondott le.[6]

Idegen kanonoknak megüresedett kanonoki állásra való kinevezése mindig nehézségekbe ütközött s inkább csak a nagyprépositi méltóság betöltésénél fordult elő.[7] Mikor a váci káptalannál megüresedik az őrkanonok és az utána következő székesegyházi főesperesnek a helye, a káptalan, amely a püspöki szék hosszabb üresedése alatt (1816—1823) a javaslattétel jogával élt, a gradualis promotiót ajánlotta. A helytartótanács is egyetértett vele, de közben folyamodott a kancelláriához a besztercebányai lector, aki húsz év előtt a váci káptalanhoz tartozott s öreg korára újból visszavágyott Vácra, ha alacsonyabb helyre is. A kancellária, amint az ily esetben történni szokott, a kérvény ügyében megkérdezte a helytartótanácsot, amely nem pártfogolta a kérést, mert a gradualis promotio megakadályozása idegen kanonok kinevezésével sok érdemes és részben gyengén dotált embert több éven át gátolna körülményei megjavításában és nem helyeselhető olvasókanonoknak más káptalan őrkanonokává való kinevezése «a rossz példa miatt». A kancellária azonban mégis a folyamodó Molnár Ferenc mellett foglalt állást, mert az csak klimatikus változás okából akar átkerülni szülőhelyére, amint már előfordult, hogy egy kalocsai kanonok az ottani mocsaras vidékről Nagyváradra, és pedig a metropoliai cathedralis archidiaconatusból egy

[1] József nádor iratai. II. 525.
[2] St. R. 1800 : 312, 1805 : 1041, 1240, 1820 : 7982.
[3] 1790 : 2915, 1832 : 7460.
[4] St. R. 1832 : 7460.
[5] St. R. 1820 : 8059, 1821 : 1349.
[6] St. R. 1832 : 7003.
[7] St. R. 1821 : 902.

suffraganeus káptalan utolsó helyére került. A kancelláriának ezt a javaslatát Lorenz államtanácsos megrótta. Szerinte a kancellária referense csak azt célozza javaslatával, hogy a folyamodónak «kövérebb állást» (eine fettere Pfründe) juttasson más káptalannál, a káptalan tagjainak nyilvánvaló visszaszorításával és a jogos előlépés elzárásával. A kancellária a helytartótanácsnak azt a rendeletet adta ki, hogy ebben az ügyben másodszor is mondjon véleményt. «A kancellária referense klienseivel, mint már többször megírtam, mindaddig a háttérben marad, amíg nem merítheti azt a biztos reményt a hatóságok javaslataiból, hogy szándékait keresztülviheti és feljogosítottnak hiszi magát, hogy ezután e célból kibocsátott kancelláriai decretumokkal az alsóbb hatóságoknak imponálhat és őket pártfogoltjai kedvéért közvetve, első javaslatai visszavonására bírhatja.» Ez a terv azonban nem sikerült, mert a helytartótanács egyházi bizottsága a prímás elnöklete alatt megmaradt az eredeti javaslat mellett, mert jogtalannak látta a gradualis promotio mellőzését.[1]

Maga Pálffy kancellár sem járt máskép, mikor székesfehérvári nagyprépostá gróf Zichy Domokost akarta kineveztetni, aki nem volt a káptalannak eddig tagja. Az államkonferencia a rendes javaslattételre utasította a kormányszékeket, aminek eredménye az lett, hogy az éneklőkanonok neveztetett ki és az utána következők előlépése után Zichy az utolsó megüresedett helyre került.[2]

Új püspöki székek felállítása.

Az egyházmegyék szervezése körül Ferenc is ugyanazokat a korlátlan jogokat gyakorolta, mint nagyanyja, Mária Terézia. Kitűnik ez az egri egyházmegye felosztása idejében követett eljárásból.

1802 március 7-én Ferenc kéziratot intézett Pálffy kancellárhoz: Mivel az egri egyházmegye igen nagy kiterjedésű és *egy* főpásztor a hívek lelki szükségleteinek sérelme nélkül nem láthatja el annak kormányzását, azt akarja, hogy amint már nagyanyja szándékozta, daraboltassék az fel. A kancellária tegyen tehát kettős felterjesztést, hogyan lehetne két, avagy három megyére felosztani az egri püspökséget.[3]

A kancellária a káptalanhoz fordult felvilágosításokért, amely — sedisvacantia idején — az egyházmegye ügyeit vezette. A káptalan persze nem jó szemmel nézte a tervezett felosztást és a kancellária a káptalan kívánságára hajlandó is lett volna elhalasztani az uralkodó kívánságának megvalósítását — esetleg ad Graecas Calendas, Ferenc azonban szokatlan erélyességgel követelte, hogy legfőbb magyar kormányszéke minél előbb tegye meg javaslatát.[4]

Az előmunkálatokat Pálffy kancellár elnöklete alatt a király megbízásából összehívott bizottság végezte, amelynek tagjai voltak a kalocsai érsek, az országbíró, a magyar kamara elnöke és báró Eötvös

[1] U. o.
[2] C. A. 1837 : 949, 1810.
[3] O. Ltár. Kanc. 1802 : 2219.
[4] Kanc. 1802 : 4954. Orsz. Ltár.

kamarai tanácsos, aki, mint a kamara megbízottja, jól ismerte a püspökség birtokviszonyait és a káptalannak egy kiküldöttje is.[1]

A felosztás módjáról a kívánt alternatív javaslatot még 1802 július 10-én felterjesztette a kancellária és az uralkodó már 31-én közölte elhatározását, amely szerint a három részre való felosztást fogadja el. Közölte egyszersmind a kancellárral, hogy mivel nézete szerint a püspökségek számának megszaporodása, az egyházi fegyelem érdeke és a magyar klérussal szemben való tisztelet megkívánja, hogy az érsekek számát növelni kell, «az egri egyházat, — írja a király — amely úgy régisége, mint a hevesi örökös főispánság miatt nevezetes, érseki székké akarom emelni» (in metropolitanam sedem constitutam habere volo), amelynek nemcsak az újonnan felállítandó kassai és szatmárnémeti, hanem a szepesi és rozsnyói püspökségek is suffraganeusai legyenek. Egyszersmind megparancsolta a kancelláriának, hogy a szétdarabolás megerősítése végett a szentszékhez intézendő iratokat fogalmazza meg és terjessze elő (solitas ad Romanam Pontificem pro confirmatione dismembrationis praevio modo suscipiendae expeditiones adornabit et Mihi substernet) és végül közölje elhatározását az egri káptalannal.

1803 augusztus 6-án kelt és 10-én expediáltatott a káptalani helynökhöz a kancelláriai leirat, amely a püspökség feldarabolásáról, már mint megtörtént dologról beszél:

«Dignabatur Sua Maiestas Sacratissima Agriensis Episcopatus divisionem in binos alios episcopatus et respective archiepiscopatum ea lege clementer resolvere, ut una sedes episcopalis in Szatmár-Némethi, altera Cassoviae constituatur, Agriensis vero ecclesia et antiquitate et perpetui supremi comitis comitatus Hevessiensis dignitati conspicua in metropolitanam archiepiscopalem sedem elevetur».

Csak ezután, aug. 20-án küldetett el a pápának egy 5-én kelt leirat, amely szerint a király elrendelte már a püspökség felosztását, illetőleg érsekség rangjára való felemelését. Az alattvalók lelki javáról köteles az uralkodó gondoskodni: «hic erat etiam scopus noster, dum recentissime vacantis episcopatus Agriensis dioecesim extensione sua vastissimam ... in alias adhuc binas dioeceses dismembrari atque suis limitibus pro opportunitate localium circumstantiarum circumscribi demandaveramus» ... «firmiter in animo nostro constituimus eiusdem in plures episcopatus divisionem tali modalitate suscipiendam ordinare, ut praeter episcopatum Agriensem bini adhuc alii episcopatus utpote Cassoviensis et Szatmariensis cum suis dioecesibus efformentur» ...«episcopatum porro Agriensem in archiepiscopales et metropolitanam sedem elevare decrevimus ...» Az erre vonatkozó elhatározását már kiadta, mégis kéri, hogy erősítse meg intézkedéseit: «cuiusmodi dismembrationis ideam ... benigna nostra regia resolutione superinde edita stabilitam Sanctitati Vestrae isthic in advoluto extractu filiali cum observantia finem in eum hisce proponimus et repraesentamus, ut eandem pro paterna sua sollicitudine qua universas totius orbis ecclesias complectitur, apostolica sua authoritate pientissime stabilire ac in cupitum

[1] Kanc. 1802 : 6057.

salutarem effectum, quo ocius perduci facere novamque archiepiscopatum hunc Agriensem consuetis in hierarchia ecclesiastica archiepiscopatus ac metropolitae praerogativis ornare ac alios binos noviter erectos . . . paterne confirmare Sanctitas Vestra velit».

Az intézkedés ugyan megtörtént, de az jogilag mégsem befejezett a pápai megerősítés nélkül. E megerősítés megérkezte előtt a király nem is érzi magát feljogosítottnak az új püspöki, illetőleg érseki székeket betölteni. Csak ha a pápa megerősítette az intézkedéseket és erről őt értesítette «non morabimur suo tempore idoneos et de ecclesia Dei bene meritos viros ecclesiasticos tam pro binis novis episcopatibus, quam etiam archiepiscopatu Agriensi *pro supremi patronatus, quo in conferendis beneficiis ecclesiasticis gaudemus*, iure benigne nominare et Sanctitati Vestrae fine impertiendae apostolicae benedictionis et confirmationis subinde praesentare».[1]

Csak a pápai megerősítés megérkezése után adta ki Ferenc az új püspökségek alapítólevelét. (1804 márc. 23.) Az alapítást megteszi, mint ebben mondja : «pro summo illo iure patronatus, quo qua Apostolicus rex Hungariae in conferendis et pro ratione necessitatis et utilitatis publicae ordinandis dioecesibus optimo iure habere et exercere dignoscimur . . .»

A kancelláriának 1804 jan. 30-án kelt felterjesztésére, amely a püspökséghez tartozó épületek megosztásáról szól, a feldarabolás siettetése érdekében már ráírta a király elhatározását, amellyel semmiféle hatóság javaslata nélkül Fuchs Ferenc nyitrai püspököt egri érsekké nevezte ki («denomino»), a kassai püspökséget pedig Szabó Andrásnak, a szatmárit meg Fischer Istvánnak adományozza. («confero»)[2]

[1] Mindez O. Ltár. Kanc. 1803 : 7493.
[2] Kanc. 1804 : 2950.

II.

A FORRADALOMTÓL A KIEGYEZÉSIG.

A püspökök kinevezésének kérdése a forradalom idejében.

Az első felelős magyar kormány kinevezése a királyi kegyúri jog gyakorlásában tulajdonképpen lényeges változással nem járt. A kormányszékek szerepét a javaslattételben a magyar kultuszminisztérium vette át és a pápai megerősítés kieszközlése érdekében a magyar külügyminisztérium, ahogy herceg Esterházy bécsi minisztériumát nevezték, fordult az osztrák külügyminiszterhez. Így történt ez, mikor a Szentszék sürgetésére a magyar király 1848 jún. 25.-én kelt elhatározással Hám József szatmári püspököt prímássá, Lonovics József csanádi püspököt egri érsekké, Karner Antal győri kanonokot székesfehérvári, Jekelfalussy Vince esztergomi kanonokot szepesi, Horváth Mihály hatvani prépostot pedig csanádi püspökké nevezte ki.

A kinevezések után a magyar kormány az új főpapok minél gyorsabb praeconisatióját iparkodott elérni, s ennek a kívánságnak a megvalósítását annál inkább remélhette, mert épp a Szentszék sürgette az üres főpapi székek betöltését. Az osztrák külügyminiszter, Wessenberg közölte ugyan a kinevezéseket a nunciatura uditorejével (júl. 22.), de ugyanakkor figyelmeztette a magyar kormányt, hogy a praeconisatióhoz szükséges a pápához intézendő praesentatiós irat elküldése, amelyet a király szokott a szentatyához intézni, amelynek megszerkesztését és elküldését — bizonyára nem ismerve a gyakorlatot — a magyar kultuszminisztérium elmulasztotta.

A nunciatura enélkül is közölte a kinevezéseket a bíboros államtitkárral, akinek figyelmét elsősorban az a körülmény keltette fel, hogy Magyarországon még mindig vannak püspöki székek betöltetlenül, így a váci több év óta. Úgy ennek, mint a kinevezések folytán megüresedett szatmárinak mielőbbi betöltését sürgette tehát a bécsi nunciatura útján. «A püspök hiánya — írja az uditore 1848 júl. 31-én — Magyarország valamely egyházmegyéjében a jelen pillanatban óriási zavarokat idézhet elő a megye kormányzásában és a hívek emiatt állandó veszélynek vannak kitéve».[1]

A forradalom kitörése nem engedte meg, hogy a magyar kormány utólag pótolhassa a praesentatiós iratot, hisz diplomáciai összeköttetése a szentszékkel, amelyet az osztrák külügyminiszter útján tartott fenn, megszakadt. A pápai udvar még 1849 januárjában, azt hivén, hogy a praesentatiós iratok egy, időközben elhalt osztrák követségi tanácsos

[1] Külügymin. Admin. Ltár. F. 26. 2. Bécsi állami levéltár.

iratai közt elkallódtak, azok újból való megküldését sürgette.[1] A magyar kormány mulasztása azután nagy kellemetlenségektől kímélte meg a császári kormányt, amelyek bekövetkeztek volna, ha az V. Ferdinánd kinevezte püspököket a szentszék időközben megerősítette volna.

A szentszék ugyan Bécsből azt a felvilágosítást nyerte, hogy a különös kiküldetésben a szentatyához induló gróf Esterházy Móric bizonyára magával viszi a praesentatiós iratokat.[2] Schwarzenberg herceg miniszterelnöknek azonban Olmützben egész mások voltak a szándékai a kinevezett magyar püspökökkel, mint pápai megerősítésüket kieszközölni. Windischgraetz herceg főhadparancsnok jelentése könnyen meggyőzte őt arról, hogy az uralkodótól törvényesen kinevezett magyar érsekek és püspökök praeconisatióját «akik a magyar forradalomba többé-kevésbbé bele vannak bonyolódva», meg kell akadályozni.[3]

Gróf Esterházy Móric missziójának Gaetában épp a magyar klérus ügyének rendezése lett egyik főfeladata. Egyelőre arra kapott utasítást, hogy «olyan indítóokokból, amelyek az annyira felindult Magyarországon a kedélyek megbékülésével szorosan összefüggnek» — eszközölje ki a magyar érsekek és a püspökök megerősítésének elhalasztását.[4] A szentszék erre vonatkozólag könnyen tehetett ígéretet, mert, ámbár a kánoni vizsgálatot a kinevezettek ügyében lefolytatták és azok eredményét a bécsi nunciatura elküldte Rómába, mint említettük, praesentatiós iratok sohasem jutottak a szentszék elé. Esterházynak kijelentették, hogy a császári kormánnyal való egyetértés nélkül további lépéseket a magyar főpapok ügyében nem fognak tenni.[5] Ezek így nominált, de a pápától meg nem erősített érsekek, illetőleg püspökök maradtak, kinevezésük hatálytalanítása tehát nem ütközött egyházjogi nehézségekbe.

1849 július 3-án a minisztertanács határozatából Bach belügyminiszter, aki a hadiállapotban lévő Magyarország ügyeit intézte, előterjesztést tett Ferenc Józsefnek: «A felforgatás tanai a katholikus papságban számos követőre és buzgó harcosokra találtak. Ha a katholikus egyházat Magyarországon rendeltetéséhez vissza akarjuk vezetni, meg kell azt tisztítani oly elemektől, amelyek veszedelmesek a vallásra és az államra nézve, gyenge, kétes, avagy rossz főpásztorait el kell távolítani és jámbor, belátó, tetterős emberekkel pótolni».

A prímás állása volt a kiindulópontja az egyházi viszonyok új rendezésének. A magyar kormány, Bach szerint megfontolt ravaszsággal oly embert terjesztett fel a prímási székre, akinek arra minden kelléke hiányzik, aki a klérus és a kormány kívánságainak semmiképpen sem tud megfelelni. Megerősítése ebben a méltóságban valóságos szerencsétlenség volna, hiszen életének legnagyobb részét aszketikus visszavonultságban töltötte, «hazája politikai viszonyainak mindennapos szemléletén felül nem emelkedett, műveltségben nem valami elsőrangú és nem tud sem németül, sem tótul. Ami politikai magatartását illeti, enyhén ítélve,

[1] U. o.
[2] 1849 jan. 20.
[3] 1849 jan. 21. Schwarzenberg Windischgraetzhez u. o.
[4] Jan. 23. U. o.
[5] U. o. 1849 május 18.

épp annyi jellembeli gyengeséget mutatott, mint ahogy nem tudta belátni kötelességeit mint egyházfejedelem és az első országos méltóság viselője».

Elmondta azután Bach a kinevezett püspökök egész politikai bűnlistáját. A magyar püspökök Pozsonyban 1847-ben konferenciát tartottak és azt 1848 júliusában és az egész országgyűlés ideje alatt Hám elnöklete alatt folytatták, mégpedig október vége óta forradalmi irányzattal. Horváth és Jekelfalussy, Kossuth bizalmasai voltak a közvetítők a konferencia és a honvédelmi miniszter között. Azután Kossuth megbízásából felkelést hirdettek egyházmegyéikben. Mikor azután Bezerédy István képviselő és kultuszminiszter vette át a konferenciák elnökségét, az összes püspökök elhagyták az országgyűlést, csak Hám, Lonovics, Horváth Mihály és Jekelfalussy maradtak vissza még akkor is, mikor már V. Ferdinánd feloszlatta azt.

Ezekből a konferenciákból adták ki az 1848 október 25. pásztorlevelet, amelyben a katolikusokat «Kossuth stílusában» a haza védelmére szólították fel és V. Ferdinándot esküszegéssel vádolták meg.

Bezerédy akkor még arra is tett javaslatot, hogy Lonovics utazzék Rómába és eszközölje ki a pápától a már kinevezett és még kinevezendő püspökök praeconisatióját a császári udvar megkerülésével.

Mindez Bach szerint még a haditörvényszékek elé kerül. Bármilyen legyen is azok eljárásának az eredménye, a minisztertanács lehetetlennek tartja, hogy az oly súlyosan kompromittált Lonovics, Horváth és Jekelfalussy olyan hatáskörben hagyassék meg továbbra is amelyet csak a forradalom támogatására használt fel. A prímással szemben kíméletesebben kell eljárni. Hámot fel kell szólítani, hivatkozva «őfelsége parancsaira», hogy mondjon le méltóságáról és kérje az uralkodó kegyétől további sorsa ügyében elhatározását. A többiekre vonatkozólag azonban a minisztertanács határozatának elfogadását ajánlotta, ami azért nagyon könnyű, mert még nem kapták meg a praeconisatiót.

Ferenc József magáévá is tette úgy a prímást, mint a még jobban kompromittált érseket és püspököket illetőleg Bach javaslatát: «Az egri érsekséget, valamint a csanádi és szepesi püspökséget megürültnek jelentem ki és ennek folytán Lonovicsnak érsekké és Horváthnak, meg Jekelfalussynak püspökké való kinevezését mint meg nem történtet kell tekinteni».[1]

Mivel a praesentatio még nem történt meg, az uralkodó, mint magyar király feljogosítva érezte magát a kinevezések megsemmisítésére. Míg a praesentatio megtörténte után ez már csak lemondás útján történhetett, mint azt egy későbbi esetben még látni fogjuk. Ferenc József letette az érseket és a püspököket azokból a székekből, amelyekbe elődje, V. Ferdinánd beültette őket. Róma azonban nem csinált az ügyből semmiféle casust a már említett okból.

Ezekkel a méltóságuktól megfosztott püspökökkel egyidejűleg nevezték ki Karner Antalt is székesfehérvári püspökké. Neki más lőn a sorsa. Ő nem kompromittálta magát Kossuth mellett és maga kérte, hogy mentse fel őt az uralkodó a székesfehérvári püspöki szék elfoglalása

[1] Min. Rat. 1849 : 2220.

alól és hogyha nem akarná őt a megyéspüspökség terhétől egészen megszabadítani, úgy valamely más, esetleg a győri püspökséget adja neki, amelynek a viszonyait jól ismeri.[1] Karner kérvényében kifejtette, hogy kínos gondolat neki, hogy olyan kormány javasolta kinevezését, amelyet elért a törvény szigora s amelyet «általánosan elátkoznak». Ő nem is tette le a forradalmi kormánynak az esküt. Az uralkodó lemondását elfogadva, őt győri püspökké nevezte ki.[2]

Azok közt a főpapok közt, akik már régebben nyerték el a praeconisatiót s így egyházjogi szempontból teljes jogú főpásztorok voltak, először gr. Zichy Domokos veszprémi és Kukovich József djakovári püspök nyujtották be lemondásukat az uralkodónak, aki azt elfogadván, «megengedte nekik, hogy a szentatyához forduljanak az egyházi kötelék feloldozása végett». A pápa hozzájárult a lemondáshoz és megbízta őket püspökségük igazgatásával mindaddig, amíg utódaik institutiója megtörtént.[3]

A szentszék, illetőleg a bécsi nuncius éberen őrködött azon, hogy a kánonjognak megfelelő eljárás a többi magyar püspök elmozdításánál betartassék. A lemondáshoz tudvalevőleg észszerű ok, a lemondónak teljesen szabad akarata szükséges és gondoskodni kell arról, hogy a lemondónak az eltartása valamilyen módon biztosítva legyen. Rudnyánszky rozsnyói és Lonovics József csanádi püspök esete szolgáltatott a nunciusnak erélyes fellépésre alkalmat. A nuncius ugyanis a Wiener Zeitungból értesült a rozsnyói püspök elleni eljárásról, akit a haditörvényszék püspöki hivatalától fosztott meg és hatévi várfogságra ítélt. A nuncius «ünnepélyes tiltakozást» intézett Schwarzenberg herceghez, mint külügyminiszterhez. «Mivel nem a világi kormány az, amely a püspököt méltóságába és egyházi hivatalába helyezi, nem a világi tekintély az sem, amely megfoszthatja tőle. Egyedül a pápához tartozik úgy az első, mint a második jog. Ebből következik, hogy a *rozsnyói* püspök letétele érvénytelen tett, mely ellen a Szentszéknek tiltakoznia kell».[4]

A külügyminiszter azonnal belátta, hogy itt hatalmi túlkapás történt, mert világi törvényszék püspököt nem foszthat meg hivatalától. Azzal fordult tehát Bach belügyminiszterhez, hogy jó lesz a dolgot minél előbb jóvátenni, mert különben a szentszékkel komoly összeütközésre van kilátás. Bach is belátta a hatalmi túllépést, mert «míg a világi hatalom egy püspöktől bizonyos esetekben elvonhatja jövedelmeit, az egyházi iurisdictiót nem veheti el tőle», tehát csupán a temporáliák élvezetét, amelyek ilyen esetben a kincstárt illetik, vagyis a kamara kezeli azokat. Ilyen értelemben változtatta meg azután a teljhatalmú Haynau a hadbíróság ítéletét, mint a Pester Zeitung 1850 január 11-ik száma közölte: a püspöki hivataltól való felfüggesztés helyett «csak a temporáliák, azaz a püspökséggel kapcsolatos világi jövedelmek élvezetének jogát» vesztette el Rudnyánszky.[5]

[1] 1849 május 18. Külügymin. átir a belügymin.-nek. F. 26. Nr. 2. U. o.
[2] Min. Rat. 1849 : 3810.
[3] Az államtitkár értesíti 1849 júl. 9-én gróf Esterházy követet.
[4] 1849 szept. 26. Külügymin. Rome Varia ecclesiastica.
[5] U. o.

Némileg más volt Lonovics esete. Ha Ferenc József meg nem történtnek jelentette is ki az ő egri érsekségi kinevezését, Lonovics csanádi püspök maradt, mert erről való áthelyezését, régi püspöki megyéjéhez fűződő kötelékeinek felbontását a pápa nem mondotta ki, ő maga pedig nem mondott le róla. A cs. kir. kamarai igazgatás azonban a csanádi püspökséget megürültnek tekintette és a püspöki javadalmak jövedelmét a szék betöltéséig a fiscusnak lefoglalta. A nuncius tiltakozott ez ellen és követelte, hogy Lonovicsnak, mint törvényes püspöknek adják vissza püspöksége jószágait. Schwarzenberg felhívta Bach figyelmét arra, hogy «a magasabb kormányszerveknek Magyarországon szigorúan meg kell hagyni, hogy hivatalos ténykedéseiknél tartózkodjanak gondosan mindentől, amit a katolikus egyház jogaiba való beavatkozásnak kell tekinteni s ezért elkerülhetetlenül összetűzésekre kell, hogy vezesenek a szentszékkel. Ezt rendkívül fontos volna elkerülni akkor, amikor a felizgatott szenvedélyekre az egyház eszközeivel is kell hatni».[1]

Mind Rudnyánszky, mind Lonovics, mint «súlyosan kompromittáltak», beadták az uralkodónak lemondásukat, amire bizonyára felszólítást kaptak valamilyen formában. Rájuk bízták, hogy vagy közvetlenül fordulnak a szentszékhez lemondásuk jóváhagyása érdekében, vagy pedig a cs. kir. kormány közvetítését veszik igénybe. Az osztrák kormány előkészítette ennek, a nem egészen önkéntes lemondásnak az elfogadását.

Esterházy azt a biztosítást adhatta a szentszéknek, hogy a kormány el van határozva a két püspök sorsáról oly módon gondoskodni, amint az a szentszék kívánságainak megfelelne. Kegyelemből olyképpen fogják enyhíteni büntetésüket, hogy Magyarországon kívül, de nem Bécsben egy kolostort fognak nekik tartózkodási helyül kijelölni, ahol tisztességes ellátás mellett idejük és alkalmuk lesz tudományos vagy más, a papi jelleggel összhangba hozható foglalkozásokat űzni. Rudnyánszky a belügyminisztérium útján, Lonovics pedig közvetlenül adta be a szentszéknél lemondását. A szentatya, miután érdeklődött a követnél, hogy vajjon a püspököknek a kolostor helyiségein kívül is meglesz-e a mozgási szabadsága és erre megnyugtató választ kapott, elfogadta ezeket a lemondásokat is.[2] A pápa erről a nuncius útján értesítette a lemondott püspököket és a két káptalant is, hogy káptalani vicarius választásával gondoskodjanak az egyházmegye ideiglenes vezetéséről. Úgy ezeknek, mint a nagyváradi püspökségnek a betöltését, amelyről Bémer hasonló módon mondott le, a nuncius mindjárt megsürgette, mivel a forradalomtól annyira feldúlt Magyarországon állami érdek a rendes egyházi igazgatás.[3]

Rudnyánszky esete csakhamar megismétlődött Lemeny János fogarasi püspök esetében, ami a nuncius újabb, még erélyesebb fellépé-

[1] Schwarzenberg Bachnak 1849 dec. 4. U. o. Mindezekre vonatkozólag l. még Meszlényi Antal dr.: A magyar katholikus egyház és az állam 1848/49-ben 229 s köv. l.

[2] Esterházy 1850 márc 23. jelentése és az erre vonatkozó levelezés. Admin. Ltár. F. 26. 2.

[3] A nuncius 1850 márc 15. és 24. levelei u. o.

KÖNYV-TÁR

sét vonta maga után. Az erdélyi főhadparancsnokság ugyanis haditörvényszéki eljárást indított Lemeny ellen, őt felfüggesztette «ab officio et beneficio», sőt vicariust is nevezett ki az egyházmegye kormányzására az uralkodó nevében, miután a püspöki széket megüresedettnek jelentette ki és a «mensa episcopalis»-hoz tartozó javakat és az egyházi alapítványok kezelését kormánybiztosra bízta.

A nuncius Schwarzenberg hercegnek tiltakozását nyujtotta át 1850 január 15-én, amelyben a szentszéknek az álláspontját újból világosan, nyomatékkal hangsúlyozta. Szerinte nem szükséges hosszas érvelés annak bizonyítására, hogy milyen törvénytelen az ismertett eljárás. «Mivel a püspökök szent küldetésüket Jézus Krisztus helytartójától kapták, miként az apostolok magától Jézus Krisztustól az egyház kormányzására és a bárányok és juhok legeltetésére, nem állhat hatalmában az sem, hogy valakinek hatáskört adjon egyházmegye kormányzására, a lelkek igazgatására és a hívek lelki szükségleteinek ellátására.»

Nem akarja kvalifikálni a világi hatóság eljárását, de nem tarthatja vissza magát annak kijelentésétől, hogy «az az egyházi személy, aki félreismerve kötelességeit és lába alá tiporva az egyház egységének elvét, ilyen missziót mert elfogadni, csak betolakodó, aki minden egyházi hatalomtól meg van fosztva és akinek minden joghatóságából eredő ténye semmis és szentségtörő. Ilyen viszonyok közt van a fogarasi káptalan prépostja, Krainik Simon pap, aki a világi tekintély kezéből el merte fogadni a fogarasi megye igazgatásának feladatát. Hasonló cselekedeteknek nem lehet más eredménye, mint zavart, rendetlenséget, bonyodalmat és anarchiát vetni az egyházba».

A szentatya nevében kívánta a nuncius Krainik legrövidebb idő alatti eltávolítását, Lemeny iurisdictiójának tiszteletbentartását és annak a kijelentésnek visszavonását, amely szerint a fogarasi püspökség megüresedett és gondoskodást arról, hogy ilyesmi a jövőben meg ne történhessék. Hivatkozik a nuncius a fiatal és vallásos uralkodóra, aki trónrajutásakor szabadságot ígért az egyháznak és bizonyára nem fogja megengedni, hogy tekintélyével visszaéljenek az egyház kárára.

A nuncius fellépésének az volt az eredménye, hogy Lemenyt, aki ellen felségsértési per folyt, nem ítélték el, de ennek fejében le kellett mondania püspöki székéről és kolostorba vonulnia. Évi 2000 forint járadékot biztosított neki az uralkodó. A Ferenc Józsefhez intézett lemondási iraton kívül a nunciusnak is küldött be Lemeny a pápához intézett lemondólevelet, amelyben öregségére hivatkozott és kérte felmentését, mert mint hetven éves ember nem bírja a polgárháborúban elpusztult megyéjét kormányozni.

A lemondás elfogadását előkészítette Esterházy s a pápa Lemeny érveitől meggyőzve és tekintetbe véve Ferenc József gondoskodását a főpapról, elfogadta a lemondást. Az államtitkár ez alkalommal kifejezte sajnálkozását afelett, hogy a kompromittált főpapság elleni eljárásban a kánoni szabályok megsértettek.

Mikor ezt Bach tudomására hozták, az még annak a meggyőződésének adott kifejezést (1850 jún. 10), hogy éppen Lemenyvel szemben annyi kíméletet tanusítottak, amennyit a súlyosbító körülmények között

lehetett, «hogy az egyháznak az egyházfők által megrendített tekintélyét fenntartsák anélkül, hogy más a lázadásban kevésbbé bűnös résztvevőkkel szemben igazságtalanok legyenek.»[1]

Az abszolutizmus ideje, 1849—1867.

Az «önkéntes» lemondások folytán a püspöki székek nagy része, mint láttuk, megürült, betöltésük nem várathatott soká magára. Ki kellett az új főpapokat nevezni nemcsak a Szentszék ismételt sürgetése miatt, hanem azért is, hogy azok, mint a kormány hívei, papságukra és a hívőkre a megfelelő hatást gyakorolják. Természetes volt, hogy miután a politikai szempontból megbízhatatlan főpapokat eltávolították, csak feltétlenül megbízhatók kerülhettek a helyükre.

A legelső a prímási szék megfelelő betöltése volt. Miután Hám János a hozzá intézett felszólításra lemondott, semmi sem állt útjában ennek. Bach belügyminiszter Szcitovszky János pécsi püspököt ajánlotta a minisztertanácsban, mint hűsége, vallásossága és jótékonysága miatt egyedül alkalmasat. Mivel ebben az esetben a hármas javaslat nincs előírva, elég, ha őt egyedül ajánlja, különben is figyelmen kívül kell hagynia az egész magyarországi hierarchiát, «amely kevés kivétellel sem állását, sem hivatását nem töltötte be kötelességszerűen». Miután a minisztertanács hozzájárult a javaslathoz, Ferenc József Szcitovszkyt kinevezte prímássá. (1849. júl. 21.)[2] Az új prímásnak Bach előterjesztésére az esküt a minisztertanács jelenlétében kellett letenni, mégpedig nem az ország, hanem az osztrák birodalom törvényeire.[3]

Szcitovszky azt kérte az uralkodótól, hogy érseksége mellett hagyja meg neki egy időre a pécsi püspökség igazgatását is. Kérelmét azzal okolta meg, hogy «a felkelők» az érsekség birtokait Komárom vidékén annyira elpusztították, hogy nem tudja azokat újból felszerelni, a tisztviselőket fizetni és helyreállítani az elpusztult gazdasági épületeket. Azután az új bazilika berendezése is nagy költséggel fog járni. A pécsi püspöki szék betöltése különben sem sürgős, mert alig két-három pap áll abban a gyanúban, hogy a lázadókkal tartott s ezért az ottani papság feletti felügyelet kevésbbé szükséges.[4]

A gondolatot Szcitovszkynak, eddigi püspöki székének megtartására, illetőleg régi megyéjének igazgatására egyik elődjének, Kopácsynak precedense adhatta meg. Mikor ugyanis Kopácsy Józsefet Ferenc 1839-ben prímássá kinevezte, meghagyta neki három évre veszprémi püspöksége jövedelmeit, amit azért tett, hogy Kopácsy érsekségének jövedelmeit az új bazilika építésére fordíthassa. A Szentszéknél ezt úgy akarták keresztülvinni, hogy a pápa a praeconisationál ne oldozza fel a régi köteléket, amely Kopácsy és a veszprémi püspökség között

[1] Mindez Admin. Ltár. F. 36. cs. Levélváltás a nuncius és Schwarzenberg, valamint Schwarzenberg és Bach között.

[2] Min. Rat 1849 : 2382.

[3] Min. Rat. 1849 : 2948.

[4] Külügymin. Rome 1849. Varia ecclesiastica, Schwarzenberg Esterházynak. 1849 szept. 25.

fennállott. Rómának azonban az volt az álláspontja, hogy az érsek praeconisatiója az eddigi megyéjével való kötelék megszűnését (solutio vinculi) jelenti, amit az illető káptalannak is tudomására kell hozni. A magyar király kívánságának teljesítésére mégis megtalálták a módot. Kopácsy praeconisatiója is «cum absolutione vinculi, quo tenetur» történt, de a pápa «ex gratia speciali in exemplo non adducendo» hozzájárult az új prímás kívánságához, amit neki a magyar udvari kancelláriához benyujtott és az államkancellária (Staatskanzlei) útján Rómába eljuttatott külön kérvényben kellett kérni és őt adminisztrátori minőségben külön breve erősítette meg, amiért külön taksát is kellett fizetnie.[1]

Hasonlóképpen ment végbe Szcitovszky adminisztrátori kinevezése külön breve útján. (1849 szept. 23.)

A többi üres püspökség betöltését Bachnak az új prímással való tárgyalása előzte meg. Ha a prímás tanácsai alapján megállapodott valamely személyben, úgy némely esetben a minisztertanács megkérdezése után annak felhatalmazása alapján kérdezte meg az uralkodót és annak helyeslését megnyerve tárgyalt a kinevezendővel, máskor meg előzetes kérdezősködés a minisztertanácsban nem történt. Ezután terjesztette be a tulajdonképpeni javaslatot a minisztertanács elé, amelynek határozatát az uralkodó honorálta a kinevezéssel, és ez már 2—3 nap mulva követte az előterjesztést. Igy neveztetett ki még 1849-ben Karner Antal győri és Ranolder János veszprémi püspökké.[2] Egri érseknek Bach Palugyay Imre nyitrai püspököt szemelte ki, aki «a forradalom alatt nagyon jól viselkedett». Ez azonban agg korára hivatkozva visszautasította a neki tett ajánlatot. Mikor a prímás 1850 elején Bécsben tartózkodott, vele, gr. Thun kultuszminiszterrel és Geringer polgári kormánybiztossal folytatott Bach megbeszéléseket s ezek következménye volt egy 1850 márc. 26.-i előterjesztése a minisztertanácsnak, amelyben Bartakovics Bélát egri érseknek ajánlotta és a rozsnyói, kassai, valamint a szepesi püspöki szék betöltésére is tett javaslatot; ezek elfogadása után megtette felterjesztését az uralkodóhoz.[3] A megtörtént kinevezésről az illetőt decretumban a miniszter értesítette.

A horvát-szlavóniai püspökségek betöltése ügyében a kultuszminiszter tett javaslatokat, előtte is kellett pl. Strossmayernek, az új djakovári püspöknek az esküt letenni.[4]

1850-ben kétféle változás állott be a püspökök kinevezése körüli eljárásban. Az egyik az, hogy a kivételes hadiállapot megszűntével a püspöki székek betöltésére vonatkozó javaslatokat már nem a belügyminiszter, hanem gróf Thun Leó kultuszminiszter terjesztette be, így már Moyzes István besztercebányai és Szaniszló Ferenc kinevezését is.[5]

[1] A magyar kancellária és az államkancellária erre vonatkozó levelezése. Külügymin. Admin. Itár. F. 26. 2. cs.

[2] Min. Rat. 1849 : 3810, 3811.

[3] Min. Rat. 1850 : 1222.

[4] Min. Rat. 1849 : 4497. A kinevezés nov. 18. Külügymin. Admin. Itár. F. 26. 2. cs.

[5] Min. Rat. 1850 : 3293.

A második változás pedig az, hogy szokásba jött valamely püspöki szék betöltése előtt a metropolitának és a suffraganeus püspököknek a megkérdezése megfelelő személyek ajánlása céljából. Ezzel tulajdonképpen az Ausztriában már régebben fennálló szokás terjedt ki Magyarországra is.

1849 tavaszán Bécsben tartott osztrák püspöki konferenciák foglalkoztak többek közt a püspökök kinevezésének jogával. A tanácskozásokon a magyar püspökök közül csak Szcitovszky, akkor még pécsi püspök és a zágrábi püspök jelentek meg s így azokon tulajdonképpen csak az örökös tartományok püspöki kara vett részt.[1] A püspöki konferencia annak a kívánságának adott kifejezést, hogy az uralkodó a kinevezéseknél ne intézkedjék a katolikus püspökök megkérdezése nélkül. A kormány hajlandó volt ezt a kívánságot teljesíteni és a Szentszékkel a kinevezésekre nézve tárgyalásokba bocsátkozni oly feltétel mellett, hogy befolyása biztosítva maradjon abban az irányban, hogy olyanok távoltartassanak a püspöki székektől, «akik a polgári rendet veszéllyel fenyegetik», vagyis, akik politikailag megbízhatatlanok. A tárgyalások azután a concordatum tárgyalásainak részét alkották. Ferenc József azonban tárgyalás nélkül is elismerte a püspökök kívánságának méltányosságát: «A püspökök kinevezésének engemet illető jogában fenséges őseimtől örökölt jogot látok, amelyet lelkiismeretesen az Egyház és az állam üdvére és javára szándékozom gyakorolni. Hogy a személy kiválasztásánál az Egyház javát szolgálhassam, mindig hajlandó leszek, amint az a püspökségek betöltésénél eddig is szokásban volt, annak az egyházi tartománynak a püspökeit, amelyben a püspökség megürült, meghallgatni.»[2]

1851-től kezdve a magyar püspökségek betöltése előtt is kérdést intéztek az illető provincia metropolitájához és suffraganeus püspökeihez, arra vonatkozólag, hogy kik volnának alkalmas személyek a megürült székre. Az eljárás, amelyet a kinevezésnél követtek, a következő volt: a káptalan a bécsi kultuszminisztériumnak jelentette a püspök halálát. Mikor a betöltés Bécsben elhatároztatott, gr. Thun kultuszminiszter leír a kormányzóságnak, amely jelöltek ajánlását kéri a metropolitától és a püspököktől, mégpedig a metropolitától közvetlenül, a püspököktől pedig a vidéki helytartósági főnökségek útján. Az egyes püspökök 4—5 egyént is hoznak szóba. Az illetőkről a kerületi főnökök is nyilvánítják véleményüket, ami főleg a jelöltek politikai magatartására vonatkozott. A beérkezett ajánlásokat összefoglalja a kormányzóság és felterjeszti a kultuszminiszternek, aki végül az összes ajánlottak közül kiválasztván egyet, azt a minisztertanács hozzájárulása után az uralkodónak kinevezésre ajánlja.[3]

Nagyobb nehézségeket okozott ebben az időben is a görög szertartású püspökségek betöltése. Mikor IX. Pius pápa 1853-ban hozzá-

[1] Max Hussarek, Die Verhandlung des Konkordats vom 18. August 1855. Archiv f. öst. Gsch. 109. k. 492. l.

[2] Min. Rat. 1850 : 1411.

[3] Min. Rat. 1851 : 765, 1252, 3564 stb. és Orsz. Itár. Mil. u. Civ. Gouv. XI. G. 1856 : 18.268.

járult Ferenc József 1850 dec. 12-én kelt határozatához, amely szerint a gyulafehérvár-fogarasi görög szertartású püspökség érsekséggé emeltessék és hogy Lugoson és Szamosujvárott püspökségek állíttassanak fel, az új főpapi székek betöltésénél Albrecht főherceg, mint kormányzó a méltó jelöltek megtalálása végett a prímáshoz, továbbá a nagyváradi, az eperjesi, a munkácsi és a fogarasi püspökhöz fordult. Mindegyik több személyt sorolt fel, egyet-egyet különösen kiemelve. A főherceg, miután az erdélyi katonai kormányzótól is információkat kért, főleg politikai magatartás szempontjából jellemezte őket. Ezen az alapon tette meg végül a kultuszminiszter javaslatát, amelyben megállapította, hogy kevés a választék megfelelő emberekben. A politikai hatóságok jellemzése alapján figyelmen kívül kell hagyni az egyik legmegfelelőbb jelöltet, Pappfalvi Konstantint, mert résztvett, mint képviselő a debreceni országgyűlésen s így «politikai tekintetben egyáltalában nincs meg az a megbízhatósága, amelynek a püspöki hivatallal összekötve kell lenni». De mások is voltak, akiknek a politikai magatartása a forradalom idejében nem állította ki a próbát. Végül is Dobra Sándort ajánlotta a lugosi püspökségre, akinek a személyére vonatkozólag maga is szerzett be, bizonyára a politikai rendőrség útján információkat. «Az ő politikai és morális magatartását mind az országos hatóságok, mind a püspöki kar kifogástalannak jellemezte, azért is az erdélyi kormányzóságnak a megjegyzése életmódjának rendetlensége miatt alaptalan és mint megbízható forrásból tudom, hamis.» A kultuszminiszter javaslata alapján Ferenc József ki is nevezte Dobra Sándort lugosi és Alexi Jánost szamosujvári görög szertartású püspökké.[1]

A concordatum.

Az 1855. évi concordatum és annak következményei némileg szűkítették azokat a jogokat, amelyeket Ferenc József elődei Mária Terézia óta gyakoroltak. A concordatumot pedig a fiatal és vallásos uralkodó egész birodalmára vonatkozólag kötötte és Magyarországon is érvényesítette. Mikor a tárgyalások az Egyház és az állam viszonyának rendezése ügyében megindultak, még magának az osztrák kormánynak a kebelében is kételyeket nyilvánított (az 1850 jan. 15-i minisztertanácson) báró Kraus pénzügyminiszter, hogy vajjon a katolikus egyház állásának megfontolásánál «tekintetbe vették-e azt a fontos körülményt, hogy Őfelsége a császár, mint rex apostolicus az egykori magyar koronatartományok felett pápai adományozás folytán in ecclesiaticis fontos jogokkal bír, amelyekről most sem mondott le és amelyeket az Egyház és állam viszonyának a megállapításánál megfelelő világossággal kell megállapítani». Rauscher, a későbbi bécsi hercegérsek, aki a tárgyalásokat Ausztria részéről kezdettől fogva vezette, már 1850 elején két emlékiratot adott át Schwarzenberg herceg miniszterelnöknek, amelyben az Egyház és állam viszonyának az egész birodalom, tehát Magyarország területére is kiterjedő egységes rendezését tartotta kívánatosnak

[1] Osztr. Kultuszmin. levéltára. Praes 1855 : 431 és Állami ltár. Min. rat. 1854 : 735.

és kimutatta, hogy az 1849. évi bécsi püspöki konferenciák határozatai az egész monarchiára alkalmazhatók. Az osztrák államférfiak azonban ekkor még azon a nézeten voltak, hogy az uralkodó nem mondhat le azokról a jogokról, amelyek őt, mint Magyarország apostoli királyát megilletik. Ezeket a jogokat hangsúlyozta az a konferencia, amelyet Magyarország és melléktartományainak püspöki kara 1850 augusztus végén Esztergomban tartott meg. A concordatum tárgyalásai folyamán azonban éppen Rauscher hatása alatt győzött az az uralkodónak is egyre jobban tetsző irányzat, hogy a birodalmi egység gondolatát az Egyház és az állam viszonyának egységes tervek alapján elérendő rendezése nagy mértékben szolgálná. «A concordatum-tervek ilymódon politikai párt-programm egy részévé váltak».[1]

Szcitovszky a tárgyalások folyamán Rómában is megpróbálta megakadályozni a concordatumnak Magyarországra való kiterjesztését, de Rauscher szintén Rómába utazván, a hercegprímás törekvéseit nemcsak keresztezte, hanem a Szentatyát is 1855 elején olyan nyilatkozat megtételére bírta, hogy szükségesnek látja a megállapodást az egész monarchiára kiterjeszteni. Szcitovszkynak Rómában a bíbornokoknál tett lépéseiért Ferenc József azután kihallgatáson komoly szemrehányásokat tett.[2]

A magyar király jogai pedig a concordatum intézkedései alapján nem egy megszorítást szenvedtek.

Így míg Mária Terézia, Ferenc, de maga Ferenc József is belátásuk szerint alapítottak püspökségeket, emeltek érsekség rangjára addigi püspökségeket és elhatározásaikat csak utólag erősítették meg a pápával, addig a concordatum ebben másként intézkedett: Ez a jog ezután a Szentszéket illeti meg, ezután ő alapíthat új egyházmegyéket és ha ezt teszi, e felől a császári kormánnyal előzetesen tanácskozik. (XVIII. c.)

A püspökök kinevezésének kérdésében is történt nevezetes változás a concordatum és az azzal kapcsolatos tárgyalások révén, mégpedig éppen a magyar királyi kegyúri jogra vonatkozólag. A tárgyalások során a Szentszék részéről az a kifogás merült fel, hogy a magyar király nemcsak nominálja és presentálja a Szentszéknek azokat, akikkel püspöki széket akar betölteni, hanem neki adományozza a püspökséget, még mielőtt a Szentszék a kinevezést megerősítette volna s ez az adományozás a «conferre» szóval fejeztetik ki. A Szentszék tehát teljes egyenlőséget akart létesíteni a magyar király és más uralkodók jogai közt, akik a püspöki székek betöltésének jogával éltek. A kérdésben Rauscher bécsi hercegérsek, aki a tárgyalásokat osztrák részről vezette, engedékenységet, a Szentszék kívánságának kielégítését ajánlotta.

Ferenc József szóbeli utasítására az osztrák kultuszminisztérium értesítette Rauschert, hogy amennyiben a magyar püspökök kinevezésének eddig szokásos formájában «oly kifejezés fordulna elő, amely egyházjogi szempontból kifogásolható», hajlandó ezt a jövőben elkerülni.

[1] Hussarek, Die Verhandlung des Konkordats 519. l. és 143. j.

[2] U. o. 607 és 609. l. A konkordatumtárgyalások és a végrehajtás magyar vonatkozásai, sajnos, még nincsenek tudományosan feldolgozva.

Rauscher azt kívánta, hogy a magyar püspöki kinevezéseknél ugyanaz a forma használtassék, amely az osztrák és a lombardiai püspökségek betöltésénél használatos volt. A kultuszminiszter, Thun gr. óva intett attól, hogy a legszükségesebb engedményen túlmenjenek. A magyar és a többi, a császár betöltési joga alá tartozó püspökségek között több különbség van ; így elsősorban, hogy a magyar püspökök részére diplomát állítanak ki, amelyet Őfelsége saját kezűleg ír alá, míg a többi püspököket egyszerű miniszteri irattal tudatják a kinevezésről. Ezt Magyarországon bizonyára fenn akarják a jövőre is tartani és «ámbár Őfelsége ennek a körülménynek bizonyára kisebb fontosságot tulajdonít, mint annak, hogy elkerüljön mindent, ami alkalmas arra, hogy a Szentszéket megokoltan megbotránkoztassa», mégsem tartaná a miniszter helyesnek, hogy ok nélkül változtassanak olyan formákon, amelyek «az apostoli királynak az Egyházhoz való sajátságos viszonyából fejlődtek ki Magyarországon».[1] Az engedmény azonban az uralkodó akaratához híven megtétetett és ez Rauscher hercegérseknek Viale Prela bíbornokhoz intézett, a concordatumot kiegészítő 5. leveléből derül ki :

«Magyarországon a legrégibb idő óta szokásban volt, hogy a királyok a püspökök kinevezésénél egyéb kifejezések mellett, amelyek ellen semmi kifogás sem merül fel, a «conferre» szót is használják. Mivel ez a kánonjog szigorúan értelmezett elveivel nem egyeztethető össze, Őfelsége elrendelte, hogy a kinevezési okmányból (ex nominationis instrumento) töröltessék».[2]

Egyébként a concordatum a kinevezéseknél a püspökök meghallgatásának kötelezettségét újból megállapítja :

«Maiestas Sua Caesarea in seligendis episcopis, quos vigore privilegii apostolici a Serenissimis Antecessoribus ad ipsam devoluti a Sancta Sede canonice instituendos praesentat seu nominat, imposterum quoque antistitum imprimis comprovincialium consilio utetur». (XIX. c.)

Meghatározza még a concordatum az eskü szövegét is, amelyet az újonnan kinevezett püspököknek hivataluk átvétele előtt magának az uralkodónak jelenlétében kell letenni :

«Ego iuro et promitto ad sancta Dei evangelia, sicut decet episcopum, obedientiam et fidelitatem Caesareo-Regiae Apostolicae Maiestati et successoribus suis, iuro item et promitto me nullam communicationem habiturum nullique consilio interfuturum, quod tranquillitati publicae noceat, nullamque suspectam unionem neque intra neque extra imperii limites conservaturum atque si publicum aliquod periculum imminere resciverim, me ad illud avertendum nihil omissurum». (XX. c.) Az eskü-szöveg nagyon emlékeztet a II. József idejében megállapított esküre.

Mindezekkel és más engedményekkel szemben azonban egy tekintetben az uralkodó elismertette jogait, amelyeket az Egyház eddig kétségbevont és amelyek alkalmazása eddig annyi félreértésre adott

[1] Osztr. kultuszmin. Itára Kultusreg. 1855 : 285.

[2] Kiadva legújabban : Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorita civili. Róma. Tipogr. Poliglotta Vaticana 1919. 837. l.

okot a Szentszékkel szemben. Láttuk, hogy a haditörvényszékek ítéletei főpapokkal szemben nem egy esetben vonták maguk után a Szentszék fellépését. Ferenc Józsefnek pedig semmi sem feküdt annyira szívén, mint a forradalmi mozgalmak elleni küzdelem. Ezt az óhajtását figyelembe vette a pápa akkor, amikor egy közzé nem tett titkos cikkben a következő megállapodást fogadta el, amely hivatva volt a jövőben az eddigiekhez hasonló félreértéseket kiküszöbölni: Ámbár a császár bízik abban, hogy nem fog megtörténni, hogy valamely egyházfő a köznyugalom elleni mozgalmakba keveredjék bele, ha ez mégis előfordulna, fenntartja magának a jogot, hogy a hazaárulás, vagy felségsértés miatt vádlottak ellen mindazt előzetesen elrendelhesse, ami a birodalom sértetlensége és a béke fenntartása érdekében az eset természetének megfelelően szükséges, mielőtt az ítélet végrehajtásáról a Szentszékkel tárgyalást folytatna.[1]

Az 1858. évi kézirat.

Nem sokkal a concordatum megkötése után Róma némi újabb engedményt ért el a főpapok kinevezése körül. A Szentszék régi óhajtása volt a nuntiaturáknak, ott, ahol az államfő a nominatio jogát gyakorolta, a kinevezésre befolyást biztosítani. A bajor concordatum megkötése után kinevezett első müncheni nuncius Serra-Cassano 1818-ban többek közt azt az utasítást kapta, hogy hasson oda, hogy a király bizalmasan tudassa vele még a kinevezés, vagyis a decretum kiállítása előtt, hogy kit akar kinevezni valamely megürült püspöki székre, hogy Őszentsége véleménye megkérdezhető legyen és hogy a királynak a visszalépés meg legyen könnyítve, amennyiben a Szentszék nem volna hajlandó a jelöltet elfogadni. Valamely jelölt elejtése mindenképpen könnyebb lett volna, mint már megtörtént kinevezésnek visszavonása. A nunciusnak ez a beavatkozása a kinevezés jogába Bajoroszágban nem következett úgy be, mint Franciaországban a köztársaság idejében.[2] A bajor kormány a nunciust mindig távol tudta tartani és a kinevezések iniciativáját mindenkor szilárdan kezében tartotta. Ha elő is fordult, csak két esetben, hogy a bajor király szükségesnek tartotta a kinevezés előtt a Szentszékkel való megállapodást, azt római követe útján intéztette el. A bajor dinasztia tudatosan őrködött azon, hogy a kinevezések a Szentszékkel, illetőleg nunciusával folytatott előzetes érintkezés nélkül történjenek meg. Ezt úgy II. Lajos király 1878-ban, mint Luitpold régens herceg szigorúan elrendelte.[3]

Bécsben is megnyilvánult az «entente préalable» elérésére irányzott törekvés. Viale Prelà bíbornok pronuncius 1853-ban hasonló utasítást kapott, mint Serra-Cassano: valami módon érje el azt, hogy a

[1] Az erre vonatkozó tárgyalások: Hussarek, Die Verhandlung des Konkordats. 615. s köv. l.

[2] U. Stutz, Über das Verfahren bei der Nomination auf Bischofsstühle Berlin, 1928. 13. l.

[3] Minderről Anton Scharnagl, Das königliche Nominationsrecht für die Bistümer in Bayern, 1817—1918. Zeitschr. der Sav. Stiftung. Kanon. Abteil. XVII. 250. s köv. l. és röviden Stutz ism. m.

jövőben a praesentatio, azaz a nominatio előtt félhivatalosan közöltessék vele a kinevezendő neve, hogy idejében szerezhessen bizalmas értesüléseket a jelölt személye felől, hogy Rómát a praesentatio ne találja készületlenül.[1]

A concordatumban semmi erre vonatkozó intézkedés nem található, az, mint láttuk, elismeri egyszerűen a nominatio *vagy* praesentatio jogát. 1857-ben azonban a nuncius felhasználva a jóviszonyt, amely a concordatum megkötése után Bécs és Róma közt fennállott, bizonyára újabb utasításra, jegyzéket intézett az osztrák külügyminiszterhez, amelyben azt kérte, hogy az érsekségek és püspökségek betöltésénél legalább négy héttel előbb közöljék vele bizalmasan annak a nevét, akire a választás esett, hogy módjában legyen a kinevezendő személyére vonatkozó szükséges értesüléseket a Szentszék részére megszerezni. Ezt a kívánságot azzal okolta meg, hogy a Szentszék és a császári kormány közti egyetértés ezekben a kérdésekben ilyesmódon lenne leghatásosabban biztosítható és ki volna még a lehetősége is zárva annak, hogy már megtörtént praesentatiót visszautasítsanak. A nuncius szerint a concordatum megkötése előtt az Ausztriában is, miként különben más szuveréneknél, szokásban volt.

Mikor a külügyminiszter tudatja a nuncius jegyzékének a tartalmát a kultuszminiszterrel, megjegyzi, hogy megegyezés létrehozatala a praesentatio kiállítása előtt bizonyos esetekben mindkét fél érdekében állna. A kultuszminisztérium van azonban hivatva arról javaslatot tenni, hogy vajjon minden esetben elvállalják-e azt a kötelezettséget, hogy a császári kinevezési jog gyakorlása a Szentszékkel való előzetes egyetértéstől tétessék függővé. Egyszersmind megjegyzi, hogy nem tud arról, hogy tényleg azelőtt is lett volna megegyezés, amint azt a nuncius emlegeti.[2] Gróf Thun azután 1858 január 24-én felterjesztést intézett Ferenc Józsefhez: A concordatum elismerte az uralkodónak elődeitől örökölt jogát a püspökök kinevezésére. Ez előjog minden kétséget kizáró gyakorlása érdekében az uralkodó bizonyos korlátozást is magára vállalt, annak a biztosításnak megadásával, hogy a püspökök kiválasztásánál a jövőben is élni fog az illető tartomány püspökének tanácsával. Ezzel az eljárással azt akarták elérni, hogy ne praesentáljanak a pápának olyasvalakit, akinek a kánoni megerősítése nehézségekbe ütköznék, mivel feltehető, hogy a püspökök tanácsának megfogadása megakadályozza az institutio visszautasítását. A Szentszék most mégis azt kívánja, hogy őt a jelölt személyéről egy hónappal előbb bizalmasan értesítsék, hogy információkat szerezhessen.

A kultuszminiszter nézete szerint, mivel a kinevezéseknél a legnagyobb körültekintéssel szoktak eljárni és megfogadják a püspökök tanácsát, aligha fordulhat elő az, hogy a pápának visszautasításra legyen alkalma. Mivel az uralkodónak a concordatumban megerősített előjogáról van szó, ezért minden kísérlettel, amely a jog gyakorlását az

[1] v. Hussarek, Verhandlung des Konkordats. 597. l. 304. j.

[2] Külügym. átirata a kultusznak, 1857 nov. 15. Osztr. kultuszmin. ltára, Kultus registr. Praes. 1858 : 281.

apostoli nunciussal való megegyezéstől teszi függővé, szembe kell szállni. Ha tehát a Szentszéknek az volna a kívánsága, hogy a kinevezés, illetőleg a kinevezésre vonatkozó javaslat megtétele előtt kell a személyek felől megállapodni, a legfelsőbb elhatározásnak ehhez a korlátozásához nem szabad semmiképpen sem hozzájárulni.

Máskép áll a dolog a püspök kinevezése után. Eddig az volt a szokás, hogy a kinevezést azonnal kihirdették és azután a hivatalos praesentatiós iratot kállították és a külügyminiszter útján a római nagykövet juttatta el a Szentszékhez. «Elgondolható, ha az a jelen körülmények között nagyon valószínűtlen is, hogy a kinevezettel szemben aggályok merülnek fel, amelyek a Szentszéket arra bírják, hogy a praesentatiót megtagadja és ily megtagadás jogát elvileg nem lehet elvitatni.» Erre volt is már eset, amikor a pápa megtagadta egy kinevezett trevisoi és mantuai püspök megerősítését, ámbár a praesentatiós irat elment és 1820—21-ben folytatott hosszas tárgyalás után be kellett látni a praesentatio hiábavalóságát.

Hogy ily nehézségek többé elő ne fordulhassanak, legcélszerűbb volna, javasolta Thun, ha a nunciust még a legfelsőbb elhatározás kihirdetése és a praesentatiós írat elküldése előtt bizalmasan értesítenék annak tartalmáról és a praesentatiós iratot csak a kinevezés után egy hónappal küldenék el a Szentszéknek. Erre az időre el kellene a kinevezés közlését is halasztani. Ez nem lenne a kinevezési jognak a sérelmére, mivel a kinevezéstől nem állnának el, csak abban az esetben, ha a kinevezett személyével szemben olyan súlyos aggodalmak merülnének fel, hogy azok a kánoni instuitiót úgyis megakadályozták volna és azt a Szentszék a szóban lévő bizalmas közlés nélkül is megtagadta volna. A Szentszék ebből az engedményből mégis azt látná, hogy az udvarban megvan a szilárd akarat az összeütközések elkerülésére.[1]

Ferenc József a kultuszminiszter javaslata értelmében határozott és elrendelte, hogy ezentúl *a kinevezés megtörténte után* a kultuszminiszter értesítse a külügyminisztériumot s ez közölje azután a kinevezést a nunciussal, a praesentatióval pedig négy hétig várjanak. Ha a nuncius kifogásokat emelne, úgy fel kell szólítani, hogy adja elő azok alapját, mert csak abban az esetben hajlandó az uralkodó a kiszemelt egyéntől eltekinteni, ha abban olyan tulajdonságok hiányoznak, amelyeket a kánonjog az illető méltóság betöltésére kíván.[2]

Az első magyar püspök, akire vonatkozólag a kinevezése után ez a bizalmas közlés megtörtént, Haas Mihály volt, akit 1858 április 18-án nevezett ki Ferenc József a szatmári egyházmegye élére. Másnap, 19-én, a kultuszminiszter már közölte a külügyminiszterrel a kinevezés tényét, aki azonnal értesítette a nunciust. Mikor május 27-én még nem érkezett válasz a nuncius részéről, a kultuszminiszter már a kinevezési decretum kiadására és a hivatalos lapban (Wiener Zeitung-ban) való közzétételére gondolt, a Szentatya hozzájárulásának bevárása nélkül. Ekkor azonban már a külügyminisztériumban volt a nuncius május

[1] U. o.
[2] 1858 márc. 12. U. o.

25-én kelt és 28-án a kultuszminisztériumhoz továbbított jegyzéke, amely szerint Rómának nincs ellenvetése a kinevezéssel szemben. Ezzel a kinevezéssel kapcsolatban a külügyminiszter elrendelte, hogy ezután minden alkalommal, amikor a nunciussal közlik a kinevezést, jegyezzék fel a dátumot és a nuncius válaszát a legkisebb késedelem nélkül tudassák mindig a kultuszminiszterrel. Ha várakozás ellenére négy hét alatt nem érkeznék válasz, úgy erről is értesíteni kell a nunciust.[1]

Erre azonban nem volt példa. A külügyminiszter értesítésére mindig megjött négy héten belül a válasz, amely szerint a Szentatya hozzájárul a «nominatióhoz», ilyen vagy hasonló formában: «le Saint Pere agréera la nomination, que S. M. L'Empereur compte de faire»... A hozzájárulást persze translatio esetében is kérték. Ily eljárással neveztettek ki Roskoványi Ágost eddigi váci püspök nyitrai, Peitler Antal váci püspökké (1859 febr. 11.), Bonnaz Sándor csanádi (1860 jún. 11.), Pap-Szilágyi nagyváradi görög szertartású (1862 okt. 22.), Fogarassy Mihály erdélyi (1864 nov. 25.), Vancsa János szamosújvári görög szertartású püspökké, továbbá Lonovics József kalocsai érsekké, Biró László szatmári, Pankovics István munkácsi görög szertartású (1866 szept. 24.) és Jekelfalussy székesfehérvári püspökké (1866 nov. 19.) és Simor János győri püspök esztergomi érsekké és hercegprímássá.[2]

A provizórium alatt 1861 óta a kinevezési javaslatokat a visszaállított magyar udvari, az erdélyi püspökség betöltésére vonatkozólag pedig az erdélyi kancellária[3] terjesztette elő, de az egész eljárás egyébként nem változott.

Ferenc József kegyúri jogai a concordatum megkötése után sem tartalmazták a kinevezett püspök letételének jogát. A helyzet ebben a tekintetben nem változott, mint azt Haynald erdélyi püspök lemondásának esete bizonyítja. A kánonjog már vázolt általános elvei ekkor is érvényesültek ugyan, de az uralkodó ki tudta eszközölni akaratának keresztülvitelét a kánonjog szabályai szerint. Haynald eltávolítását politikai szempontok, az erdélyi országgyűléssel kapcsolatos szereplése, tette kívánatossá, egyházi működése ellen semmi kifogás sem merülhetett fel. Az uralkodó szárnysegéde, mint Erdélybe küldött teljhatalmú biztos szólította őt fel annak nevében a lemondásra: «Őfelsége nem kételkedik abban, hogy kívánsága teljesítésével alattvalói hűségét bebizonyítja és mindent, ami jogerős lemondásához megkívántatik, azonnal meg fogja tenni». Haynald erre IX. Piusnak beküldte lemondó iratát, amelyben a lemondás előzményeit és a reá gyakorolt nyomást jellemezte, a tények egyszerű előadásával. Magát és ügyét a Szentatya gondoskodására bízta. Lemondó levelének másolatát megküldte Ferenc Józsefnek is, aki utasította Bach nagykövetet, hogy a lemondás elfogadása érdekében járjon el a Szentszéknél. A pápát már előzetesen megkérdezték és az kijelentette, hogy elfogadja a lemondást, ha az az egyházjogi szabályoknak megfelelően történik. Most azonban

[1] Külügymin. Admin. ltár. F. 26. 2. cs.
[2] U. o. F. 26. 17. cs.
[3] Min. Rat. 1864 : 3334, 3497.

az elfogadás nehézségekbe ütközött, mert a bécsi nuncius, Falcinelli nem ajánlotta azt. Szerinte a lemondás, amint Bachnak a kúriában megmondták, «morális nyomás eredménye, amely híjjával van minden kánoni indítóoknak és önkéntességnek» és az elfogadás a nuncius szerint az egész magyarországi klérusra és katolikusokra rossz hatással lenne. A Szentszéken méltán úgy látták, hogy a lemondásra nem volt semmi kánoni ok, amire azonban Bach azzal válaszolt, hogy az állam és az Egyház java elég fontos ok kánonjogi szempontból is. A pápának nem lehet közömbös, hogy Haynald akkor, amikor az 1848-as törvények érvényességét hirdeti, tulajdonképpen megtagadja azt, hogy a concordatum Magyarországra és Erdélyre nézve kötelező. A kúria kérte még a prímás és a kalocsai érsek véleményét is, akik a lemondás elfogadását ajánlották, míg a nuncius továbbra is kitartott korábbi nézete mellett. A pápa végre is Rómába hivatta Haynaldot és miután kihallgatáson fogadta és egy bíbornoki congregatio úgy találta, hogy a lemondás nem felel meg az egyházjogi törvényeknek, azt az ajánlatot tétette a bécsi udvarnak, hogy Haynald mellé koadjutort rendel, aki az összes püspöki jogokkal fel lesz ruházva minden megszorítás nélkül úgy, hogy Haynaldnak semmi befolyása sem maradna egyházmegyéje ügyeire. Utóbb azonban, bizonyára politikai okokból elhatározta, hogy elfogadja a lemondást és Haynaldot, akinek személyét nagyon megkedvelte, a kúriában fogja alkalmazni. Miután Ferenc József megfelelő életjáradékot és átköltözési költséget biztosított Haynaldnak, a pápa őt érsekké nevezte ki in partibus infidelium és Rómába hívta.[1]

A káptalani javadalmak betöltése.

A káptalani javadalmak betöltésében sem állott be az abszolutizmus első éveiben változás. A prépostot és a kanonokokat Ferenc József nevezte ki az illetékes püspök javaslata alapján. A kivételes állapot idejében, miként a püspöki kinevezésekre vonatkozó javaslatok, a belügyminiszter,[2] azután a kultuszminiszter útján jutottak az uralkodó elé. A betöltés, miként eddig gradualis promotióval történt, az utolsó megüresedett helyre hármas jelölést terjesztett be a püspök. Ha több hely üresedett meg a fokozatos előlépés folytán, akkor a püspök, illetőleg az érsek lehetőleg több személyt ajánl, akik közül a sorrendben az elsők a püspök jelöltjei a megüresedett állásokra.[3] A jelölések ügyében a prímást is meg szokták kérdezni, aki felülvizsgálja a püspök javaslatát.[4] A jelöltek politikai megbízhatóságáról a polgári biztos (Zivilkommissär) is nyilatkozott.[5]

[1] A vonatkozó levelezés Külügymin. Admin. Itár. F. 26. 17. cs. Külön csomó. A politikai háttérre vonatkozólag Eckhart F. Egy nagy magyar főpap életéből. A Bécsi M. Tört. Intézet Évkönyve II. évf. 276. s köv. l.

[2] Min. Rat. 1849 : 3566.

[3] Min. Rat. 1850 : 2694.

[4] Min. Rat. 1849 : 3566.

[5] Min. Rat. 1850 : 1054, 1055, 2570, 2694, 3988, 4182 stb.

A concordatum XXII. cikke új jogot szerzett a pápának: az érseki és püspöki székeskáptalanok első méltóságának, a nagyprépostnak kinevezését. Ezzel a cikkel kapcsolatban hosszas tárgyalások folytak, mert Ferenc József itt is biztosítani akarta valamilyen formában jogait. Rauscher hercegérseknek sikerült is a pápai jogot korlátozni. Viale del Prelà bíbornok egy 1855 augusztus 18-án hozzá intézett levélben elismerte több nem közzéteendő engedmény között, hogy az első méltóságra az uralkodó ajánl a pápának a püspök meghallgatása után: a püspök csinálja a javaslatot a kultuszminiszter útján az uralkodónak, aki meghatározza a kinevezendő egyént és azt egy praesentatiónak megfelelő iratban a római nagykövet útján nyujtja át a pápának, kérve az adományozást. Amennyiben megtörtént, hogy az uralkodó a püspök javaslatát nem fogadta el, ebben az esetben közölni kellett ennek okát és a kultuszminisztérium egész jellemzést küldött a római nagykövetnek, hogy felvilágosítást adhasson a Szentszéknek. A császári ajánlathoz minden esetben mellékelni kellett a püspök bizonyítványát, nem azért, hogy igazoltassék, hogy az illető méltó a kinevezésre, hanem, hogy Rómában a kinevezendő minősítésébe betekintést nyerjenek a vonatkozó adománybulla kiállítása céljából.

Mikor a nuncius 1858-ban az iránt tett lépéseket, hogy a püspöki kinevezések megtörténte után, de közzététele előtt tudassák vele a praesentálandó nevét, hogy négy heti ideje legyen értesülések szerzésére, ugyanakkor azt is kívánta, hogy a prépostot ajánló levél kiállítása előtt egy hónappal a nunciaturát értesítsék, hogy kit akar az uralkodó a püspök javaslatára, vagy annak ellenére ajánlani. Végül azt is kívánta, hogy a püspöki bizonyítvány ne a római nagykövetség, hanem a nunciatura útján küldessék el.

Ferenc József a kultuszminiszter javaslatára a nunciusnak ezt a kívánságát elfogadta, hiszen a concordatumban biztosított pápai jogról volt szó és nem volt akadálya annak, hogy a kinevezés előkészítését a Szentszék a neki megfelelő módon rendezze be, feltéve, hogy az uralkodó ajánlási jogát minden alkalommal tekintetbe veszi. A már említett, 1858 március 12-én kiállított kéziratban, a káptalanok első méltóságára nézve is elrendelte Ferenc József a kívánt előzetes közlést, de a püspök bizonyítványaira vonatkozólag úgy intézkedett, hogy azok, mint eddig, a kormány, illetőleg a nagykövetség útján jussanak el a Szentszékhez, szóljanak a jelöltek minősítéséről, címeiről, de ne szóljanak arról, hogy kit szándékozik az uralkodó ajánlani. A kinevezési bullát is a nagykövetség és a minisztérium útján kapja meg a kinevezett, hogy a kinevezés folytán beálló változásokról, vagyis arról, hogy minő üresedés áll be a beneficiumokban, a császári kormány tudomást szerezhessen.[1]

Ettől kezdve a káptalani első méltóság betöltése úgy ment végbe, hogy a püspök tett hármas ajánlást, mégpedig a graduális promotio szerint, első helyen rendesen az olvasókanonokot jelölve. Ettől csak akkor tért el, ha a lector valamely fontos okból nem volt alkalmas az

[1] Osztr. Kultuszmin. ltár. Kulturregist. 1858: 281. sz.

állás betöltésére. Így volt kénytelen a rozsnyói püspök egy ízben a cantort a lector elé helyezni, mert ez utóbbi túlöreg és vak volt.[1] A püspök javaslata a polgári kormányzóság elé került, amely megtette rá megjegyzéseit és felterjesztette a kultuszminisztériumba, amely a kormányzóságon kívül máshonnan is szerzett értesüléseket, főleg az első helyen ajánlottra nézve. Az is előfordult, hogy a püspöktől kért újabb felvilágosításokat rá vonatkozólag és az utólag szerzett értesülések alapján megváltoztatta a jelölés sorrendjét.[2] A kultuszminiszter javaslata alapján az uralkodó határozta el, hogy kit kell a Szentszéknek praesentálni, ami a már ismertetett módon történt meg akkor, amikor a külügyminiszter már értesült a nunciustól arról, hogy a Szentatya az ajánlandót minden nehézség nélkül ki fogja nevezni.[3]

A nagyprépost, illetőleg más első dignitárius kinevezése folytán, avagy egyébként megüresedett kanonoki javadalmak betöltése ugyanúgy ment végbe, mint a concordatum előtt. A gradualis promotio szerint az előlépés folytán megüresedett utolsó helyre a püspök rendesen három személyt jelölt. Ezekről a kormányzóság rendőri osztálya, miután az alsóbb közigazgatási hatóságnál, így az illetékes megyei előljáróságnál is érdeklődtek, valóságos minősítési táblázatot (Auskunfttabelle) terjeszt fel, aminőt a tisztviselők kinevezésénél állítottak ki. Ennek legfontosabb rovatai voltak: «Viselkedés a forradalom előtt és alatt, jelenlegi politikai és erkölcsi hírnév».[4] A provizórium csak annyiban hozott e kérdésben változást, hogy a kultuszminisztérium szerepét úgy a prépostok praesentálásánál, mint a kanonokok kinevezésénél a magyar udvari kancellária vette át.[5]

* * *

A concordatum megkötése előtt az érsekségek és a püspökségek alapításának jogát Ferenc József épúgy gyakorolta, mint elődei. A zágrábi érsekség felállításával kapcsolatban kifejezésre jutott, hogy ez a Szentszék által mindig elismert apostoli királyi jognál fogva történt, amely magában foglalja az egyházi tartományok határai megállapításának jogait.[6] Úgy ekkor, mint az új görög szertartású püspökségek alapításánál (Lugos és Szamos-Ujvár) a minisztertanács tárgyalta az ügyet és hatalmazta fel az illetékes minisztert javaslatának megtételére.[7] Új kanonoki állás megszervezése magánadományból is csak az uralkodó hozzájárulásával mehetett végbe, amelyet kultuszminisztere előterjesztése alapján adott meg a királyi kegyúr.[8]

[1] Min. Rat. 1859 : 4123.
[2] Min. R. 1856 : 447.
[3] Min R. 1856 : 2735, 4227, 1859 : 4123 stb.
[4] Mil. u. Civ. Gouv. XI. G. 1855 : 2264, 7541, 7542 ; 1856 : 1291, 3656, 6441, 18.457 stb. Min. Rat. 1856 : 858, 4245 ; 1859 : 1071, 2467, 3210.
[5] Külügymin. Admin. irattár. F. 26. 19. a. csomó és Min. Rat. 1862 : 1170, 1881 ; 1863 : 184, 893, 1325, 2068, 3475, 3612 ; 1864 : 987, 1366, 1664 stb.
[6] Min. Rat. 1850 : 3262.
[7] Min. Rat. 1850 : 962, 422, 3382, 4894.
[8] Min. R. 1856 : 1173.

A koadjutorok kinevezésének kérdése.

A concordatum megkötése után is maradt vitás ügy a Szentszék és a bécsi udvar között. Ez a koadjutorok kinevezésének kérdése volt. Az uralkodó-gyakorolta jogok, amelyeket Ferenc József, mint mondotta, őseitől örökölt, az apostoli király kegyúri jogai magukban foglalják-e azt a jogot is, hogy megokolt esetben koadjutort nevezhet ki? VIII. Bonifác pápa a koadjutorok kinevezését a pápának rezerválta. A trienti zsinat határozata szerint is koadjutort cum iure succedendi csak a pápa nevezhet ki sürgős szükség esetében, ha ebből nyilvánvaló haszon várható és pedig alapos vizsgálat után. Az illetőnek persze azokkal a tulajdonságokkal kell bírnia, amelyeket püspöktől is megkívánnak.[1] Mivel a koadjutor kinevezésével a pápa előre gondoskodik a püspöki szék betöltéséről, ez a pápai jog, ott, ahol az ur alkodónak megvolt a püspökök nominatiójának a joga, ennek a jognak a korlátozását jelentette volna. Ilyen esetekben a koadjutorok kinevezése alkalmából megegyezés volt szükséges a Szentszék és a nominatio jogát gyakorló uralkodó között.[2]

A Szentszék állandóan ezt az álláspontot foglalta el. Igy, mikor II. Miksa bajor király 1852-ben az 1817. évi concordatum IX. cikkére hivatkozva, a bambergi érsek mellé a Szentszék megkérdezése nélkül koadjutort nevezett ki cum iure succedendi, a müncheni nuncius tiltakozott ez ellen. A concordatum idézett cikke, amelynek értelmében a bajor királyt a nominatio joga illeti meg, a bíboros államtitkár szerint csak a sedisvacantia esetére vonatkozik, nem pedig oly esetekre, mikor az üresedés még nem következett be. Ily koadjutor kinevezéséhez megegyezés szükséges a Szentatya és a bajor király között. A király egyedül nem nevezhet ki koadjutort, de ezt a Szentatya sem szándékozik tenni. Mivel a kinevezett személyét Rómában nem tartották alkalmasnak, a pápa nem volt rávehető arra, hogy beleegyezését adja utólag és a király kénytelen volt a már kiszolgáltatott kinevezési decretumot visszavenni.[3]

Máskép végződött egy évvel előbb Ferenc József egy hasonló kinevezése. Miután a forradalom leverése után az Egyházban végzett «purificatiós» intézkedések során az erdélyi katonai kormányzó úgy találta, hogy a 84 éves és a nemzeti mozgalommal rokonszenvező Kovács Miklós erdélyi püspöknek a hatalmat ki kell venni a kezéből, Ferenc József gr. Thun kultuszminiszter előterjesztésére dr. Haynald Lajost, a prímási iroda igazgatóját nevezte ki koadjutorrá cum iure succedendi a Szentszék megkérdezése nélkül. A kultuszminiszter a kinevezés megtörténte után épúgy megküldte a praesentatiós iratot a külügyminiszternek, amint ez a püspöki kinevezések után szokott megtörténni. Mikor a pápa ezt a római osztrák követtől átvette, nem az ellen emelt kifogást, hogy Ferenc József koadjutort nevezett ki, hanem csak azt jegyezte meg, hogy az erdélyi püspöktől még nem kapta meg a kérvényt, amelyben

[1] Sess. XXV. de ref. c. 7.
[2] Sägmüller, Lehrbuch des Kirchenrechts I. (3. kiad.) 462. l.
[3] Scharnagl i. m. 251. s köv. l.

az nyomós okokra hivatkozva maga is kéri koadjutor kirendelését. Ezt pedig a kánoni törvények előírják és e nélkül ő nem tehet semmit. A Szentszék tehát azon az álláspontón volt, hogy a koadjutor kinevezését ő tőle kell kérni, anélkül azonban, hogy tiltakozott volna a kinevezési jog gyakorlása ellen, amelyet Ferenc József magának vett igénybe. Ez a Szentszék jogainak a politikai helyzetből folyó óvatosabb fenntartása volt, mint ahogy az a bajor esetben egy év mulva történt.

Bécsben abban nem láttak semmi elvetendőt, hogy az erdélyi püspök maga kérje a pápától koadjutor kinevezését, hanem csak a koadjutor megerősítésének elhúzódásától tartottak emiatt. Nem láthatták az apostoli király jogának korlátozását ebben, mert megszokták, hogy a püspöki székről való lemondás esetében is a püspök a Szentatyához intézett kérvényt, holott a király már felmentette őt püspöki méltóságától. Politikai okok pedig kívánatossá tették, hogy Haynald minél előbb elfoglalja koadjutori hivatalát. Kovács különben már 1850 szeptember havában küldött be kérvényt a prímás útján, de nem a Szentatyához, hanem a királyhoz intézve, amelyben koadjutor kinevezését és a trienti zsinat határozataira hivatkozva, a Szentszék hozzájárulásának kieszközlését kérte. Mivel a kormány értesülése szerint a püspök környezete, amely a szellemileg meggyöngült főpapra nagy befolyást gyakorolt, mindent el fog követni, hogy a hatalmat minél tovább kezében tartsa, nem tartották valószínűnek, hogy Kovács püspök a Szentszékhez is forduljon és kérését megismételje. Arra utasították tehát gr. Esterházy Móric római követet, hogy tegyen lépéseket a pápánál, hogy az tekintsen el ettől a «formalitástól», amint az már máskor, sürgős esetekben meg is történt; így, mikor 1840-ben Antonio Calcagno adriai püspök mellé nevezett ki a császár koadjutort és az megerősítést nyert a püspök beleegyezése és kérése nélkül.

Esterházy a pápának újabb kihallgatáson adta elő az érveket, amelyek az erdélyi püspök szellemi és testi lehanyatlása mellett szóltak. IX. Pius hajlott is, bizonyára politikai okokból, Ferenc József kívánságára és abban állapodott meg a követtel, hogy az az államtitkárnak jegyzéket ad át, amelyben részletezi a megerősítés sürgősségének okait és Ferenc József nevében kéri Haynald praeconisálását. Miután ezt a követ megtette, a pápa Haynaldot, akinek személyével szemben semmiféle kifogás sem merült fel a Szentszék részéről, brevevel hebroni címzetes püspökké nevezte ki és cum iure succedendi az erdélyi püspök mellé koadjutorrá rendelte. A praeconisatio az 1852 március 15-én tartott consistoriumban ment végbe. Esterházynak azonban kijelentették, hogy a Szentszék csak kivételesen és tekintettel a sürgető körülményekre intézte el így az ügyet és nem ismer el analógiát a felhozott esettel, mire a követ kötelezte magát, hogy a császári kormányt figyelmessé teszi erre, tekintettel a jövőben még előforduló esetekre.[1]

A Szentatya tehát fenntartotta és gyakorolta is koadjutori kinevezési jogát. A pápa nem ismerte el a magyar király jogát arra, hogy

[1] Min. Rat. 1851 : 2830 és a dipl. levelezés Külügymin. Admin. ltár. F. 26. 6. cs.

miként püspököket, koadjutorokat is nevezzen ki, hanem a Haynald részére kiállított breveben csak a magyar király, illetőleg erdélyi nagyfejedelem hozzájárulásáról beszélt az egyházi jog általános szabályainak megfelelően.[1] Az egyházjog szabályai kifejezetten érvényesültek tehát anélkül, hogy az uralkodó kinevezési jogainak sérelmét láthatta volna a Szentszék eljárásában. Ilymódon a concordatum-tárgyalások folyamán Bécsben nem érezték szükségét annak, hogy a kérdést rendezzék, mert meg voltak győződve arról, hogy a koadjutorok kinevezésének jogát a nominatio magában foglalja.

Míg Haynald esetében a pápa nézte el Ferenc Józsefnek az egyházijog szabályainak meg nem felelő eljárását, addig egy, a concordatum megkötése után előforduló esetben Ferenc József viszont nem érvényesítette kinevezési jogát. Igaz, hogy ekkor egy Ausztria területén lévő püspökségről volt szó, de a praxisban a császári és az apostoli királyi kegyúri jogok között már régen nem volt különbség és különösen nem a concordatum megkötése óta. 1857 március 19-én a consistoriumban a pápa egy lembergi kanonokot, Szymonowicz Gergelyt in partibus infidelium püspökké nevezett ki és őt a lembergi örmény szertartású érsek kérésére, annak koadjutorává rendelte cum iure succedendi. Gróf Thun kultuszminiszter a külügyminisztérium útján értesülvén erről, a pápa eljárását a concordatum XIX. cikke megsértésének és a császári kinevezési jog kijátszásának tekintette, habár az új koadjutor személye ellen semmiféle kifogást nem emelt. A kultuszminiszter azt a javaslatot tette tehát az uralkodónak, hogy «ez alkalommal, tekintettel a fennforgó, figyelemreméltó körülményekre és különösen, hogy megakadályozzák a legfőbb egyházi tekintély kompromittálását, a megtörténten ne változtassanak semmit». De az ismétlődés elkerülése végett a Szentszéket figyelmeztették, hogy a koadjutor kinevezése a concordatum XIX. cikke értelmében Ferenc József jogaihoz tartozik.[2] A kérdés teljes áttekintése végett szükségesnek tartottuk ennek az esetnek az ismertetését is.

Három évvel később (1860 okt. 20.) Ferenc József kinevezte a 85 éves báró Ožegović Imre, az egyesített zenggi és modrusi egyházmegye püspökének kérésére dr. Soić Vencel kanonokot koadjutorrá, cum iure succedendi. A kinevezés, mint azt az ugyanaz nap kiállított praesentatiós irat is elmondja, azért történt, hogy azokat a kellemetlenségeket elkerüljék, amelyek a zenggi és modrusi egyházmegye püspöki székének megürülésekor be szoktak következni amiatt, mert a «per aequalitatem» egyesített egyházmegyék mindkét káptalana saját vikáriusát rendeli ki, ami többféle vonatkozásban az egyházmegye kormányzásában zavarokra kell hogy vezessen. Az osztrák kultuszminisztérium azon a nézeten volt, hogy a jelen esetben a jövendőbeli zenggi és modrusi püspök személyének a kijelöléséről van szó, így semmi kétség sem lehet afelől, hogy az uralkodót a kinevezés joga megilleti. A kinevezés meg-

[1] Bach, mint vatikáni követ 1864 jún. 18. jelentése alapján Külügymin. Admin. ltár. F. 26. 13. cs.

[2] Kultuszmin. ltára. Kultusreg. 1857 : 882.

története után a kultuszminiszter kérte a külügyminisztert, hogy az 1858 március 12-i elhatározás értelmében iparkodjék a nunciussal megállapodni a megerősítésre vonatkozólag.[1]

Mikor a külügyminisztérium a nunciussal tudatta a kinevezést, az mindjárt arra figyelmeztette a külügyminisztert, hogy a concordatum csak arról szól, hogy a császári felségnek joga van a püspökök praesentatióját előterjeszteni, de a koadjutorokról cum iure succedendi nincs benne említés. A külügyminiszter arra utasította tehát Bach római nagykövetet, hogy Antonelli bíbornok államtitkárnál iparkodjék az esetleges kifogásokat elhárítani.

Az államtitkár pedig azt felelte Bachnak, mikor nála megbízásához híven eljárt, hogy sem koadjutor kinevezése, sem Soič személye ellen nincs kifogás, de formahiba történt Bécs részéről. A koadjutorok kinevezésének joga pápai reservatum és «ezt Ausztriában is szilárdan fenn kell tartani. Magától értetődő persze, hogy mindig csak előzetes egyetértésben fognak eljárni a császári kormánnyal, hogy az esetleges császári praesentatio jogát meg ne sértsék». Ožegovičnak előbb a Szentatyához kellett volna fordulni és előtte hangsúlyozni koadjutor kinevezésének a szükségét és az erre alkalmas személyt javasolni. A Szentszék ezután megállapodott volna a császári kormánnyal. Mivel azonban ezt az egyházjogilag helyes utat nem tartották be, másfelől pedig Soič praesentatiójával a császári kormány kinyilvánította beleegyezését, a Szentszék elismervén a kinevezés célszerűségét és szükségességét, semmi akadályát nem látja annak, hogy Soičot a Szentatya koadjutorrá nevezze ki. Az államtitkár egyszersmind kijelentette, hogy a bécsi nunciusnak már elküldte az utasítást a kánoni eljárás lefolytatására és arra, hogy állapodjék meg a császári kormánnyal abban, hogy «a megrótt formahibát» hogyan lehetne jóvátenni.[2]

A Szentszék tehát az iniciativát magának akarta fenntartani és a császári kormány eljárását a kánonjog szabályaiba ütközőnek mondotta. Az osztrák kultuszminiszter azonban egyáltalában nem akarta elismerni, hogy a Szentatya jogain sérelem esett. Ők csak úgy jártak el, mint Haynald koadjutori kinevezése alkalmából, melyet a hivatalos Wiener Zeitung-ban mindjárt közöltek. Ez pedig akkor a Szentszéknél semmiféle ellenkezéssel nem találkozott. A concordatum tárgyalásai alatt pedig nem történt semmi célzás arra, hogy a koadjutorok kinevezésének kérdésében valami változtatást szándékoztak volna elérni Róma részéről. A kultuszminiszter legfeljebb azt a mulasztást volt hajlandó a trienti zsinat határozatára való tekintettel elismerni, hogy a Szentszéknek a zenggi püspök útján nem nyílt alkalma a koadjutor-kirendelés kérdésében a megkívánt «urgens necessitas et evidens utilitas» körülményeit elismerni. E felett azonban napirendre térhetett a kormány azért, «mert koadjutor kirendelésének szüksége az aggkori gyengeségben szenvedő püspök mellé nyilvánvaló és mert meg voltak győződve, hogy

[1] A kultuszmin. átirata a külügynek 1860 okt. 26. Külügymin. Admin. ltár. F. 26. 19. cs.

[2] Bach jelentése. 1860 nov. 24. U. o.

a Szentszék mindenesetre abba a helyzetbe fog jutni, hogy a koadjutor kinevezésének ügyében a kinevezés közzététele előtt véleményét megalkothassa, mivel a nunciussal keresték a megállapodást». Ámbár 1851-ben a Szentszék nem kívánta, hogy az ügyről előre értesítsék, semmi akadálya sem volna a kultuszminiszter nézete szerint annak, hogy a püspököket, akiknek koadjutorra van szükségük és ilyet kívánnak, arra utasítsák, hogy e szándék kivitele előtt a Szentszék beleegyezését eszközöljék ki.

A kultuszminiszter azonban egyszersmind hangsúlyozza, hogy «az apostoli felség» előjoga semmiféle sérelmet nem szenvedhet, amely abban áll, hogy a Szentszéknek «javasolja, illetőleg nevezi» (vorschlagen oder benennen) azt a személyt, aki koadjutor legyen utódlási joggal. Azt ugyanis, hogy ilyennek a rendelése tulajdonképpen ugyanaz, mint megyéspüspöknek a kinevezése, bizonyára époly kevéssé akarják elvitatni, mint azt, hogy az ilyen esetre biztosított puszta megegyezés a Szentszék és a császári kormány legalább formális korlátozása az apostoli felség javaslati, vagy nevezési jogának a püspöki székek betöltésére, amelyet a concordatum XIX. cikke újolag megerősített.»

Igaz, hogy a trienti zsinat előírása szerint a Szentszéknek van fenntartva az okok felett bírálatot mondani, amelyek koadjutor kirendelését sürgetik, valamint megvizsgálni a kirendelendő koadjutor személyes tulajdonságait. Ez azonban nem alterálja a császár kinevezési jogát, «amennyiben semmi sem akadályozza meg azt, hogy a cognitio causae a jog gyakorlását megelőzze és hogy az említett vizsgálat a nominatio (Benennung) után egészen úgy menjen végbe, amint az a kinevezett püspökre nézve elő van írva». A legkiválóbb egyházjogászok, akikhez a kultuszminiszter bizonyára felvilágosítás végett fordult, azt tartják, hogy valamely püspöki széknek kivételes betöltése utódlási joggal bíró koadjutorral nem zavarhatja meg harmadik személyek nominatiós, vagy választási jogát.

Hivatkozik azután az 1851. évi precedensre és arra, hogy az olmützi káptalan, amely maga választotta meg az érseket, épúgy választotta a koadjutort, mint a püspököt. Különösen kiemel egy 1805. évi esetet, amikor a Szentszék az olmützi székeskáptalan tagjainak megengedte «ut capitulariter congregati per secreta suffragia servatis de iure servandis consensum suum praestare valeant, ut idonea persona in coadiutorem cum futura successione archiepiscopo a Sede Apostolica deputetur». A koadjutort meg is választották és a Szentszék a választást meg is erősítette. Ilyen előzmények után lehetetlen tehát őfelsége jogait korlátozni.[1]

A külügyminisztérium úgy vélte, hogy legokosabb lesz Ožegovičot felszólítani, hogy adjon be a Szentszékhez kérvényt koadjutor kinevezése érdekében. De mielőtt ez a felszólítás megtörtént volna, megérkezett az értesítés Rómából, hogy a pápa Soičot brevevel praeconisálta (1861 jan. 11.).[2] A császári kinevezés a hivatalos lapban, ámbár a prae-

[1] Kultuszmin. átirata a külügymin.-nek 1860 dec. 10.
[2] U. o.

sentatiós iratot a kultuszminisztérium a külügyminisztériumnak már december 27-én elküldte, csak 1861 január 13-án jelent meg, miután tudomást szereztek Bécsben a pápai megerősítésről. A Wiener Zeitung azt közölte, hogy a császár nevezte ki Soičot koadjutorrá október 20-án, az elhatározás napján. Harmadnap azonban a nuncius tiltakozott a hivatalos lap közleménye miatt.

A nuncius tiltakozása szerint a koadjutorok kinevezése öröklési joggal a Szentatya jogaihoz tartozik, mert a concordatum nem foglal magában erre vonatkozó szabályozást és így a kérdésben az egyházi jog általános elvei irányadók. A püspöknek a Szentszékhez kell folyamodni és kérni a koadjutor kinevezését. Soič esetében a Szentszék nem kapott Ožegovičtól postulatiót. A Szentatya kivételes engedékenységgel intézte el az ügyet. Hiába szólították fel Ožegovičot, hogy adjon be kérést, csak kitérő válaszokat kaptak. Ezért szükségesenek tartja a nuncius kijelenteni, hogy a zenggi püspök eljárása és az öröklési joggal bíró koadjutor kinevezésének közzététele sem a jelen esetben, sem a jövőre nézve nem tekinthető olyan előzménynek, amely képes bármiképpen érinteni Őszentsége jogait és az egyházi jognak azokat a szabályait, amelyek a szóban levő tárgyra vonatkoznak.

Az osztrák kormány csak azt válaszolta, hogy biztosra vették azt, hogy Ožegovič elküldte a kívánt kérelmet, mert a pápa Soičot hajlandó volt praeconisálni, a kinevezés nyilvánosságra hozatalával pedig nem várhattak tovább, hogy ez ne jelenjék meg később, mint a megerősítés híre.[1]

Róma tehát ragaszkodott eddigi elveihez a koadjutori kérdésben, de az osztrák kormány is, amely utasítást adott római követének, hogy iparkodjék a fent kifejtett elvek alapján a kérdést tisztázni és a Szentszéket befolyásolni.

Bach többször próbált e kérdésben eredményt elérni és szóbahozta az ügyet Antonelli államtitkárnál, de három év alatt ismételt fellépés után meg kellett győződnie, hogy a kúria nem hajlandó az eddigi eljárástól, az egyes kinevezések esetről-esetre való szabályozásától eltérni és az uralkodó praesentatiós jogát elvileg elismerni. Antonelli mindig arra hivatkozott, hogy ilyen joga egy katolikus hatalomnak sincs, a Szentszék ezt senki részére sem ismerte el. A Szentszék mindig és mindenütt érvényesítette azt az elvet, hogy ez pápai reservatum és hogy a püspöki nominatio joga a koadjutorokra nem vonatkoztatható. 1851-ben és 1861-ben a fent elmondott két esetben «kivételt» csinált a pápa Ferenc József kedvéért. Hangsúlyozta még az államtitkár, hogy más katolikus hatalmakkal szemben is diplomáciai úton esetről-esetre iparkodnak megállapodni.

Mikor 1861-ben arról volt szó, hogy a bourgesi érsek mellé koadjutor rendeltessék öröklési joggal, a francia nagykövet császárának nominatiós jogát akarta érvényesíteni a francia concordatum azon pontjai értelmében, amely a püspökök kinevezésének jogáról szól. A kúria azonban ezt nem fogadta el és a tárgyalás eredménye az volt, hogy a

[1] A levelezés u. o.

pápa különleges megegyezés alapján hajtotta végre az institutiót. A bullába azonban a következő formulát vette fel: «Nec non carissimi in Christo filii Nostri N. N. ad quem nominatio personae idoneae in... Romano Pontifici pro tempore existenti facienda vigore concordatorum iam pridem initorum spectat ac pertinet, accedente consensu, etc....»

De arra is hivatkoztak Rómában, hogy mikor VII. Pius pápa 1805 szeptember 9-én Rudolf főherceget olmützi koadjutorrá praeconisálta, a consistoriumban elmondott allocutiójában a következőket mondta:

«non solum consentiente, sed etiam ob ingravescentem aetatem id ipsum a Nobis magnopore postulante dilecto filio nostro Antonio Theodoro Sanctae Romanae Ecclesiae presbytero cardinali de Colloredo, archiepiscopo Olomucensi, iam antea concessimus, ut eiusdem archiepiscopi coadiutor futurusque successor eligi posset».

Az első esetben tehát a pápa nevezte ki a koadjutort a franciák császárának hozzájárulásával, a másodikban pedig a pápa adta meg a jogot az olmützi káptalannak a koadjutor megválasztására. Az elv tehát érvényesült ebben is.

Bach nagykövet, látva a kúria változhatatlan magatartását, arra a nézetre jutott és azt ajánlotta kormányának, hogy a koadjutori kérdésben ne kezdjenek formális tárgyalásokat. Elégedjenek meg az egyes felmerülő esetek elintézésével. Az eddigi esetek elintézési módja nem praeiudicál a császári nominatio jogának.

Bach erre az osztrák kormánytól azt a feleletet kapta, hogy bár nagyon kívánatos volna az elvi rendezés, nem fontos a formális nominációs jog megszerzése. Hogy azonban a Felséget megillető jogok meg ne csorbuljanak, nem mondhat le a kormány arról, hogy koadjutorok csak azok lehetnek, akiket az uralkodó a Szentszéknek megnevez, mivel a császári tekintély megőrzésére feltétlenül szükséges, hogy csak olyan személyeket bízzanak meg egyházmegyék kormányzásával, akik kedvesek a kormánynak. A kormány tehát az esetről-esetre való rendezésbe csak úgy mehet bele, ha a Szentszék a koadjutor személyét illetőleg a császári kormánynak döntő befolyást biztosít. Azután a kormánynak módjában kell hogy álljon koadjutort kinevezni akkor is, ha az illető püspök azt nem kéri, mivel esetleg gyengeelméjű, vagy szándékosan meg akarja hiúsítani a kinevezést.[1]

Több kísérlet a kérdés rendezésére nem történt. Úgy Bécs, mint a Szentszék nézeteiből, valamint az egész vitából az derül ki, hogy nem tettek különbséget e kérdésben az osztrák császár és a magyar király jogai között, amint a praxisban a kettő már régen összefolyt és amint az az abszolutizmus idejében érthető. Kérdés azonban, hogy az alkotmányosság helyreálltával nem változott-e meg a helyzet. Nem voltak-e az apostoli magyar királynak nagyobb jogai, mint az osztrák császárnak akkor, amikor felelős magyar kormány védelmezhette az alkotmányos

[1] Bach 1864 jún. 18. jelentése és a válasz. Külgymin. Admin. Itár. F. 26. 13. cs.

jogokat? Erre vonatkozólag is a történeti tények és az azokkal kapcsolatos felfogások ismertetéséből kell kiindulnunk.

Ferenc József a magyar kultuszminiszter előterjesztésére, 1897 január 28-án kelt elhatározással gr. Majláth Gusztávot Lönhart Ferenc erdélyi püspök mellé koadjutorrá nevezte ki, miután ez utóbbi előhaladt kora és erőinek megfogyatkozása miatt maga kérte tőle koadjutor kinevezését; február 7-én a király személye körüli miniszter elküldte a praesentatiós iratot Rómába való továbbítás végett a közös külügyminisztériumnak. E szerint nevezettet, mint a király írja: «in episcopatus Transsilvanici coadiutorem atque successorem immediatum et perpetuum *auctoritate iuris patronatus nostri regii*, quod ab exemplo divorum piae memoriae praedecessorum nostrorum habere et exercere dignoscimur, nominavimus et constituimus ... eundem pro consequenda apostolica confirmatione praesentantes ... ut illum apostolica sua benedictione confirmare velit». Miután a kinevezés a Hivatalos Közlönyben is megjelent, Taliani bécsi nuncius tiltakozott (febr. 11.) a kinevezés ellen, nem Majláth személye miatt, «aki nem lehet nem kedves a Szentszéknek», hanem, mert a kinevezésnél követett eljárási mód nem felel meg «a concordatumi jognak» (droit concordataire). «Az ilyenfajta nominatiók ugyanis Őszentségének vannak fenntartva a fejedelem beleegyezésével.»

A nehézségek a Vatikánban tényleg épúgy megismétlődtek, mint egy emberöltővel előbb. Rampolla bíbornok államtitkár, aki különben sem volt barátja a monarchiának, nem fogadta el a praesentatiós iratot, amikor a vatikáni nagykövet gróf Revertera azt át akarta adni, mert az a «kánonjogba ütközik és már azért is tárgytalan, mert praesentálni nem lehet még meg nem üresedett püspökségre». Rampolla azt fejtegette a nagykövetnek, amit a kúria mindig hangoztatott: «Ahol concordatum megkötése, vagy régi privilégiumok alapján praesentatiós jog áll fenn, azt koadjutorok kinevezésére sehol sem veszik igénybe». Sem Haynald kinevezésekor, sem a közelmultban, Richard, az akkori párizsi érsek kinevezésekor, aki elődje életében lett koadjutor, nem nyujtottak be praesentatiót, hanem mindkettő előzetes megyegyezés alapján a pápától kapott címet «in partibus infidelium». Praesentatio elfogadása veszélyes precedens volna, mert a jövőben más kormányok is igényelnék ezt a Szentszék jogait megszorító praerogativát.

A Szentszék újból csak brevevel volt hajlandó Majláthot kinevezni, legfeljebb annak megemlítésével, hogy ez a magyar királlyal egyetértésben történik. A kúria főleg azért tiltakozott a magyar kormány eljárása ellen, mert a királyi elhatározás közzétételéből a pápa formális hozzájárulásának megérkezése előtt azt olvasta ki, hogy a szándék praejudicium alkotása volt a pápai jogok terhére.

Az osztrák-magyar nagykövet, miután ezeket jelentette, azt az utasítást kapta Bécsből, hogy próbálja meg újból a praesentatio átadását és okolja azt meg azzal, hogy ez Haynald esetében is így történt. Csak ha ez nem lehetséges, fogadja el Rampolla ajánlatát breve kiállítására vonatkozólag. Revertera most már megküldte hivatalosan a praesentatiót memorandum kíséretében, amelyben a jövőre vonatkozó-

lag hasonló esetekben a praesentatio jogát követelte «a császári és királyi kormánynak mindaddig, amíg nem jön létre megegyezés, minő legyen az eljárás koadjutorok kinevezése alkalmából».

Rampolla meglepődésének adott kifejezést és kijelentette, hogy nem utasítja ugyan vissza a praesentatiót, de foglalkoztatni fogja e kérdéssel a «congregatio negotiorum extraordinariorum»-ot és annak véleménye alapján fog a döntés megtörténni.

A memorandumra azután nem egészen két hónap leteltével hosszabb választ kapott a nagykövet Rampolla aláírásával. Ez újból előadta a Szentszék már többször ismertetett álláspontját. Nincs itt szó hatásköri összeütközésről, hanem megállapodott jogról, amely egyedül a Szentatyát illeti meg. A Szentszék, amikor jóakarattal megkötött szerződések alapján a fejedelmeknek átengedte a püspökök praesentatiójának és nominatiójának jogát, mindig csak üres püspöki székekről beszélt és nem olyan kinevezésekről, amelyek más okból válnak szükségesekké.

Mivel azonban, mondja a válasz, a Szentszék méltányos megegyezést óhajt, nincs kifogása az ellen, hogy ez esetekben megtörténjék az uralkodó, a császár beleegyezése (l'assenso imperiale) a koadjutor személyére vonatkozólag és hogy megmutassa előzékenységét vele szemben, hajlandó a kinevezési bullában a beleegyezésről említést tenni.

Ezen az alapon persze elvi megegyezés nem jöhetett létre és a kérdés továbbra is megoldatlan maradt.[1]

X. Pius és államtitkára, Merry del Val a formák szerint engedékenyebb volt e kérdésben. Mikor a magyar kormány 1904-ben Bende Imre nyitrai püspök mellé Ferenc József előzetes beleegyezésével koadjutort akart javaslatba hozni, a kultuszminiszter a nunciushoz is fordult a Szentszék beleegyezése végett. Miután ezt megszerezte, a király gr. Batthyány Vilmos kanonokot nevezte ki öröklési joggal. (1904 nov. 29.) A praesentatio december 17-én küldetett el és a vatikáni nagykövettől, gr. Szécsentől az államtitkár azt minden nehézség nélkül elfogadta. A brevet azután a pápa úgy állította ki, mint az előbb ismertetett esetekben, megállapítva benne, hogy a kinevezés «Ferenc József hozzájárulásával» történik.[2] Hasonlóképpen lett Fischer-Colbrie Ágost Bubics kassai püspök koadjutora (1904 dec. 6.); a Szentszék ekkor is elfogadta a praesentatiót.[3]

Lényegben tehát a XX. század elején a koadjutorok kinevezése éppen úgy ment végbe, mint a püspököké, Ferenc Józsefet a praesentatio és nominatio joga éppen úgy megillette, mint a püspökök kinevezésénél.

Mikor már e jog körül is bizonyos praxis állandósult, 1905-ben a Szentszék egy lépéséből kifolyólag, amelyet egy magyar püspök betegsége tett szükségessé, újabb nézeteltérés támadt. Ekkor azonban nem koadjutor kirendeléséről volt szó. 1905 augusztus 23-án a vatikáni nagy-

[1] Vonatkozó levelezés Külügymin. Admin. ltár. F. 26. 32. cs.
[2] U. o. F. 26. 24. cs.
[3] U. o.

követség arról értesítette a külügyminisztériumot, hogy a pápa Dessewffy Sándor csanádi püspököt betegsége miatt funkcióitól felmentette és Németh József segédpüspököt bízta meg azokkal. A magyar kormányt ez a hír mód nélkül meglepte, mert a pápai kinevezésben a királyi koadjutor-kinevezési jog kijátszását láthatta.

Fejérváry miniszterelnök azt kívánta Bécsben, hogy juttassák kifejezésre a Vatikánban, hogy ilyen mélyreható intézkedés az Egyház és állam szoros kapcsolatánál fogva kívánatossá teszi a két hatalom egyetértő eljárását. Ez meg is történt. Merry del Val azzal mentegetőzött, hogy a csanádi püspökségben igen rosszak a viszonyok, a püspököt kétszer érte már szélütés, korlátlan befolyású vikáriusának életmódja pedig nem kifogástalan. A pápa Dessewffyhez oly értelemben intézett írást, hogy felmenti funkcióitól, hogy teljesen egészsége ápolásának szentelhesse magát, de reméli, hogy nem sokára összeszedi magát. Németh megbízása tehát csak ideiglenes és különben csak «in spiritualibus» kapta meg a hatalmat. Minden egyéb ügyekben a kormánnyal kell megegyezésre jutnia.

Ez utóbbi meggyőződésre azonban csak a diplomáciai fellépés bírhatta rá a Szentszéket, hiszen a bíboros államtitkár levele (aug. 10.) arról értesítette Némethet, hogy Dessewffy, noha megtarthatja püspöki székét, annak kormányzásától *sive in spiritualibus, sive in temporalibus* tartózkodjék s mindezt Némethre bízza a Szentatya. Németh ezt a levelet, valamint Dessewffy püspök meghatalmazását, amellyel összes javadalmainak kezelését rábízta, felterjesztette a kultuszminiszternek. A magyar kultuszminiszter mégis tudomásul véve az államtitkár fenti magyarázatát, javaslatot tett a királynak, hogy vegye tudomásul a Szentszék intézkedését. A vatikáni követség újabb tiltakozására az államtitkár kijelentette, hogy a kúria a jövőben mindenesetre iparkodni fog a szokásos formákat megtartani. Különösen kifogásolta gr. Szécsen a «sive in spiritualibus, sive in temporalibus» formulát. Az államtitkár azzal iparkodott a nagykövetet megnyugtatni, hogy ez régi formula, amelyet hasonló írásokban nem lehet elkerülni, «mivel püspökség adminisztrátora egyházi minőségében in temporalibus sem tehet intézkedéseket a Szentszék előzetes felhatalmazása nélkül, de magától értetődő, hogy mindazokban az államokban, tehát Magyarországon is, ahol a világi hatalomnak valamely okból befolyása van a püspöki vagyon igazgatására, az adminisztrátor kötelessége ezt a befolyást figyelembe venni és a világi hatóságokkal a szükséges egyetértést megvalósítani, ami nélkül in temporalibus semmit sem tehet». Ezért is fordult Németh mindjárt a magyar kormányhoz.

A magyar kultuszminisztert a magyarázat nem elégítette ki és kifogást emelt ellene, «amennyiben a püspökségi adminisztrátor Magyarországon teljesen szokatlan intézmény és erre, legalább az utóbbi időkben precedens nem található, ámbár a főpapok hosszas és súlyos betegségei elég sűrűn fordultak elő». «A lelkiekben való adminisztrátor tiszte a püspökségi javadalom kezelésétől teljesen és mindenekben külön is választható. In temporalibus az intézkedés a királyt illeti meg, aki elrendelheti a javadalom zárlat alá vételét és a zárgondnoksággal világi

férfiút is megbízhat. Egyébként tudomásul vette a magyar kormány az államtitkár megnyugtató kijelentését a jövőre nézve.

Az államtitkár a vatikáni nagykövetnek azt fejtegette, mikor az a magyar kormány felfogását tolmácsolta, hogy még sequestrálás esetében is abba a helyzetbe juthat az adminisztrátor, hogy «in temporalibus» kell intézkedéseket tennie, amennyiben a püspöki jövedelmeknek azt a részét, amelyek az egyházmegye szükségleteire rendelkezésére állnak, kezelnie kell és ebben a tekintetben is szüksége van az adminisztrátornak a fennálló szokások szerint a Szentszék felhatalmazására.[1]

[1] Az erre vonatkozó jegyzék és iratváltás 1905 aug. 23.—1906 márc. 20. U. o. F. 26. 31. a. cs.

III.

A KIEGYEZÉSTŐL AZ ÖSSZEOMLÁSIG.

A püspöki kinevezés módja.

A püspöki székek betöltése körül semmit sem változott a helyzet az alkotmányosság helyreállítása után. Ferenc József épúgy gyakorolta kegyúri jogait, mint azelőtt, de más szervek útján.

A betöltés idejében a király nem volt korlátozva. Ha olyan hosszú sedisvacantiák nem is fordultak többé elő, mint a 19. század első felében, a szentszéknek a fellépésére nem egyszer nyílt alkalom. Rómában vallási okokból szívesen látták volna a megürült székek mielőbbi betöltését. Így sürgette meg a nuncius a közös külügyminiszterhez intézett jegyzékkel 1872-ben a már 1868 óta üresen álló szamosújvári görög szertartású püspökség betöltését a propaganda fidei congregatio rendeletéből, majd 1877-ben a kassai és veszprémi, 1882-ben a szombathelyi latin, a kőrösi és eperjesi görög szertartású püspökségét.

Néha maga a bíbornok-államtitkár fordult sürgető szóval a vatikáni nagykövethez. A szentszék fellépésének rendesen meg volt az eredménye, a kinevezés a sürgetés után rövid időn belül megtörtént.[1]

A kinevezésre vonatkozó javaslatot a vallás- és közoktatásügyi miniszter tette a királynak, miután a minisztertanács hozzájárult a javaslathoz. A miniszter nem fordult — miként Ausztriában — jelöltekért a comprovincialis püspökhöz, hanem rendesen csak a prímással tárgyalta meg a jelölés kérdését vagy úgy, hogy tőle kérte a jelöltek megnevezését, vagy megkérdezte őt, hogy bizonyos javaslatba hozandó ellen nincs-e kifogása.[2] Prímási kinevezés előterjesztésénél semmiféle ilyen természetű kérdés nem szerepelhetett, valamint a prímási sedis vacantia ideje alatt betöltött székeknél sem.[3] A prímás emelhetett kifogást, de ezt nem mindig vették figyelembe a minisztériumban, valamint nem mindig fogadták el a prímás jelöltjeit sem. Néha nehéz volt az egyházi és politikai tekinteteket megegyeztetni. Élénken világítja meg ezeket az itt-ott fellépő nehézségeket az a levélváltás, mely Bubics Zsigmond kassai püspöki kinevezése előtt Trefort Ágoston miniszter és Simor János prímás közt 1887-ben folyt le.

Mikor a vallás- és közoktatásügyi miniszter levélben megkérdezte a prímást, volnának-e Bubiccsal szemben, ki szabadelvű párti képviselő volt, kifogásai, az tényleg emelt ilyeneket. Simor szerint a jelöltet a Vatikánban nem tartották elég buzgónak, sőt szabadkőművesség gyanú-

[1] Külügymin. Admin. ltár F. 26., 28. cs. 16., 35, 52., 53., 54. sz. — F. 26., 29. cs. 96. sz. és 31. cs.

[2] Vallás és közokt. min. irattára Elnöki oszt. 1874: 1685, 1690, 1878: 439, 1890: 89 stb.

[3] Vkm. Eln. 1891: 50765, 50811.

jába is keveredett. Kifogásolta a prímás, hogy Bubics nem tud tótul, ez pedig a kassai püspöki székben elengedhetetlen kellék az ő nézete szerint. Azután Bubics csak képviselő, sohasem volt lelkipásztor, hanem csak nevelő egy előkelő családnál. Trefort visszautasította a szabadkőművesség vádját. Az a körülmény pedig, hogy Bubics nem tud tótul, nem teheti őt alkalmatlanná a püspöki székre, hisz maga a prímás sem tud, holott igen nagy számarányban laknak egyházmegyéjében tótok, mégis mily kiváló egyházfő. Trefort kérte a prímást, hogy álljon el kifogásaitól.

A prímás azonban újabb levélben (1887 márc. 3.) okolta meg kifogásait: a szabadkőművesség vádjára vonatkozólag ő ma sem tudná megnyugtatni Rómát, amely vádat akkor emelték a Vatikánban, amikor Bubics szombathelyi kinevezéséről volt szó. A Bubics ellen felhozott aggályokat a miniszter «nem tartja oly természetűeknek, hogy azok egy, a szükséges tulajdonokat magában egyesítő férfiút kizárnának a püspökjelöltségből». «Ezen nyilatkozatában Excellentiádat kétségkívül azon meggyőződés vezérelte, hogy Bubicsban mindazok a tulajdonok feltalálhatók, melyeket Excellentiád egy püspökjelöltben a politikai téren való működés tekintetéből kívánatosnak tart. Meg fogja azonban Excellentiád azt is engedni, hogy ezen tulajdonok nem merítik ki mindazt, amit egy katholikus püspöktől a katholikus egyház, a katholikus hívek, sőt maga az állam érdeke is magasabb szempontból véve a dolgot, elengedhetetlenül megkívánnak.»

«A katholikus püspöknek elsősorban püspöknek, az egyház szellemétől át és átitatott papnak kell lennie, ki a hívek vallási szükségleteit mind elméletileg, mind gyakorlatilag jól ismeri, s azoknak kielégítéséről gondoskodni tud s ezért nemcsak alapos ismeretekkel bír, hanem azok gyakorlati alkalmazásához is ért, vagyis ki a különböző egyházi hivatalokban a lelkipásztorkodást s az egyházi kormányzatot gyakorlatilag elsajátította. Csak akkor, ha a püspök egyházi hivatalának viselésére szükséges képzettséggel bír és azt tényleg híven teljesíti, képes az állam érdekeit is híven szolgálni. Ellenkező esetben a politikai szereplése feltűnést kelthet, de áldásos alig lesz.»

Tíz évvel ezelőtt, írja tovább Simor e tanulságos levélben, ép a kassai püspöki szék betöltésénél utasította vissza Trefort «a szláv nyelvben nem jártas Rimely, a magasabb egyházkormányzás titkaiba be nem avatott Dobó és Boltizár» jelöltségét a kassai püspöki székkel kapcsolatban. Megengedi tehát, hogy újból a kassai szék betöltésénél «én a saját álláspontomból a jelöltnek egyházi qualificatiójára nézve legalább is azon mértéket alkalmazhassam, melyet Excellentiád tíz év előtt egyházkormányzati szempontból, mint minimumot megszabott». Holott az akkori jelöltek és Bubics közt «a hiányokra nézve sincsen paritás. Míg ugyanis azoknál részben a szláv nyelv hiánya, részben a magasabb egyházi kormányzatban való járatlanság okozta a disqualificatiót, addig Bubicsnál mindkettő együttesen fordul elő és azonfelül még azon hiány is mutatkozik, hogy Bubics — és ezt teljes biztonsággal állítom — soha lelkészi hivatalt nem viselt, tehát nemcsak a magasabb kormányzatban, de az egyszerű falusi lelkipásztorkodásban sem szerzett magának semmiféle gyakorlatot». Trefort arra hivatkozott, hogy a püspöki kar több tagja volt tanár, de nyilvános tanár, míg Bubics csak magán nevelő.

A szláv nyelv tekintetében a miniszter az ő személyére is reflektált. Igaz, hogy ő nem tud tótul, de mikor arról volt szó, hogy őt nevezzék

ki érsekké, illetékes helyen lelkiismeretbeli kötelességének tartotta ezt felhozni, mint oly körülményt, amely nem teszi őt alkalmassá a prímási méltóságra. Elismeri ugyan a miniszter lelkiismeretességét a püspöki székek betöltése körül, de ép ez okból ő is őszintén ragaszkodik a kérdésben elfoglalt álláspontjához.

Trefort kitartott Bubics mellett és miután a minisztertanács hozzájárult véleményéhez, megtette a felterjesztést a királynak (1887 máj. 10.), de mellékelte a prímással folytatott levelezést. Előterjesztése szerint a prímás érvei nem oly fontosak, hogy miattuk Bubicsot «a rég kiérdemelt legfelsőbb kitüntetéstől» el kellene ütni. Annál is kevésbbé szabad ezt megtenni Bubiccsal, mert Simor papi magaviselete, erkölcsei és jelleme ellen a legkisebb kifogást sem tette, sőt ezekről elismerőleg nyilatkozott. A szabadkőművesség vádja rágalom, amelyet végül a nuncius is elejtett. A tót nyelv nem tudása nem lehet hiány, «mert minden egyházmegyében vannak szlávok és ha ezt elfogadnók, Magyarországon csak szlávok lehetnének püspökök». Bubics érdemeket szerzett, mint a nagyváradi papnövelde rektora. Mint vagyonos ember, jövedelméből sokat áldozhatna híveire — és politikai szempontból is ő a legmegfelelőbb.[1]

A király megismervén a tényállást, nem döntött Róma megkérdezése nélkül. Ebben az esetben a *legfelsőbb elhatározás előtt* megkérdeztette a Vatikánt, amire eddig nem volt példa, hogy vajjon hozzájárulna-e Bubics kinevezéséhez. Ha valami, úgy ez bizonyítja, hogy oly jogot gyakorolt a püspöki kinevezéskor az uralkodó, amely megállapodott alkotmányos formákhoz nem volt kötve. Gróf Paar vatikáni nagykövet utasítást kapott, hogy tudja meg bizalmas úton, hogy nem merülnének-e fel nehézségek, ha a király a kinevezést végrehajtaná. Miután a nagykövet azt jelentette, hogy Rómában Bubicsról semmi kedvezőtlent sem tudnak, Ferenc József május 30-án kinevezte őt kassai püspöknek.[2] A nagykövet értesülése, mint látni fogjuk, nem volt jó.

A kinevezésről királyi decretumot kapott a kinevezett magyar nyelven, amelynek kinevezési formulája: «püspökévé tartottuk teendőnek és nevezendőnek, sőt tettük és neveztük». Az «adományozás» (conferre) tehát nem került vissza a decretumba.[3]

Ha a királyi elhatározás már megtörtént, a kultuszminiszter közölte azt a külügyminiszterrel, aki — amint az 1858 óta szokásban volt — megkérdezte a nunciust írásban, hogy nem lesz-e kifogás a kinevezett praesentatiója ellen. A nunciusnak négy héten belül válaszolni kellett. A kinevezést csak az igenlő válasz megérkezése után tették közzé.[4] Négy hét után, ha nem is érkezett meg a jóváhagyás, a magyar kormány feljogosítottnak érezte magát a közzétételre és az eskű kivételére.[5]

A király és a kormány ezt a kérdést azonban puszta formalitásnak és a kinevezést a királyi elhatározással tulajdonképpen befejezettnek tekintette, amit bizonyít a következő eset: Pável Mihály

[1] Vkm. Elnöki oszt. 1887 : 1404.
[2] Külügymin. Admin. Itár F. 26., 29. cs. 70. sz.
[3] Vkm. eln. oszt. 1867 : 395.
[4] Vkm. eln. oszt. 1867 : 357. Külügymin. Admin. Itár F. 26., 28. cs. 53., 54., 71. stb.
[5] U. o. F. 26., 28. cs. 25. sz.

szamosújvári püspököt a király 1879 január 29-én nagyváradi görög szertartású püspökké nevezte ki. A kultuszminiszter ezt január 31-én közölte a külügyminiszterrel, aki mindjárt átírt a nunciushoz a hozzájárulás érdekében. Ámbár ez csak március 1-én érkezett meg, Ferenc József már február 18-án kinevezte Pável utódját a szamosújvári székbe, amelyet tehát az előbbi kinevezéssel üresnek tekintettek. Ezt azonban csak március 3-án közölte a kultuszminiszter a külügyminiszterrel.[1]

Néha az is megtörtént, hogy a magyar kormány mindjárt a kinevezés után közzé is tétette azt, így volt ez Hidasy Kornél szombathelyi püspök esetében, akit 1882 október 8-án neveztek ki, 10-én a lapok már hozták a kinevezést, holott annak megtörténtét csak 14-én tudatták a nunciussal.[2]

Ez a praesentatió előtti tudakolás ritkán járt negatív eredménynyel. 1887-ig egy esetben sem fordult elő, hogy Rómában kifogást emeltek volna a már kinevezett főpap személyével szemben. Bubics fentebb ismertetett esetében ez tényleg megtörtént, bizonyára a prímás értesítésének hatása alatt. A nuncius közölte a külügyminiszterrel, hogy a szentszék ezt a választást nem helyeselheti, nem mintha személyes és erkölcsi tulajdonságai miatt volna ok kifogásokra, hanem mert túl keveset lelkészkedett ahhoz, hogy a püspöki hivatal betöltésére alkalmas lehetne. Azt is kifogásolta a nuncius, hogy Bubics nem tud tótul. Ferenc József azonban nem hagyta cserben a magyar kormánya előterjesztésére kinevezettet. A külügyminiszter az ő megbízásából tárgyalni kezdett a nunciussal, különösen azért is, mert attól tartottak Bécsben, hogy Bubics kinevezésének meghiusulása a magyar kormány és a klérus abban az időben egyébként sem jó viszonyát még feszültebbé tenné. Kifejtette a miniszter a nunciusnak, hogy Ferenc József rendkívül sajnálná, ha ebből a kinevezésből komoly ellentét fejlődnék ki, miután ő a püspökök kiválasztásánál oly nagy elővigyázattal és lelkiismeretességgel szokott eljárni, hogy hosszú uralkodása alatt még egyszer sem fordult elő, hogy Róma valakit visszautasított, akit ő praesentálni készült. A király Őszentsége belátására hivatkozott. Az aggályok amúgy sem pozitív, hanem negatív természetűek. Az uralkodó attól tart, hogy kínos helyzetbe kerülne és komoly gondokat okoz neki, hogy nehézségei lehetnének a magyar kormánnyal. Galimberti nuncius, hallva az uralkodó személyes aggodalmait, megígérte támogatását. A vatikáni nagykövetség pedig utasítást kapott arra, hogy mindent tegyen meg a szentszéknél, hogy az megváltoztassa nézetét.

E lépések hatása alatt, amelyeket július első napjaiban tettek, a pápa kijelentette, hogy mindent meg fog tenni, hogy újabb információk alapján hozzájárulhasson a praesentáláshoz, ami azután tényleg meg is történt. Augusztus 11-én a nuncius átadhatta az «agrément»-t, amiért Ferenc József külön köszönetét fejeztette ki XIII. Leó pápának. A király személye körüli magyar miniszter, akinek ez a közvetítés ügykörébe tartozott, szeptember 5-én küldte el a kultuszkormánytól megérkezett praesentátiót a külügyminiszternek.[3]

Hogyan volt elérhető, hogy oly hosszú idő alatt nem merültek fel nézeteltérések az uralkodó és a szentszék közt? Úgy látszik, ha nem is mindig, a kinevezés megtörténte, tehát a királyi elhatározás aláírása

[1] Külügymin. Admin. Itár F. 26., 28. cs. 39—40. sz.
[2] U. o. 52. sz.
[3] U. o. F. 26., 29. cs. 70. sz.

előtt is lehetett valami bizalmas érintkezés a kinevezendő személye kérdésében Bécs és Róma között. Ezt látszik bizonyítani a bíbornok-államtitkár nyilatkozata, amelyet a Bubics-ügyből kifolyólag tett. Gróf Paar nagykövetnek július 3-i sürgönyjelentése szerint «Az államtitkár sajnálkozását fejezte ki azon, hogy abban az esetben nem történt meg előbb a *szokásos* bizalmas megállapodás (das übliche vertrauliche Einvernehmen) a kormány és a szentszék között».[1] A kinevezés előtti bizalmas tárgyalásnak más írásbeli emlékét nem ismerem.

Bubics esetéből kifolyólag Ferenc József úgylátszik megkívánta ezt az előzetes bizalmas érintkezést. Báró Hornig Károly veszprémi püspöki kinevezése esetében ez igazolható. Trefort 1888 február 12-én javasolta a királynak Hornig kinevezését, február 14-én sajátkezű levélben közli ezt, az uralkodótól erre felhatalmazva, a külügyminiszterrel, «hogy ezen az alapon az előzetes lépések megtehetők legyenek». A külügyminiszter 18-án bizalmasan a nunciushoz fordult, 28-án érkezett meg a nuncius felelete, hogy a szentszéknek nincs kifogása a kinevezés ellen, mire a király április 28-án kinevezte Hornigot püspökké. Ezután következett az 1858 óta szokásos érdeklődés a praesentátiós irat elküldése előtt. Május 6-án ment el a nunciushoz a kérdés, vajjon kedves lesz-e e Hornig praesentálása, amire a nuncius persze hamar, már 8-án igenlőleg válaszolhatott. A praesentatio elküldése pedig június 6-án történt meg.[2]

Steiner Fülöp székesfejérvári és Dessewffy Sándor csanádi püspök kinevezésénél is 1890-ben kellett ilyen előzetes tájékozódásnak lenni, bár ennek közvetlen írásbeli bizonyítéka nincsen. Következtethetjük azonban ezt a kultuszminiszter 1890 január 13-i átiratából, amelyben a január 4-én történt kinevezést közli a külügyminiszterrel és kéri őt «méltóztassék a bécsi apostoli nunciatúrával ezen ügyben még folytatandó tárgyalások iránt a szükséges intézkedéseket lehetőleg gyorsan megtenni . . .»[3]

1897 elején is kétségtelenül történt ilyen, a kinevezést megelőző bizalmas érintkezés gróf Majláth Gusztáv erdélyi koadjutor, valamint Ivánkovics rozsnyói püspök ügyében, akiknek személye ellen a nunciusnak nem volt kifogása, míg Fraknói Vilmos pécsi püspöki jelölését visszautasította.[4]

Még egy körülmény bizonyítja, hogy történt valami megállapodás a 90-es években s ez az, hogy a nuncius a praesentátiót megelőző kérdésre gyakran rendkívül gyorsan válaszolt, sőt előfordult, hogy a szentszék beleegyezését nyilvánította anélkül, hogy kérdést intéztek volna hozzá, ami lehetetlen lett volna, ha nem tudott volna már előzőleg a dologról a kinevezés megtörténte előtt. Ferenc József 1894 március 17-én kinevezte Posilovics Györgyöt zágrábi érsekké. Ezt a horvát-szlavon miniszter, akinek az ügykörébe tartozott, március 21-én közli a külügyminiszterrel. A nuncius a hozzájárulást már március 19-én kelt jegyzékben tudatta a külügyminiszterrel, amit az 23-án juttat a horvát-szlavon miniszter tudomására.[5] Hasonló gyorsasággal érkezett meg a beleegyezés Mihályi Viktor balásfalvi érsek kinevezéséhez. A ki-

[1] U. o.
[2] U. o. 72. sz.
[3] U. o. 77. sz.
[4] U. o. F. 26., 32. cs. 1897 febr. 8. utasítás a vatikáni nagykövetnek.
[5] F. 26., 29. cs. 95. sz.

nevezés megtörtént 1894 november 9-én, ezt a külügyminiszterrel közölték november 15-én, a külügyminiszter a nunciussal 16-án, a hozzájárulásról szóló értesítést pedig 17-én már elküldte a bécsi nuncius a külügyminiszternek.[1]

Ez az előzetes megállapodás a magyar kormány és a bécsi nuncius közt ment végbe bizalmasan, alighanem azzal a célzattal, hogy az egyházpolitikai törvények miatt amúgy sem valami jó viszonyt a Vatikánnal ne tegyék Rómának nem tetsző püspökök ajánlásával még feszültebbé, illetőleg hogy a király helyzetét, aki csak nehéz szívvel járult hozzá az egyházpolitikai törvényekhez, ne nehezítsék meg a Vatikánnal szemben. 1900-ban is gróf Csáky Károly kinevezése váci püspökké a magyar miniszterelnök és a nuncius közötti tárgyalások után ment végbe.

Ez az előzetes bizalmas megbeszélés a magyar kormány szerint fölöslegessé tette a praesentátió előtti érdeklődést, tehát minden egyes esetben a külügyminisztérium közvetítésének igénybevételét. Ebből kiindulva a magyar kormány 1903-ban egymásután három püspök, a nagyváradi latin, továbbá a lugosi és a nagyváradi görög szertartású püspökség betöltése alkalmából elmulasztotta a közös külügyminisztériumot értesíteni s így az írásbeli megkeresés a nunciushoz nem mehetett el. A külügyminiszter erre figyelmeztette a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy ez eddig szokás volt és hivatkozva annak állandóságára, további megtartását ajánlotta, minthogy biztos garanciát nyujt a szentszékkel keletkező nézeteltérések elkerülésére.

A magyar kultuszminiszter azzal válaszolt, hogy minisztériumának irattárából az derül ki, hogy az írásbeliség nem volt állandó szabály, számos esetben semmi nyoma sincs ilynemű iratváltásnak, ellenben a kultuszminiszterek minden esetben közvetlenül a nunciustól vették «és nem is hivatalos, hanem bizalmas alakban» a tájékoztatást az apostoli szentszék nézetéről.

«A formai eljárás e részletére az apostoli királyt illető kinevezési jog akadálytalanabb érvényesülhetése szempontjából nem kell súlyt helyeznem. Kétségtelen ugyanis, hogy a magyar királyok az őket megillető főkegyúri jognál fogva évszázadokon keresztül előzetes tudakozódás nélkül nevezték ki a főpapokat, amely eljárás mellett bizonyára praegnansabbul érvényesül a kinevezési jog, mint az előzetes bizalmas tárgyalás mellett, mert az utóbbinak során könnyebb a jelölteket elejteni, mint az esetben, ha már kész fejedelmi elhatározásról van szó.»

Nem akarja a magyar kultuszminiszter «az előleges bizalmas érintkezés helyes voltát különösen az időközben nagy mértékben változott viszonyok közt vitatni». De kerülni kíván a bizalmas tudakozódásoknál minden «oly mozzanatot, mely alkalmas azt a látszatot kelteni, hogy az apostoli király főkegyúri jogának gyakorlásában az apostoli szék mintegy előleges jóváhagyásához volna kötve. Már pedig az írásbeliség — különösen, ha ez a külügyminiszter közvetítésével a nunciusig s onnan vissza hivatalos alakban folytattatik — alkalmas e látszatot felkelteni s alkalmat nyujtani arra, hogy a bizalmas tájékozódás során a jus exclusionis esetleg túltengésbe menjen át, s így a valóságban a kinevezési jogot érzékenyen korlátolja». Azt kérte a kultuszminiszter, hogy a külügyminiszter ismertesse vele 1867-ig az írásbeliség történeti hátterét.

[1] U. o. 96. sz.

A magyar kormány tehát nem emelt kifogást az előzetes tudakozódás, hanem csak annak írásbeli formája ellen, jóllehet érezte, hogy a kinevezés előtti megállapodás érzékenyen befolyásolja a király szabad elhatározási jogát.

A külügyminisztérium erre megküldte a püspöki kinevezések áttekintését, amelyből kiderült, hogy 1867-től 1900-ig minden esetben írásbeli megkeresés érkezett a kultuszminisztertől oda és a külügyminiszter írásban fordult a nunciushoz a hozzájárulás végett. «Azt, hogy, mint Exellentiád megjegyzi, nyomai vannak az ottani levéltárakban annak, hogy a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter uraknak a szentszék véleményét a püspökjelöltekről közvetlenül a bécsi nuncius adta tudtára, úgy lehet magyarázni, hogy a magyar királyi kormány olykor az illető javaslat előterjesztése előtt bizonyára közvetlenül és bizalmasan fordult a nunciushoz azzal a kérdéssel, vajjon a kinevezendő személy a kúriának kedves-e.»[1]

A felvilágosítások után a magyar kultuszminiszter örömmel állapította meg Goluchovszky külügyminiszterhez intézett levelében, hogy a külügyminisztérium felvilágosításai eloszlatták aggodalmait. A kinevezést *megelőző* írásbeli eljárás érintette volna a főkegyúri jogot, az adatokból azonban az tűnik ki, hogy a külügyminisztert mindig a legfelsőbb elhatározás *után* kérték fel arra, hogy azt közölje a nunciussal. Ez ellen neki sincs kifogása. Ennélfogva a jövőben az eljárás a következő lesz: «Ő Felsége legfelsőbb elhatározásának a vallás- és közoktatási miniszter által történt kieszközlése után a legfelsőbb elhatározás közöltetik ... a külügyminisztériummal a bécsi nunciussal való további eljárás céljából, a legfelsőbb elhatározásnak közhírrététele azon időpontra hagyatván, amikor a külügyminiszter válasza ide már beérkezett».[2] Visszaállt tehát a csak rövid időre megszakított praxis, amely az 1858 március 12-i császári rendeleten alapult. Ennek másolatát a kultuszminiszter most kérte és meg is kapta.

Emellett azonban megmaradt továbbra is az a szokás, hogy a magyar kultuszminiszter javaslatának beterjesztése előtt a bécsi nunciussal beszélte meg a jelöltek személyét, hogy ne merülhessen fel kifogás az elhatározás megtörténte után. Sőt e tárgyalások folyamán kölcsönös engedményeket kértek egymástól a tárgyaló felek. Így volt ez 1904-ben, mikor a pécsi, a szepesi és a beszterbányai püspöki székek betöltéséről volt szó. A kultuszminiszter azt kívánta a nunciustól, hogy szerezze meg a szentszék hozzájárulását ahhoz, hogy a pécsi püspökséget Várady Árpáddal, a szepesit Párvy Sándorral, a besztercebányait pedig Radnay Farkassal töltsék be. Ennek fejében hajlandó a magyar kormány hozzájárulni ahhoz, hogy Fischer-Colbrie Ágost a kassai és gróf Batthyány Vilmos a nyitrai püspök mellé neveztessék ki koadjutorul öröklési joggal. A kultuszminiszter ugyanis tudta, hogy Várady személyével szemben kifogások fognak felmerülni.

A külügyminiszter bizalmas utasítása értelmében gróf Szécsen vatikáni nagykövet Merry del Val államtitkárral tárgyalt e kérdésben, aki határozottan visszautasította Várady jelöltségét a beérkezett rossz információk alapján (1904 márc. 8.).

A kultuszminiszter azonban nem akart tágítani és mint egy a

[1] A levélváltás 1903 máj. 25., jún. 15. és júl. 25. kelettel. U. o. F. 26. 31. cs.

[2] A kultuszmin. 1903 aug. 24. levele. U. o.

külügyminiszterhez intézett levélből kiderül, junktimot csinált Várady és a Vatikán előtt igen kedves Fischer-Colbrie ügyéből és kérte, hogy a vatikáni nagykövet adjon le Rómában olyan nyilatkozatot, hogy a magyar kormány nem adja beleegyezését Fischer-Colbrie kinevezéséhez, ha nem töltheti be a pécsi püspöki széket kívánsága szerint (ápr. 5.). Szécsen újabb eljárása alapján arról értesített, hogy a Vatikánban különösen az keltett rossz benyomást, hogy Váradyt a legjobb püspökségre jelölték, mert ebben «Várady személyes érdekeitől inspirált befolyását» látták. Várady t. i. a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kultuszosztályának vezetője volt.

A magyar kormány egy ideig még iparkodott megcáfolni Várady ellen a kúriában felmerült vádakat, de látva, hogy a szentszéket nem tudja meggyőzni, elejtette Várady jelöltségét (1904 július 27.). Ez X. Pius pápa személyes ellenállásán tört meg, aki Váradyt személyesen ismerte velencei patriarka korából.[1] Így azután a királynak teendő javaslatra nem is került sor Róma előzetes visszautasítása miatt.

A század elején tehát már hosszas tárgyalások folytak a püspöki székek betöltése előtt és olyan eljárás kezdett megállapodni, amely nem csekély mértékben befolyásolta az uralkodó betöltési jogát. Még világosabb ez a következő esetből: 1910 december 19-én a magyar kultuszminiszter közölte a közös külügyminiszterrel, hogy őfelsége Csernoch Jánost a kalocsai érsekségre, gróf Széchenyi eddigi győri püspököt a nagyváradi, Várady Árpádot a csanádi és Glattfelder Gyulát a győri püspökségre szemelte ki (auserwählt) és kérte őt, hogy a kúriában a szükséges információkat végeztesse el. Ez tehát akkor történt, miután a kultuszminiszter megnyerte a király hozzájárulását a javaslattételhez, de mielőtt a javaslatot a király elé beterjesztette és az azt formálisan elfogadhatta volna. Főleg Várady miatt félt a miniszter nehézségektől. Ezek be is következtek. Mikor ugyanis Szécsen nagykövet szóbahozta az államtitkárnál a dolgot, ez határozottan azzal felelt, hogy Várady véglegesen el van intézve, valamint kifogásokat emelt gróf Széchenyi áthelyezése ellen is. Ekkor megtörtént amire eddig még nem volt példa, Ferenc József sajátkezű levélben fordult a pápához a betöltések ügyében, aki Várady kinevezésébe már bele is egyezett, csak Csernoch-hal szemben támasztott még nehézségeket. A magyar kormány közben módosította a jelöléseket, amennyiben Váradyt már a győri és viszont Glattfeldert a csanádi püspökségre jelölte. Minthogy a magyar kormány ragaszkodott a jelöltekhez, a pápa végül is gróf Szécsen eljárására beleegyezett Csernoch kinevezésébe is. Erről Szécsen 1911 március 4-én küldte jelentését azzal a sürgetéssel, hogy most már kívánatos volna a kinevezések mielőbbi keresztülvitele. Csak ezután, 1911 március 8-án nevezte ki a király az érseket és a püspököket, *miután* Róma beleegyezett kinevezésükbe.

Ezután következett még az 1858 óta szokásos eljárás, amelynek most már semmi értelme sem volt. Március 13-án értesítette a kultuszminiszter a kinevezés megtörténtéről a külügyminisztert, arra kérve őt, hogy a legfelsőbb kinevezési kéziratok nyilvánosságra hozatala céljából a külügyminiszter értesítse őt a Szentszék hozzájárulásáról. Ennek hamaros megtörténte után március 16-án megtáviratozták a nagykövetnek, hogy értesítse a kúriát arról, hogy a praesentátiós iratok legközelebb megérkeznek. Ezeket március 25-én küldte el a király

[1] U. o. F. 26., 31. cs. 1/7.

személye körüli magyar miniszter a külügyminiszternek és március 27-én már feleskette a király az új főpapokat, tehát valószínűleg egyidőben, hogy a praesentátiós iratokat Rómában átadták.[1]

Hasonló volt az eljárás gróf Mikes János szombathelyi és Hosszu Vazul szamosújvári püspök kinevezése alkalmából. 1911 október 2-án közölte a kultuszminiszter a külügyminiszterrel, hogy a király szept. 29-i audienciáján hozzájárult a kinevezésekhez, vagyis hogy ezekre vonatkozó javaslatot terjesszenek eléje. Kérte «az előzetes tárgyalásokat az Apostoli Szentszékkel folyamatba tenni és azok eredményéről engem értesíteni».

A tárgyalás a kinevezés előtt írásban ment végbe, amit a magyar kultuszminiszter 1903-ban még mindenképpen el akart kerülni. Október 27-én értesítette a nuncius a külügyminisztert «que le Saint Père accueillera favorablement la présentation», a másik esetben pedig «n'a aucune difficulté d'accepter la présentation», ugyanazon szavakkal, mint az 1860—70-es években, de nem mint akkor a kinevezés után, hanem az uralkodó *elhatározása előtt.*

Erre következett csak 1911 november 15-én a kinevezés, amiről 17-én küldött a kultuszminiszter értesítést a közös külügyminiszternek azzal, hogy «a legfelsőbb kéziratok nyilvánosságra hozhatása céljából méltóztassék a bécsi nuncius útján az Apostoli Szentszék hozzájárulását kivenni és azt velem lehetőleg sürgősen közölni». A külügyminiszternek november 26-án küldték el a praesentátiós iratokat, 28-án adta azokat át Rómában a nagykövet, amire a kinevezések közzététele megtörténhetett.[2]

A horvát-szlavonországi püspöki székek betöltésére vonatkozólag a bán tett javaslatot a királynak a zágrábi érsek megkérdezése után a magyar minisztertanács hozzájárulásával, amelyet a horvát-szlavon miniszter szerzett meg.

Püspökök áthelyezése.

A magyar király gyakran áthelyezés (translatio) útján töltötte be a megürült főpapi székeket, holott püspökök áthelyezése az általánosan érvényes egyházi jog szerint a pápának fenntartott jog.[3]

Ezt a jogot különben Ferenc József és elődei éppen úgy gyakorolták Ausztriában is, mint Magyarországon. A szentszék ennek a régi, a kánonjogba ütköző szokásnak a megváltoztatására is törekedett. 1886-ban a nuncius memorandumot nyujtott át Kálnoky külügyminiszternek, kérve őt, hogy azt bizalmasan közölje a magyar kormánnyal. Ebben kifejtette az egyháznak ismert elvét, hogy a kinevezett és installált püspök és egyháza között oly szellemi kötelék (lien spirituel) jön létre, amelyet az egyházi jog a házassági kötelékhez szokott hasonlítani. Egyedül a pápának van hatalma ezt a szent kötelékeket oly célból feloldani, hogy ebből az egyháznak nagyobb java származzék. «Ebből következik, hogy mindaddig, amíg a Szent Atya nem szabadított meg egy püspököt a kötelektől, amely őt püspökségéhez fűzi, az nem alkalmas arra, hogy más egyházmegye részére neveztessék ki» (il n'est pas apte à être nommé pour un autre Diocèse).

«A nominatio joga nem foglalja magában a translatio jogát is,

[1] U. o.
[2] U. o.
[3] Sägmüller: Lehrbuch des kath. Kirchenrechts. II. kiad. 342. l.

ez utóbbi gyakorlása minden esetben szükségessé tenné az előzetes megállapodást a szentszékkel.»

A kúria tehát az áthelyezés kérdésével akart utat törni a kinevezések alkalmából előzetes tárgyalásokra. Ezt a közlést a nuncius persze római meghagyásra tette, amint kifejtette, az egyre gyakoribbá váló áthelyezések miatt, amelyek gyakran nem egyházi okokból történnek.

A nuncius memorandumának birtokában Trefort kultuszminiszter fejtette ki a magyar kormány nézeteit «a kifogások tárgyában». Fejtegetései egyszersmind élénken jellemzik a magyar kormány álláspontját a főkegyúri jogok kérdésében. A királyt «a szent koronában gyökerező, a konstanci zsinat által ünnepélyesen megerősített», számos pápai bullában elismert «teljesen szabad» kinevezési jog illeti meg a püspöki székekre nézve, «csupán a lelki hatalomban való megerősítés képezvén a római pápa jogát. Királyaink e jogát, mely minden más keresztény fejedelem egyházi jogi kiváltságaitól különbözik s azokat felülmúlja, semmi egyéb nem korlátozza, mint országos törvényeink». A püspökök áthelyezésének tilalmára vagy korlátozására pedig nem terjednek ki a törvények.

Azt, hogy a magyar királyt e tekintetben semmi sem korlátozza, bizonyítja a magyar egyházjogi gyakorlat. «A királyt az a körülmény, hogy valaki egy püspökség élén áll, sohasem korlátozhatja s a kánonjogilag megkívánt korlátozást mindig csak a pápai megerősítéssel együttesen kéri, e megerősítés tényében az előbbi kötelék alóli feloldozás is bennfoglaltatván.»

A zsinati határozatokat csak azért hozták, hogy a püspököket akaratuk ellenére a pápa ne helyezhesse át. A zsinatok határozatai azonban azt «hogy őfelsége ott és akkor, ahol és amikor egy püspöknek más püspökségre való áthelyezését az egyház és az állam érdeke kívánja, az illetőt át is helyezze, egyáltalában nem akadályozhatják és korlátozhatják». A szentszéknek sem merült fel ez ellen kifogása és fellépése a magyar király szabad kinevezési jogának megtámadása.

A szentszék, amint a kultuszminiszter tovább fejtegeti, a magyarországi viszonyokról tévesen van értesülve. «Ha nem volna hiányosan és tévesen informálva, tudnia kellene, hogy Magyarországon a katholikus püspökségek nem mereven egyenlősíthető egyszerű egyházi főhivatalok, hanem azok között nem csupán anyagi javadalmazásra, nem csupán az egyházmegyék terjedelmére, de a közvélemény előtti jelentőségük és tekintélyükre s ebből kifolyólag politikai és közvetve erkölcsi befolyásuk és súlyukra nézve is nagy és lényeges különbségek, fokozatok vannak.» Egy ősi, vagyonos püspökség nem azonosítható egy, a legutóbbi századokban létrejött «szegényesen dotált» püspökséggel. Nem szabad ugyan a püspöki hivatalban nyilatkozó és fogalmilag mindenkire nézve egyenlő egyházi küldetés magasztosságát kicsinyíteni, a nagy vagyonú püspökségeket mégis annak javára kell biztosítani, akiben meg van a biztosíték arra, hogy a király és az egyház egyetértő bizalmának megfeleljen. Méltányosabb, hogy aki kisebb és jelentéktelenebb püspökségen már bevált, nagyobb jelentőségű és fényesebben dotált püspökséget kapjon, «mint hogy a kánonjog szabályainak túl merev és vak alkalmazása által a püspöki kar kitűnőségei éltük fogytiglan egy képességük érvényesítésére elég tért sem nyujtó másodrangú püspökség birtokában hagyassanak s az elsőrendűek minden esetben még kevésbbé érdemes, hivatottságukat nem annyira igazolt s a püspöki hatalom gyakorlásában ujonc egyházférfiakkal töltessenek be».

Egyszersmind kijelentette a magyar kormány, hogy «a királyi felségjogok teljességének minden megkísérelt összébbszorításával szemben azzal a határozottsággal kénytelen állást foglalni», amellyel a magyar királyok jogaikat mindig sértetlenül őrizték meg.

A magyar kormánynak ezt a sajátságos felfogását, amely a püspöki székek közt rangbeli megkülönböztetést tett, Róma nem ismerte meg. A külügyminiszter, aki bizonyára a szentszékkel való konfliktustól tartott, ha ezek a nézetek a kúria tudomására jutottak volna, a magyar kormány memorandumát, ámbár a miniszterelnök is kérte a nuncius előtt e nézetek hangsúlyozását, nem adta tovább. Mivel a nuncius megjegyzései szóbeliek és bizalmasok voltak, nem találta ajánlatosnak az írásbeli közléseket és így a memorandum az irattárba került és az áthelyezések kérdése nem tisztázódott.[1]

Később, mikor előzetes megbeszélés történt a püspökök kinevezése előtt, ez az áthelyezéseket is felölelte.[2] Elvben azonban a kúria később sem látta szívesen az áthelyezéseket, de megalkudott a helyzettel. 1911-ben Merry del Val államtitkár kifejezést is adott X. Pius e nézetének, aki különösen rossz néven vette, mikor egy püspököt tisztán anyagi okokból helyeztek át, esetleg, hogy előző egyházmegyéjében csinált adósságait kifizethesse.[3] Másfelől a magyar kormány megtartotta fent jelzett felfogását és különösen azt hangoztatta, hogy «az érseki kinevezések eddig majdnem mindenkor promotio jellegével bírtak», amitől csak a legritkább esetben tértek el.[4]

Az alkotmányos korszakban a lemondás a püspöki székről épúgy ment végbe, mint régebben. A lemondást úgy a királyhoz, mint kegyúrhoz, valamint a pápához is kellett intézni. Csak két lemondási esetről van tudomásunk. 1868-ban Szaniszló Ferenc nagyváradi latin szertartású püspök adta be lemondását. Mikor Ferenc József azt a kultuszminiszter felterjesztésére elfogadta, nem várta meg a lemondás jóváhagyását Róma részéről, hanem Lipovniczky Istvánt kinevezte Szaniszló utódjául. Csak ezután nyujtotta át a külügyminiszter Szaniszló lemondását a nunciusnak, akivel azt is tudatta, hogy Ferenc József Lipovniczkyt készül praesentálni. A nuncius egyszerre közölte a külügyi kormánnyal, hogy a Szent Atya elfogadta a lemondást és hogy nincs kifogása az új püspök praesentációja ellen.[5]

Egyszerűbb volt Szuppán kinevezett besztercebányai püspök lemondása 1870-ben, aki még nem volt praesentálva és akit hiába szólítottak fel püspöki székének elfoglalására. A hercegprímáshoz intézett iratban, főleg annál az oknál fogva, mivel magát a püspökségre érdemtelennek és nem alkalmasnak érezte, lemondott. A prímás a kultuszminiszternek ajánlotta a lemondás elfogadását, amire ez a királynak felmentését ajánlotta, «tekintve azon habozást és állhatatlanságot, melyet nézeteiben s cselekményeiben tanusított».[6]

Ide számíthatjuk még azt az esetet is, mikor Bende Imre kassai püspök koadjutora javára mondott le, miután a magyar kormány a

[1] U. o. F. 26., 31. cs.
[2] Igy, mikor Radut 1902-ben Lugosról Nagyváradra, Szmrecsányit 1903-ban Szepesből Nagyváradra helyezték át. U. o.
[3] U. o. 1911 jan. 4. Szécsen vatikáni követ jelentése.
[4] Vkm. 1911 : 391. eln. sz.
[5] U. o. F. 26., 16. cs.
[6] Vkm. irattára Eln. 1870 : 628.

köztük fennforgó nézeteltérések elsimítására megegyezést közvetített. A létrejött szerződést az anyagiakra vonatkozólag a király hagyta jóvá, míg a pápához az iránt kellett folyamodnia lemondásának elfogadásán kívül, hogy koadjutorát apostoli adminisztrátorrá nevezze ki.[1]

* * *

A káptalani javadalmak betöltése az alkotmányos korszakban következőkép ment végbe: A megyés püspök javaslatot tett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a gradualis promotiora, az ily módon megüresedett utolsó helyre pedig három papját jelölte. Ennek tekintetbe vételével, megokolt esetben a püspök jelölését megváltoztatva[2] tett a miniszter felterjesztést a királynak, aki ezen az alapon hozta meg döntését.

[1] F. 26., 31a. cs.
[2] Pl. Vkm. irattára 1885 : 582 eln. sz.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

I. Mária Terézia korától 1848-ig ... 1

A királyi kegyúri jog kiépítése ... 1
Kollár Ádám szerepe. Memorandumai. «Régi királyi jogok» visszaszerzése a káptalani javak eladományozásánál. A király öröklési joga. A konstanzi zsinati megerősítés.

A püspöki kinevezések módja ... 9
Az «egyházi bizottság». Sedisvacantiák, a kúria fellépése. Közvetlen kinevezés. A nádor, prímás, helytartótanács, kancellária megkérdezése. Erdélyi és görög szertartású püspökségek betöltése. Alkalmasság vizsgálata. Praesentatio, pápai bulla, hűségeskü, bevezetés.

A káptalani javadalmak ... 18
II. József rendelkezése a kanonoki stallumok csökkentéséről. A betöltés módja. Szolgálati évek. Fokozatos előlépés.

Új püspöki székek felállítása ... 22
Az egri püspökség felosztása. Egri érsekség.

II. A forradalomtól a kiegyezésig ... 25

A püspökök kinevezésének kérdése a forradalom idejében ... 25
Kompromittált püspökök kinevezésének megsemmisítése. Lemondások. Haditörvényszék túllépései, a nuncius tiltakozása.

Az abszolutizmus ideje, 1849—1867 ... 31
Új prímás és püspökök a hadiállapot alatt. A püspöki kar megkérdezése. A kultuszminiszter javaslata.

A concordatum ... 34

Az 1858. évi kézirat ... 37
A nuncius törekvései. Bizalmas közlés a kinevezés után, de praesentatio előtt. Pápai hozzájárulás. Áthelyezés, lemondatás.

A káptalani javadalmak betöltése ... 41
A nagyprépost kinevezése pápai jog. Kanonoki stallumok betöltése és szervezése.

A koadjutorok kinevezésének kérdése ... 44
Pápai jog. Kivétel a concordatum előtt. Vita Soič esetében. A kúria álláspontja változatlan. Az alkotmányosság helyreállítása után nehézségek, majd a kúria elfogadja a praesentatiót. A Szentszék adminisztrátort nevez ki.

Oldal

III. A kiegyezéstől az összeomlásig 55

A püspöki kinevezés módja 55

Rendes eljárás. A Vatikán megkérdezése kinevezés előtt hivatalosan Bubics esetében. A bizalmas megállapodás szokásossá lesz. A kinevezés utáni hivatalos érdeklődés rövid ideig elmarad, majd visszaáll a régi praxis. Végül írásbeli tárgyalások vannak a kinevezés előtt és után is.

Püspökök áthelyezése... 63

Ellentét a kúria és a magyar kormány álláspontja közt. Előzetes tárgyalások áthelyezésnél is. Lemondások.

Kiadja a szerző. — Stephaneum nyomda r. t. Budapest. — A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc